

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΕΙΟ

**ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΤΟ ΜΝΗΜΟΝΙΚΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1940 ΣΤΗΝ
ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗ ΝΟΤΙΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑ**

ΣΟΥΜΑ ΔΗΜΗΤΡΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 1120M019

**ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΔΡΙΑΚΑΙΝΑ ΕΛΕΝΗ**

ΑΘΗΝΑ 2022

Στον πατρικό μου θείο Χρήστο Σούμα

Που συμπυκνώνει όλη την καλοσύνη αυτού του τόπου

Και χάθηκε για πάντα τον Οκτώβρη του 2020

Χωρίς να αφήσει ούτε το σώμα του για ταφή

Μόνο τα ίχνη της ζωής του...

Καθώς ολοκληρώνεται ένα πόνημα που εγείρει και πολλά βιωματικά στοιχεία, περνούν από μπροστά μου οι άνθρωποι εκείνοι που συνέβαλαν ποικιλοτρόπως στα ερωτήματα που μου γεννήθηκαν και στις αναζητήσεις που ακολούθησα.

Η μητέρα, 12 χρόνια απύσχα αλλά πάντα παρούσα στην σκέψη και στην ψυχή μου, εκτός από τους βασικούς οδηγούς ζωής που μου χάρισε, ήταν και εκείνη που μου εμφύσησε, ως ιστορικός που ήταν, την αγάπη και την αξία για την παρελθούσα γνώση της ζωής μας.

Οι καθηγητές μου Νίκος Κοταρίδης και Νίκος Θεοτοκάς με προσκάλεσαν στα πρώτα ακαδημαϊκά μου χρόνια σε όλα εκείνα τα γνωστικά ανοίγματα και στους αχαρτογράφητους χώρους που με γοήτεψαν και με συντρόφευσαν σε όλη μου τη ζωή. Είχα την τύχη να τους ξανασυναντήσω και στην υποστήριξη του παρόντος εγχειρήματος.

Η επιβλέπουσα της διπλωματικής εργασίας Ελένη Ανδριάκαινα, πάντα υποστηρικτική και ενθουσιώδης, μου άνοιγε συνεχώς το οπτικό πεδίο για το πώς μπορείς να ρωτάς και να διεισδύεις στο υλικό σου, ώστε να φωτίζονται τα τυφλά του σημεία.

Οι νέοι απόγονοι, μακριά πλέον χρονικά από τα ιστορούμενα, εμβαπτισμένοι ωστόσο «σε συνθήκες που δεν επέλεξαν οι ίδιοι, αλλά...υπήρξαν δοσμένες και κληρονομήθηκαν από το παρελθόν». Ο Χρήστος Χουλιάρας με την αγωνία να μάθει και να υπογραμμίσει τη δικιά του οπτική γωνία, ο Άγγελος Μαντής με την διάθεση να ακούσει και να κατανοήσει και ο Χρήστος Τσέκος, παιδί μου και πηγή προσωπικής μου κινητοποίησης και έμπνευσης.

Τα πρώτα ξαδέλφια μου Αργυροπούλου Αγγελική, Σάβρας Χρήστος, Σούμα Βασιλική και η αδελφή μου Σούμα Μαρία συνέβαλαν αποφασιστικά στη συμπλήρωση ενός πολυσήμαντου οικογενειακού καλειδοσκοπίου.

Ο σύντροφος της ζωής μου Κώστας Τσέκος δουλεύοντας για δυο ζωές σε μια, μου μετέδιδε πάντα την αίσθηση —ακόμα και όταν η υλική πραγματικότητα δεν το επιβεβαίωνε— ότι είχα τη διανοητική άνεση να ψάξω ακαδημαϊκά όλα εκείνα να βασανιστικά ερωτήματα που αναπηδούν από τις πορείες της ζωής μας.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να καταγράψει και να κατανοήσει τις επιβιωτικές στρατηγικές που επινοήθηκαν στην ακριτική κοινότητα του Βασιλιτσίου της Νότιας Μεσσηνίας, κατά την παραγμένη δεκαετία του '40 αλλά και στη συνέχεια στην μετεμφυλιακή περίοδο. Ως περιγραφικό υλικό χρησιμοποιήθηκαν γραπτές και προφορικές μαρτυρίες, αυτοβιογραφικές αναφορές, οπτικό, φωτογραφικό και αρχειακό υλικό. Σημείο χρονικής εκκίνησης είναι τα μεγάλα γεγονότα της δεκαετίας του '40 και '50: ο Πόλεμος, η Κατοχή, η Αντίσταση, ο δοσιλογισμός, η διαχείριση της απελευθέρωσης, η «Λευκή Τρομοκρατία», ο Εμφύλιος Πόλεμος και το μετεμφυλιακό καθεστώς. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι ποικίλες επιλογές των διωκόμενων πολιτικά ατόμων στην προσπάθεια τους να επιβιώσουν: η φυγή στις πιο απρόσωπες κοντινές πόλεις ή στην πρωτεύουσα, η επινόηση μιας δυννητικής χρησιμότητας στην κοινότητα, το καταφύγιο της συγγένειας και των στενών κοινωνικών σχέσεων και κυρίως η σιωπή, η οποία προφυλάσσει τους διωκόμενους αλλά και τις οικογένειες τους. Παράλληλα οι ζωές των παιδιών και των γυναικών βάζουν τη δικιά τους ιδιαίτερη σφραγίδα, σχετικοποιώντας τη βεβαιότητα ενός απόλυτα ανδροκρατούμενου και πατριαρχικού κόσμου.

Λέξεις – κλειδιά

Γραπτές και προφορικές μαρτυρίες, Μεσσηνία, Κατοχή, Αντίσταση, Μετεμφυλιακή περίοδο, Στρατηγικές επιβίωσης, Μνήμη, Σιωπή.

Abstract

This paper attempts to record and comprehend the survival strategies made up in the acritic community of Vasilitsi in South Messinia, during the troubled decade of the 40's and subsequently in the post-civil war era. Written and oral testimonies, autobiographical reports, visual, photographic and archival material were used as descriptive material. The chronological starting point is the major events of the 40s and 50s: the War, the Occupation, the Resistance, quisling, the management of liberation, the "White Terror", the Civil War and the post-civil regime. Then the various choices of politically persecuted and defeated individuals in their attempt to survive are presented: fleeing to the more impersonal nearby towns or the capital, inventing a potential utility in the community, the refuge of kinship and close social relations, and above all, silence, which protects the persecuted as well as their families. At the same time, children and women's lives put their own special stamp, relativizing the certainty of a completely male-dominated and patriarchal world.

Keywords

Written and oral testimonies, Messinia, Occupation, Resistance, Post-war period, Survival strategies, Memory, Silence.

Βασική δομή εργασίας:

Εισαγωγή

Κριτική παρουσίαση των πηγών

(Περιγραφικό υλικό)

Κεφάλαιο 1. Στοιχεία της μακράς διάρκειας και της μικρής κλίμακας

- 1.1. Ο χώρος, η τοπικότητα
- 1.2. Ζητήματα της μικρής κλίμακας
- 1.3. Παράδοση-Νεωτερικότητα: Μια κοινωνία ακριτική, φτωχή, αγροτική...μα παραδόξως νεωτερική
- 1.4. Τοπικές ελίτ στην Παλαιά Ελλάδα

Κεφάλαιο 2. Η δεκαετία του '40: από την κατοχή έως την Απελευθέρωση

- 2.1. Πρώτη Γερμανική Κατοχή και Ιταλική Κατοχή στη Μεσσηνία
- 2.2. Συγκρότηση ΕΑΜ
- 2.3. Δεύτερη Γερμανική Κατοχή
- 2.4. Συγκρότηση, στρατολόγηση Ταγμάτων Ασφαλείας
- 2.5. Κίνητρα στρατολόγησης απλών ταγματσαφαιτών στο Βασιλίτσι
- 2.6. Ο ρόλος των γυναικών
- 2.7. Ο στρατιωτικός αφοπλισμός

Κεφάλαιο 3. Η δεκαετία του '40: από την Απελευθέρωση έως το τέλος του εμφυλίου

- 3.1. Η Λευκή Τρομοκρατία στην Μεσσηνία-Κράτος και Παρακράτος
- 3.2. Η τρομοκρατία μετά τη «Λευκή Τρομοκρατία»-Το Γενικό Πλαίσιο
- 3.3. Η περίπτωση Μαγγανά και η ιδιότυπη ασυλία του από το επίσημο κράτος
- 3.4. Τα γεγονότα στην περιοχή της Πυλίας: Εθνοφυλακή και «Λευκή Τρομοκρατία»
- 3.5. Δημοψήφισμα και εκλογές στην περιοχή της Πυλίας
- 3.6. Δράση του παρακράτους στη Νότια Πυλία μετά τη «Λευκή Τρομοκρατία»
- 3.7. Παρακρατική δράση στο Βασιλίτσι: η περίπτωση του ΒΧ
- 3.8. Τέλος εμφυλίου-Το τέλος μιας εποχής

Κεφάλαιο 4. Το αποτύπωμα των γεγονότων στην μετεμφυλιακή τοπική κοινωνία

- 4.1. Ο μεταπολεμικός κόσμος
- 4.2. Η ιδεολογία της «εθνικοφροσύνης»
- 4.3. Στρατηγικές επιβίωσης

4.3.1. Η φυγή από το χωριό

4.3.2. Παραμονή δυνητική χρησιμότητα στην κοινότητα

4.3.3. Η συγγένεια και οι στενές κοινωνικές σχέσεις

4.4. Ιστορίες σιωπής

4.5. Η ζωή των παιδιών

Επίλογος

Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Κεντρικό ερευνητικό ερώτημα της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι τι επιβιωτικές στρατηγικές επινοούνται σε μια ακριτική κοινότητα της Νότιας Μεσσηνίας που έζησε κατά την δεκαετία του '40 μια ακραία και τραυματική ιδεολογική πόλωση. Η έμφαση θα δοθεί στην εμπειρία του διωκόμενου που η ιστορία τον τοποθετεί στη θέση του ηττημένου. Θα χαρτογραφηθεί το χωροχρονικό πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύσσεται η δράση και το βίωμα των ανθρώπων, που αν και διωκόμενοι, επινόησαν και επιστράτευσαν εκείνους τους μηχανισμούς που τους επανασύνδεσαν με την κοινότητα, αλλά και την ευρύτερη μετεμφυλιακή, αφιλόξενη για αυτούς, κοινωνία.

Σύμφωνα με την κυρίαρχη αντίληψη οι νικητές γράφουν την ιστορία, ενώ οι νικημένοι σιωπούν. Πέρα από το ενδιαφέρον που έχει να ακουστούν και οι σιωπές της ιστορίας, η επικέντρωση στον ηττημένο μπορεί να αναμοχλεύει εξηγήσεις και ερμηνείες που φωτίζουν τα ιστοριογραφικά μας εγχειρήματα. Ο Koselleck σημειώνει: «Ο ιστορικός που βρίσκεται από τη μεριά των νικητών έχει την τάση να ερμηνεύει τη βραχυπρόθεσμη επιτυχία σύμφωνα με μια μακροπρόθεσμη *ex-post* (εκ των υστέρων) τελεολογία. Οι ηττημένοι δεν κάνουν το ίδιο. Η βασική τους εμπειρία είναι ότι τα πάντα έγιναν διαφορετικά απ' ό,τι ήλπιζαν ή σχεδίαζαν (...) έχουν μεγαλύτερη ανάγκη να εξηγήσουν το γιατί δεν έγινε αυτό που πίστευαν αλλά κάτι άλλο. Αυτό μπορεί να κεντρίσει την αναζήτηση μεσαίου φάσματος και μακροπρόθεσμων αιτιών που εξηγούν την (...) έκπληξη (...) και να οδηγήσουν σε ιδέες μεγαλύτερης ερμηνευτικής δύναμης. Στη βραχεία διάρκεια ίσως η ιστορία να γράφεται από τους νικητές, Στη μακρά διάρκεια τα κέρδη σε ιστορική κατανόηση έχουν προέλθει από τους ηττημένους»¹.

Αφετηρία του προβληματισμού του σχετικού με την εμπειρία της επιβίωσης του διωκόμενου συνιστά η καταγωγή πατέρα από τη συγκεκριμένη κοινότητα. Δεν ήταν τόσο η αδρή γνώση των ιστορικών γεγονότων που από μόνη της εγείρει πολλά ερωτήματα τα οποία η σύγχρονη ιστοριογραφία επιχειρεί να απαντήσει. Κυρίως ήταν η ίδια η ιδιοσυγκρασία του πατέρα που έφερε κάτι ισχυρό στην σύσταση της από τα γεγονότα της παιδικής και εφηβικής του ηλικίας, ακόμα και μέσα από την αποσιώπηση τους.

Ήταν αυτή η εμμονή πολιτικά να στηρίζει το κέντρο και αργότερα το ΠΑΣΟΚ. Απεχθανόταν τη δεξιά, αλλά την αριστερά και ειδικά το ΚΚΕ το θεωρούσε δογματικό. Μπορούσε όμως να συνυπάρξει εντός των πολιτικών διαφορών και να λειτουργήσει κυρίως με δημοκρατικό ήθος, να σεβαστεί τον δεξιό ως άνθρωπο και να αποδίδει ηθικό πλεονέκτημα στην αριστερά. Ποτέ όμως δεν λειτουργούσε με πολιτικά χατίρια, ούτε στον πολιτικό χώρο που τον εξέφραζε. Οι πιο προσωπικές του στιγμές χαρακτηρίζονταν από μια λογική της μεσότητας, όχι ακρότητες, όχι αντιπαράθεσεις. Δεν μιλούσε ακόμα και όταν έπρεπε. Δεν αντιπαράτεθηκε με μια δεσποτική πεθερά με την οποία συζούσε για να μη στενοχωρήσει την γυναίκα του. Δεν αντιπαράτεθηκε με τους γονείς του, ούτε καν εξέφρασε παράπονο όταν στα περιουσιακά ζητήματα αδικήθηκε. Ήταν σα να είχε μια εγγενή αδυναμία να αντιπαράτεθεί.

¹ Ο Hobsbawm που παραθέτει το απόσπασμα υπογραμμίζει ταυτόχρονα ότι από μόνη της η εμπειρία της ήττας δεν εγγυάται και καλή ιστορία. Στο Ε. Hobsbawm, *Για την Ιστορία*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1998.

Παράλληλα ήταν κοινωνικότατος. Μπορούσε να συνυπάρξει με ευκολία με ανθρώπους πλήρως αγγράμματους μέχρι και τους ανώτερους υπαλλήλους του Υπουργείου Παιδείας. Και να τους σέβεται όλους το ίδιο. Έβρισκε πάντα κοινά ακόμα και εκεί που δεν υπήρχαν. Μια παρτίδα τάβλι, μια καλή συνταγή μαγειρικής, το μάζεμα χόρτων, ρίγανης... Και στο μπάνιο στις παραλίες του χωριού του φίλος με όλους. Ακόμα και όταν όλα γκρεμίζονταν η ερώτηση δεν ήταν «τι πάθαμε;» αλλά «τι θα φάμε σήμερα».

Η υπόθεση προς διερεύνηση, μέσα από το προσωπικό μου πλέον βίωμα, ήταν ότι οι ιστορικές περιστάσεις διαμόρφωσαν σταδιακά μια ιδιοσυγκρασία της μεσότητας που δυνητικά μπορεί να συνυπάρξει και να επιβιώσει εντός μιας ακραίας πόλωσης. Επισκέφτηκα έτσι συστηματικά και μέσα από ερευνητικά πλέον εργαλεία τα γεγονότα της δεκαετίας του '40. Αν «οι άνθρωποι δημιουργούν την ιστορία τους αλλά όχι όπως ακριβώς θέλουν»², οι ζωές των ανθρώπων που γεννήθηκαν γύρω στη δεκαετία του '40 καθορίστηκαν από γεγονότα που ούτε επέλεξαν, ούτε καθόρισαν, ούτε επιδίωξαν. Ωστόσο βίωσαν εντός του συγκεκριμένου πλαισίου και δημιούργησαν εν τέλει τη δικιά τους ιστορία, μέσα από συχνά διαφορετικές πορείες.

Αναδεικνύοντας την ένταση ανάμεσα στο συλλογικό και στο ατομικό, διαγράφονται οι ποικίλες επιλογές των δρώντων υποκειμένων στην προσπάθεια τους να επιβιώσουν: η φυγή στις πιο απρόσωπες κοντινές πόλεις ή στην πρωτεύουσα, η επινόηση μιας δυνητικής χρησιμότητας στην κοινότητα, το καταφύγιο της συγγένειας και των στενών κοινωνικών σχέσεων και κυρίως η σιωπή. Η επιβεβλημένη σιωπή προφυλάσσει τους διωκόμενους αλλά και τις οικογένειες τους, είναι πολυσήμαντη και χρήζει ερμηνείας. Δεν συνιστά ενταφιασμό ή λήθη των γεγονότων και του βιώματος, αλλά έναν άλλο τρόπο ενεργητικού επανακαθορισμού της ζωής των ανθρώπων. Παράλληλα οι ζωές των παιδιών και των γυναικών βάζουν τη δικιά τους ιδιαίτερη σφραγίδα, εμβολίζοντας και σχετικοποιώντας τη βεβαιότητα ενός απόλυτα ανδροκρατούμενου και πατριαρχικού κόσμου. Η προσπάθεια να γίνει ορατός ο ιδιαίτερος κόσμος των γυναικών αλλά και των παιδιών συνιστά μια υπέρβαση των ανδροκρατικών και ενηλικοκεντρικών προσεγγίσεων, καθιστώντας γυναίκες και παιδιά υποκείμενα που μιλούν, δρουν και βιώνουν, υποκείμενα με τις δικές τους οπτικές. Τέλος στεκόμαστε και στην σκιαγράφηση ατομικών περιπτώσεων, ο οποίες φωτίζουν το πώς το ίδιο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο γεννά διαφορετικές επιλογές και πορείες ζωής, αναδεικνύοντας τη δυνατότητα των ανθρώπων να χαράσσουν το πεπρωμένο τους με τις ατομικές τους πράξεις.

² Πρόκειται για ρήση του Κάρολου Μάρξ: «Οι άνθρωποι δημιουργούν την ιστορία τους, όμως δεν τη δημιουργούν όπως τους αρέσει. Δεν τη δημιουργούν υπό συνθήκες που επιλέγουν οι ίδιοι, αλλά υπό συνθήκες που υπάρχουν άμεσα, που είναι δοσμένες και που κληρονομήθηκαν από το παρελθόν» στο Κ.Μάρξ, *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σ. 15

Κριτική παρουσίαση των πηγών. Περιγραφικό υλικό-βασικοί στόχοι εργασίας

Η ερευνητική προσπάθεια θα επικεντρωθεί στην τοπική ιστορία της Νότιας Πυλίας με εστίαση στην ακριτική κοινότητα του Βασιλιτσίου και θα επιχειρήσει να παρακολουθήσει τα πυκνά γεγονότα της δεκαετίας 1940-50, τις πολύπλευρες και αιματηρές αντιπαραθέσεις και το αποτύπωμα τους στην μετεμφυλιακή περίοδο. Ως περιγραφικό υλικό θα χρησιμοποιηθούν γραπτές και προφορικές μαρτυρίες, αυτοβιογραφικές αναφορές, οπτικό, φωτογραφικό και αρχειακό υλικό. Οι μαρτυρίες των δρώντων υποκειμένων συνιστούν πολύτιμα ποιοτικά τεκμήρια για την ιστοριογραφία, που φωτίζουν και ιστοριοποιούν τις συνθήκες τέλεσης των γεγονότων. Οι μαρτυρίες, γραπτές και προφορικές, παρά τις διαφορές τους έχουν ένα κοινό παρονομαστή: αναφέρονται στην εμπειρία του διωκόμενου. Ο συνδυασμός ατομικών ιστοριών ζωής με ευρύτερα κοινωνικά πλαίσια προάγουν την κατανόηση και την ερμηνεία των μηχανισμών μέσω των οποίων η ατομική βιογραφία και η κοινωνική ζωή συντίθεται³.

Βασικές γραπτές αυτοβιογραφικές μαρτυρίες

1. Παναγιώτης Μπίζος: *Μια αληθινή μαρτυρία* (αναρτημένη στην Ανέμη),
2. Μπέλσης Κ., *Διονυσίου Πετράκου Αυτόγραφο Απομνημόνευμα (1940 – 1950)*, Τεκμήρια Ιστορίας 8, Αθήνα 2016
3. Σωτήρης Κράνιας: *Οδοιπορικό ενός αγωνιστή*, Εκδόσεις Εντός, 2010

Επικουρικές γραπτές αυτοβιογραφικές αναφορές

1. Τεμπελόπουλος Ευάγγελος: *Η Χρυσοκελλαριά στη δίνη των γεγονότων της δεκαετίας του 1940*, Καλαμάτα 2008
2. Γαιϊτάνης Αντώνης: *Το οδοιπορικό μιας ζωής*.
3. Καλύβας Αντώνης: *Μεσσηνιακά και άλλα σε ευρύτερη ματιά. Στα χρόνια πριν, κατά, μετά την κατοχή*, Καλαμάτα 2005

Ιδιαίτερη προσοχή απαιτείται στη χρήση των υπαρχόντων γραπτών μαρτυριών, καθώς δεν είναι συμμετρικές και χρειάζεται η ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων και των περιορισμών τους.

Οι βασικές αυτοβιογραφικές γραπτές μαρτυρίες προέρχονται από πρόσωπα που γεννήθηκαν στο Βασιλίτσι, έζησαν τα πυκνά γεγονότα της δεκαετίας του '40 και συμμετείχαν στην Αντίσταση στον τόπο καταγωγής τους. Κατά τον εμφύλιο πόλεμο υπέστησαν πολλαπλές διώξεις (νομικές, βασανισμούς, εξορίες), ενώ κατά τη δεκαετία του '50 «επέλεξαν» την Αθήνα ως τόπο μόνιμης διαμονής.

Σημαντικό στοιχείο είναι ο χρόνος γραφής της μαρτυρίας καθώς και η βασική, ρητή ή άρρητη, επιδίωξη του γράφοντα. Η γραπτή μαρτυρία του Παναγιώτη Μπίζου είναι σχεδόν σύγχρονη με τα γεγονότα της δεκαετίας του 1940 (ενδεχομένως η πρώτη γραφή της γίνεται στα μέσα της δεκαετίας του '50), ενώ η δράση του ίδιου σε αυτά είναι σημαντική. Έχει νωπά τα γεγονότα της Αντίστασης, αλλά και του Εμφυλίου Πολέμου και των προσωπικών του διώξεων. Ζει και γράφει εντός της «ιδιότυπης» δημοκρατίας της μετεμφυλιακής περιόδου. Έχει την αγωνία να

³ Η διερεύνηση του κοινωνικού πλαισίου μέσα από τη βιογραφική προσέγγιση στις κοινωνικές επιστήμες ξεκινά από το 1918 με την εργασία των Thomas και Znaniecki «Ο Πολωνός χωρικός στην Ευρώπη και την Αμερική. Αφήγηση ενός μετανάστη». Στο K. Plummer, *Documents of life 2. An invitation to a Critical Humanism*, Sage Publications, London, 2001.

αποτυπώσει σε χαρτί τα γεγονότα της Αντίστασης, αλλά και όσα χρονικά την ακολούθησαν. Ο ίδιος είναι εγγράμματος. Ολοκληρώνει το Δημοτικό Σχολείο στο Βασιλίτσι, το Σχολαρχείο και 2 γυμνασιακές τάξεις στην Κορώνη και τις υπόλοιπες στην Καλαμάτα. Εισάγεται στη σχολή Ευέλπιδων, ύστερα από εξετάσεις. Μετά όμως από τον πρώτο χρόνο φοίτησης διαγράφεται από το καθεστώς Μεταξά, λόγω των ιδεολογικών του πεποιθήσεων. Το 1939 εισάγεται, κατόπιν εξετάσεων, στο Μαθηματικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στο οποίο φοιτά για έναν χρόνο. Η σχολή κλείνει λόγω της γερμανικής κατοχής. Η επαφή του αυτή με την εγγράμματη κουλτούρα αποτυπώνεται και στη γραφή του, η οποία παραθέτει τα γεγονότα στη συνθετότητα τους. Επιχειρεί να έχει εξωτερική, απρόσωπη οπτική γωνία. Όλα τα εμπλεκόμενα πρόσωπα (όπως και ο ίδιος) αναφέρονται σε γ' ενικό πρόσωπο με τα αρχικά τους. Διαχειρίζεται μια πολιτική και προσωπική ήττα, αφήνοντας τα ίχνη της αλήθειας του πολιτικού του χώρου (υπήρξε οργανωμένο μέλος του ΚΚΕ). Με τα δικά του λόγια:

«Σήμερα και για αρκετά ακόμα χρόνια οι δυνάμεις που ενέπνευσαν, ώθησαν και καθοδήγησαν την πραγματοποίηση των εγκλημάτων αυτών εις βάρος του λαού μας, τόσο στα χρόνια της κατοχής, όσα και στα πρώτα χρόνια της απελευθέρωσης, θα προσπαθήσουν να καλύψουν την αλήθεια για όλα αυτά, με τη συκοφαντία, την εξαπάτηση και το ψεύδος, βασιζόμενοι στη δύναμη που τους δίνει η δια των όπλων κυριαρχία τους στη ζωή του τόπου μας, ελπίζοντας πως με τον μονόλογο των ψευδολογιών τους και τη βοήθεια από τη φθορά της μνήμης μέσα στην μακροχρόνια κυριαρχία τους να μη μείνει παρά ότι θα δικαιώνει την επιβολή των άνομων συμφερόντων της ξένης κυριαρχίας. Από αυτό το λόγο, κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες, καθήκον των αγωνιστών και όσων αγαπούν και γνωρίζουν την αλήθεια είναι να συμβάλουν κατά τη δύναμη που έχει ο καθένας τους, ώστε να διατηρηθεί και να προβληθεί η αλήθεια, για τον μεγάλο αγώνα του λαού μας σε πλήρη και πιστή απεικόνιση της πραγματικότητας.»⁴

Οι γραπτές μαρτυρίες του Διονυσίου Πετράκου και του Σωτήρη Κράνια είναι πολύ μεταγενέστερες των γεγονότων. Σε αυτή την περίπτωση ο χρόνος που μεσολάβησε ανάμεσα στα γεγονότα και στην εξιστόρηση, συγκροτεί έναν λόγο που έχει το βάρος του χρόνου που έχει ενσωματώσει τις ιδεολογικές και ηθικές αποτιμήσεις του παρελθόντος. Συνιστούν ωστόσο ένα αυθεντικό δείγμα γραφής που εσωκλείει πώς βιώθηκε η ιστορία από έναν απλό άνθρωπο, ο οποίος έλαβε μέρος ο ίδιος στα γεγονότα, συνδέθηκε με πρόσωπα, αγωνίστηκε για τις ιδέες του, υπέστη το βάρος της Ιστορίας και «έφυγε», όπως τόσοι άλλοι, αφήνοντας ωστόσο ένα ελάχιστο ίχνος από το σύντομο πέρασμά του. Ένα ίχνος γνήσιο, μοναδικό, ανεπανάληπτο, ταπεινό και πολύτιμο ταυτόχρονα.

Η γραφή τους έχει εξομολογητικό χαρακτήρα και εμφορείται από την αγωνία αποτίμησης της ζωής και της δράσης τους. Αποτυπώνει την πρόθεση τους να ειπωθούν αυτά που στοίχειωσαν τις προσωπικές τους πορείες, αλλά και την ιστορία της μεταπολεμικής Ελλάδας. Πρόκειται για μαρτυρίες απλών ανθρώπων που η όποια εγγραμματοσύνη τους προέκυψε άτυπα, μέσα από τα προσωπικά βιώματα στους πολιτικούς χώρους έκφρασης τους. Η αφήγηση είναι γραμμική, ενώ χρονικά κυρίως αφορά στα γεγονότα της δεκαετίας του '40 και '50. Ο αφηγητής είναι ομοδιηγητικός, ανήκει στην κύρια αφήγηση, γεγονός που του δίνει τη δύναμη της προσωπικής μαρτυρίας.

Το αυτόγραφο απομνημόνευμα του Δ. Πετράκου είναι ένα χειρόγραφο 123 σελίδων αριθμημένων από τον ίδιο, σε απλό τετράδιο και καλύπτει ένα χρονικό εύρος περίπου 10 ετών

⁴ Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

(1940-1950) κυρίως στην περιοχή της Μεσσηνίας, απ' όπου και η καταγωγή του συγγραφέα. Τα παιδικά χρόνια και η δεκαετία του '30 προσπερνώνται γρήγορα, ενώ σύντομη είναι και η αναφορά που γίνεται σε γεγονότα της δεκαετίας του '50 και εξής. Προς το τέλος της ζωής του αποφάσισε να καταγράψει τις μνήμες του από τα δύσκολα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου. Ο γιός του Τάσος Πετράκος αναφέρει για το χειρόγραφο που βρέθηκε στα υπάρχοντα του πατέρα του: «αφορμή για αυτό το βιβλίο ήταν η ανάγκη ενός απλού ανθρώπου να πει πώς αγωνιζόταν ο λαός εκείνη τη βαριά περίοδο. Έγραψε πρόχειρα, σε ένα τετράδιο, σιγά-σιγά, ό, τι θυμόταν από τη ζωή του, ξεκινώντας από τα δύσκολα παιδικά του χρόνια. Επικεντρώθηκε ωστόσο στον αγώνα του ελληνικού λαού ενάντια σε κάθε μορφή καταπίεσης, σε κάθε περιορισμό της ελευθερίας του, σε κάθε αμφισβήτηση της εθνικής του κυριαρχίας...»⁵.

Ο Σωτήρης Κράνιος έχει δράση σημαντική στα τοπικά γεγονότα της δεκαετίας του '40 και αντιστασιακή δράση στην μετεμφυλιακή περίοδο και στη δικτατορία και καταγράφει το βίωμα του σε μια ύστερη γραπτή αφήγηση την οποία εκδίδει σε βιβλίο. Ο ίδιος καταγράφει:

«Αναμοχλεύοντας θύμησης από το παρελθόν ήρθα ξανά σε επαφή νοερώς με καταστάσεις ηρωικές αλλά και απερίγραπτης οδύνης. Σκέφτηκα τις θύμισες αυτές να τις γράψω σε ένα χαρτί, πρώτων αφιερώνοντας τες στην μνήμη των τριών σκοτωμένων αδελφών μου Παναγιώτη, Φώτη και Ευγενίας, καθώς και στη μνήμη των γονέων μου Γιάννη και Σταυρούλα Κράνια που κι αυτοί υπέφεραν τα πάνδεινα λόγω της συμμετοχής μας στην Εθνική Αντίσταση. Κι ακόμα να τις διαβάσουν τα παιδιά μου και τα εγγόνια μου και όποιος άλλος θελήσει για να μάθει ποιο ήταν το οδοιπορικό μου σε μια ιστορική και κρίσιμη για τη χώρα περίοδο. Από την αρχή αυτού του γραπτού θα ήθελα να εξηγήσω στον αναγνώστη ότι δεν έχω συγγραφικές ικανότητες, αλλά και ούτε αρκετές εγκυκλοπαιδικές γνώσεις διαθέτω και ενδεχομένως το γράψιμο μου να παρουσιάζει ατέλειες ως προς τη διατύπωση των πραγματικών γεγονότων, όχι πάντως ως προς την εγκυρότητα.»⁶

Οι επικουρικές γραπτές αυτοβιογραφικές αναφορές (Τεμπελόπουλου Ευάγγελου, Γαιϊτάνη Αντώνη και Καλύβα Αντώνη) είναι πολύ μεταγενέστερες και προέρχονται από εγγράμματους (είναι και οι 3 συνταξιούχοι δάσκαλοι που καταγράφουν αναδρομικά το βίωμα και τις ερμηνείες τους πάνω σε αυτό). Τοποθετούνται ως επικουρικές μαρτυρίες, γιατί εμφορούνται από διαφορετικά κίνητρα γραφής σε σχέση με τις πρώτες. Προέρχονται από πρόσωπα που δεν έδρασαν στην δεκαετία του '40 (υπήρξαν μικρά παιδιά). Ο Τεμπελόπουλος με καταγωγή από το γειτονικό χωριό Χρυσοκελαριά επιχειρεί μια γενική ιστοριογραφική καταγραφή της δεκαετίας του '40, ο Γαιϊτάνης δεν έχει πρόθεση ιστοριογραφικού πονήματος, αλλά διατυπώνει την ανάγκη καταγραφής της προσωπικής του πορείας, ενώ ο Καλύβας δεν κατάγεται από την Νότια Πυλία και κάνει γενικότερες αναφορές στα γεγονότα της περιοχής της Μεσσηνίας.

Προφορικές Μαρτυρίες

1. Βασίλης Κράνιος (ημερομηνία γέννησης 1930)
2. Βασιλική Μπίζου (ημερομηνία γέννησης 1951)
3. Παναγιώτης Τομαράς (ημερομηνία γέννησης 1944)

⁵ Κ. Μπέλης, *Διονυσίου Πετράκου Αυτόγραφο Απομνημόνευμα (1940 – 1950)*, Τεκμήρια Ιστορίας 8, Αθήνα 2016.

⁶ Σ. Κράνιος: *Οδοιπορικό ενός αγωνιστή*, Εκδόσεις Εντός, 2010.

4. Κωσταντίνος Σούμας (ημερομηνία γέννησης 1942)

(Χρόνος πραγματοποίησης των συνεντεύξεων: Αυγούστου και Σεπτεμβρίου 2021).

Οι προφορικές μαρτυρίες προέρχονται από πρόσωπα που κατάγονται όλα από το Βασιλίτσι, έχουν οι ίδιοι αντιστασιακή δράση (η περίπτωση του Βασίλη Κράνια) ή έχουν συγγενικά πρόσωπα που εμπλέκονται στην Αντίσταση (η Βασιλική Μπίζου και ο Παναγιώτης Τομαράς έχουν τον πατέρα τους με συμμετοχή, ενώ ο Κωσταντίνος Σούμας έχει θείο-αδελφός της μητέρας του-τον Παναγιώτη Μπίζο) .

Οι προφορικές μαρτυρίες διαφοροποιούνται από τις γραπτές. Τα λόγια πετάνε, τα γραπτά μένουν («verba volant, scripta manent» κατά τη λατινική έκφραση). Η καταγραφή ωστόσο της προφορικής μαρτυρίας θα την υποχρεώσει να συμβαδίσει με τη γραπτή και να αναμετρηθεί μαζί της. Οι εν λόγω προφορικές μαρτυρίες είναι όλες πολύ ύστερες των γεγονότων που ιστορούν και έχουν και μια πρόθεση αποτίμησης ενός παρελθόντος που εδράζεται στα μακρινά πια παιδικά χρόνια.

Φωτογραφικό-οπτικό υλικό

Οι μαρτυρίες μαζί με τις φωτογραφίες αλλά και το οπτικό υλικό συνυφαίνουν την ερμηνευτική προσέγγιση. Η φωτογραφία, οι οπτικές πληροφορίες και τα κείμενα νοούνται ως ισότιμα, αμοιβαία εξαρτώμενα και πλήρως συνεργαζόμενα, Συνιστούν πηγή, υλικό για ανάλυση, υποβοηθητικό της αφήγησης, της τεκμηρίωσης και της κριτικής αναπαράστασης.

Η αφήγηση που θα ακολουθήσει δεν στοχεύει να δημιουργήσει ένα πανοπτικό που συλλέγει μαρτυρίες πάσης φύσεως για να τις αθροίσει. Επιχειρείται περισσότερο η δημιουργία ενός καμβά πάνω στον οποίο ασύμμετρες μαρτυρίες μπορούν να συνομιλήσουν μεταξύ τους, αλλά και να ενταχθούν στο χωροχρονικό τους πλαίσιο. Το περιγραφικό υλικό συγκροτεί εκείνα τα ίχνη που φτάσανε στα χέρια μας που θα μας επιτρέψουν να στήσουμε τους βασικούς μηχανισμούς δράσης των ανθρώπων εντός του μικρόκοσμου των δικτύων τους. Είναι απαραίτητο να βρεθούν τρόποι επικοινωνίας τέτοιων πολυπρισματικών τεκμηρίων, καθώς και η δυνατότητα συνομιλίας τους με άλλες βιογραφικές αναφορές τοπικού αλλά και ευρύτερου ενδιαφέροντος.

Τα ονόματα των μαρτυριών (γραπτών και προφορικών) παρατίθενται στο κείμενο που ακολουθεί. Τα πρόσωπα στα οποία αναφέρονται οι μαρτυρίες, για λόγους σεβασμού των προσωπικών τους δεδομένων, παρατίθενται με τα αρχικά τους.

Κεφάλαιο 1ο: Στοιχεία της μακράς διάρκειας και της μικρής κλίμακας

1.1. Ο χώρος, η τοπικότητα

Η έρευνα μας εστιάζει χωρικά στο νοτιότερο και ακριτικό κομμάτι της Πυλίας. Ο χώρος συνιστά κρίσιμη διάσταση στη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων. Δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αίτιο, αλλά ως μια παράμετρος (μαζί με άλλες), το πεδίο εντός του οποίου πραγματώνονται οι κοινωνικές σχέσεις. Ο άνθρωπος και η δράση του είναι δέσμια του κλίματος, της χλωρίδας, της πανίδας, των καλλιεργειών και μιας ισορροπίας μεταξύ αυτών που οικοδομήθηκε σταδιακά. Ο γεωγραφικός χωρόχρονος συνιστά μια σχεδόν ακίνητη ιστορία⁷.

Η περιοχή ενδιαφέροντος αποτελείται από χωριά ημιορεινά (Βασιλίτσι, Χρυσοκεραριά, Ακριτοχώρι κ.α.) τα οποία συνιστούν μια ενότητα στα Νότια της Πυλίας. Τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά της περιοχής είναι το ημιορεινό βραχώδες έδαφος και η κυριαρχία μικρής ιδιοκτησίας. Το ορεινό εδάφη κάνουν τα καλλιεργήσιμα χωράφια άγονα και ασύμφορα, ειδικά αν συγκριθούν με τα εύφορα και πιο πεδινά που βρίσκονται στην περιοχή της Κορώνης. Το γεγονός αυτό προκαθορίζει και τις μεθόδους καλλιέργειας: η έγγεια οικογενειακή ιδιοκτησία είναι πολυτεμαχισμένη σε κλήρους, ενώ η χρήση των γεωργικών μέσων καθίσταται ασύμφορη.⁸ Η εκμηχανισμένη γεωργία είναι αδύνατον να εφαρμοστεί, ακόμη και μεταπολεμικά. Τα νοικοκυριά εξακολουθούσαν να ασκούν ένα είδος γεωργίας παρόμοιο με αυτό του 19^{ου} αιώνα: οι οικογένειες δουλεύουν μικρά κομμάτια γης, συχνά σε αναβαθμίδες, στα οποία τα καλλιεργούμενα είδη κάλυπταν πρωτίστως τις ανάγκες της.⁹ Λίγα οικόσιτα ζώα έχουν την ίδια χρήση.

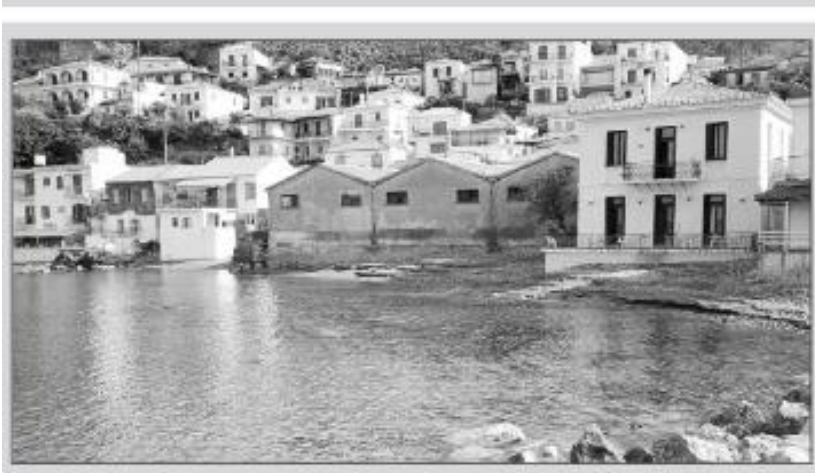
Το σχετικά άγονο και οι δυσκολίες στην καλλιέργεια του εδάφους επιδρούν και στη ταξική σύνθεση της περιοχής. Οι κοινότητες εκτός από τα εδάφη μοιράζονται και τη φτώχεια τους, με εξαίρεση κάποιων τοπικών παραγόντων με εμπορικές δραστηριότητες και πολιτική δικτύωση.

Τα χωράφια της περιοχής σβήνουν στη θάλασσα, διαμορφώνοντας την ακτογραμμή προς το Ιόνιο. Οι σχεδόν ακατοίκητες μεσσηνιακές Οινούσες στέκουν απέναντι στη θέα από τους ημιορεινούς όγκους. Η πρόσβαση στη νότια ακτογραμμή είναι δυνατή μόνο σε ψαράδες και όσους έχουν θαλάσσια μέσα. Το χερσαίο δίκτυο είναι εξαιρετικά φτωχό. Κατά τη δεκαετία του '40 οι βασικές οδικές αρτηρίες και το συγκοινωνιακό δίκτυο είναι ανύπαρκτα, ενώ η κίνηση με τροχοφόρα καθίσταται δυσχερής. Για το σύνολο του νομού Μεσσηνίας οι δυο βασικοί οδοί μεταφοράς προϊόντων αλλά και βασικά μέσα μετακίνησης των ανθρώπων είναι η σιδηροδρομική συγκοινωνία (που αφορά μόνο στις κεντρικές κωμοπόλεις και την πρωτεύουσα) και η ακτοπλοϊκή σύνδεση. Οι αποθήκες σταφίδας της περιοχής τοποθετούνται παραθαλάσσια, κυρίως στην Κορώνη για να μπορούν να εκφορτώνονται απευθείας σε πλοία.

⁷ Ο Φερνάντ Μπρωντέλ, εισάγει μια νέα αντίληψη του ιστορικού χρόνου που περιλαμβάνει τους τρεις χρόνους της ιστορίας: τον γεωγραφικό, τον κοινωνικό χρόνος που συνιστά τη μακρά διάρκεια και τον ατομικό χρόνο που προσδιορίζει τη βραχεία διάρκεια. Στο F. Braudel, *Η Μεσόγειος την εποχή του Φίλιππου Β*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης Αθήνα 1993.

⁸ Close David, Ελλάδα, *Επίτομη Ιστορία 1945-2004*, Αθήνα, Θύραθεν, 2005.

⁹ Gallant W. Thomas, *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, 1917, Εκδόσεις Πεδίο, σ. 395.

Αποθήκες σταφίδας στην περιοχή της Κορώνης (μεταγενέστερη φωτογραφία)

Αυτή η φυσική απομόνωση ορίζει την περιοχή ως ακριτικό προορισμό. Το τελευταίο προδίδει ένα στοιχείο μόνωσης αλλά και απομόνωση και συντελεί τόσο στην σχετική κλειστότητα των αντιλήψεων και των νοοτροπιών, όσο και στην σχετική προφύλαξη της από συστηματική παρουσία των κατοχικών δυνάμεων. Στην φάση της Λευκής Τρομοκρατίας και μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '40 η απομόνωση αυτή θα στήσει ένα σκηνικό απόλυτης αυθαιρεσίας, όπου ο ισχυρός ανενδοίαστα θα επιβάλλει τις επιθυμίες του.

Στις δεκαετίες που έρχονται μετά και το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου ο χώρος μένει σχεδόν ανέπαφος. Η ανοικοδόμηση της χώρας από τα ερείπια των διαδοχικών πολέμων και η οικονομική «ανάπτυξη» δεν επηρεάζει ιδιαίτερα την περιοχή.

Η Βασιλική Μπίζου γεννημένη το 1951 στο Βασιλίτσι αναφέρει:

«Μέχρι τα 18 που έφυγα η ζωή ήταν κτηνοτροφική. Το '50 τα σπίτια ήταν χωρίς νερό. Μέχρι το '68-'70 είχαμε τις βρύσες. Ρεύμα πρέπει να ήρθε το '66-'67. Έλεγα στους μαθητές μου ότι διάβαζα με λάμπα και μου λέγανε «καλά κυρία πόσο χρονών είστε;» Αυτές οι αλλαγές οι μεγάλες έγιναν στη διάρκεια της ζωής μου...δεν ξέραμε τίποτα. Όταν έδωσα εξετάσεις από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο με πήγαν στην Κορώνη να δώσω εξετάσεις. Τι μου έκανε εντύπωση; Έβλεπα ένα δρόμο ασφαλτοστρωμένο. Εδώ είχε χώματα και λάσπες...τα σπίτια μου φαίνονταν σαν πίνακες ζωγραφικής που έβλεπα στα βιβλία...»¹⁰

¹⁰ Προφορική Μαρτυρία της Βασιλικής Μπίζου

Φωτογραφία αποσπασμένη από το βιβλίο του Βασίλη Μάραντου, *Ζάγκα*, εκδόσεις Κοροντζή, Αθήνα 2017. Ο συγγραφέας αναφέρει ότι πρόκειται για γυναίκες του Βασιλίσσιου στη βρύση για νερό, τη δεκαετία του 1960.

1.2. Ζητήματα της μικρής κλίμακας

Η επικέντρωση στην περιοχή της Νότιας Πυλίας σχετίζεται με την ερευνητική μας επιλογή να μελετηθεί μια μικρής κλίμακας τοπικότητα, μια μικροχρονικότητα, ενός δικτύου ανθρώπων. Αυτή η μείωση της κλίμακας της παρατήρησης, η προσπάθεια να γίνει η ιστορία «σε επίπεδο εδάφους» επιχειρεί να αναπλάσει τις ζωές των απλών ανθρώπων και τα ίχνη που άφησαν, ακόμα και μέσα από τις σιωπές τους. Οι πολλοί και συχνά ανώνυμοι προσεγγίζονται ως άτομα και όχι τμήμα ενός πλήθους, ενώ αξιοποιούνται σε σημαντικό βαθμό πηγές όπως προφορικές μαρτυρίες και φωτογραφίες¹¹. Το περιγραφικό υλικό της παρούσας εργασίας συναρμολογεί αρχειακά τεκμήρια, καταγεγραμμένες οπτικοακουστικές και γραπτές μαρτυρίες, φωτογραφίες και προσωπικές αναμνήσεις. Οι «πηγές» νοούνται ως ισότιμες, αντιμετωπίζονται με ίση κριτική διάθεση και συνεισφέρουν συνθετικά στην ερμηνευτική απόπειρα. Οι φωτογραφίες δεν παρατίθενται για να «εικονογραφίσουν» το κείμενο, αλλά σχολιάζονται για να αποτελέσουν κομμάτι αναπόσπαστο της αφήγησης και της ερμηνείας.

Η ενασχόληση με όψεις της «μικρής κλίμακας» δεν σημαίνει ότι κάθε μελέτη της τοπικότητας συνιστά μικροιστορία. Η επικέντρωση σε συγκεκριμένο δίκτυο κοινωνικών συσχετίσεων

¹¹ Σύμφωνα με τον Brad μια τέτοια προσέγγιση σχετίζεται με τους ιστορικούς της καθημερινής ζωής, οι οποίοι θέτουν στο μικροσκόπιο της έρευνας τους τον 20^ο αιώνα, γεγονός που τους δίνει τη δυνατότητα να αξιοποιούν σε σημαντικό βαθμό πηγές όπως «προφορικές συνεντεύξεις, φωτογραφίες και αυτοδημιούργητες πηγές», αναδομώντας με αυτόν τον τρόπο ευκολότερα «μια πιο πυκνή, πιο πλήρη πλοκή της εμπειρίας» εν συγκρίσει με τους μικροϊστορικούς οι οποίοι επιδιώκουν να προσεγγίσουν τους ανθρώπους της πρώιμης νεότερης Ευρώπης. Στο S. G. Brad, "Is Small Beautiful? Microhistory and the History of Everyday Life", *History and Theory* vol. 38, No. 1, 1999, σ. 100-110.

υποβοηθά μια γενική τάση αναβίωσης της αφήγησης. Η μείωση της κλίμακας παρατήρησης εμβαθύνει την κατανόηση μιας χωροχρονικότητας που αφορά εκατομμύρια ανθρώπους, ενώ στρέφει το βλέμμα στις αμέτρητες μοναδικότητες που παρέσυρε ο κυκλώνας των γεγονότων. Η ιστορία φτιάχνεται από πρόσωπα και όχι από τις απρόσωπες δομές που κατασκευάζει ο ιστορικός. Τα δε αυτά πρόσωπα, ακόμα κι όταν δεν αλλάζουν το ρου της ιστορίας, επηρεάζουν τους ίδιους, τους γύρω τους, τη συλλογική εμπειρία και την ευρύτερη κοινότητα που ζουν. Τα ίχνη της αποσιώπησης και των αφανών της ιστορίας χάνονται εύκολα. Ο διωκόμενος, ο φτωχός, ο στερημένος, αυτός που δεν έχει ή δεν είχε περιουσία και αποθέματα είναι και καταδικασμένος να ζει μέσα στην κοινωνική μη αναπαράσταση, να κατοικεί σε ένα εχθρικό περιβάλλον που μοιάζει να βρίσκεται εκτός κοινωνικού μορφώματος. Μιλώντας για τη φτώχεια και τους φτωχούς, τους διωκόμενους εισβάλλουμε στον κόσμο και τη σιωπή τους με λέξεις που δεν είναι δικές τους, γιατί τα λόγια τους δεν ακούστηκαν ή πάρα πολλές φορές αγνοήθηκαν και λησμονήθηκαν. Απαιτείται η ερμηνεία μας να μην εδράζεται μόνο στο βραχύ χρόνο. Η προφύλαξη αυτή από τα εκκωφαντικά γεγονότα αναδεικνύει ότι οι πιο θορυβώδεις ηθοποιοί δεν είναι αναγκαστικά και οι πιο αυθεντικοί, υπάρχουν κι άλλοι σιωπηλοί.

Επιπλέον τα πρόσωπα δεν διαθέτουν μια δική τους ενδοχώρα, ή, ένα δικό τους βιωματικό και νοηματικό απόθεμα, αλλά δανείζονται τις ιδιότητες της δομής, γεγονός που μας επιτρέπει να στοχαστούμε την ισορροπία ανάμεσα στα ατομικά πεπρωμένα και το κοινωνικό σύστημα, να διαρρήξουμε τη φαινομενική ομοιογένεια που επιβάλλουν οι θεσμοί, οι κοινότητες και οι ομάδες, για να αναδείξουμε εντάσεις και συγκρούσεις που διαμορφώνουν κοινωνικές και πολιτισμικές πρακτικές και εμπειρίες. Η σμίκρυνση της κλίμακας έτσι δε σημαίνει πως το ευρύτερο πλαίσιο αγνοείται, λες και η μικροχρονικότητα και τοπικότητα θα μπορούσε να φύγει από μόνη της¹². Η γνώση ενός ευρύτερου πλαισίου αναφοράς θεωρείται σημαντική, καθώς βοηθά να εξεταστούν τόσο οι τοπικές συνθήκες και η επίδραση τους στις γενικότερες εξελίξεις, όσο και η επίδραση των κεντρικών γεγονότων στις ατομικές και συλλογικές επιλογές σε τοπικό επίπεδο.

Η παρούσα αφήγηση θα παρακολουθήσει τα γεγονότα της βραχείας διάρκειας της δεκαετίας 1940-50 και την επίδραση τους στην μετεμφυλιακή περίοδο. Τα γεγονότα ο Fernand Braudel¹³ τα θεωρεί στοιχεία της βραχείας διάρκειας, που με την εκρηκτικότητα τους γεμίζουν τη συνείδηση των συγχρόνων τους, αλλά διαρκούν ελάχιστα, αφήνοντας μια φλόγα που μόλις διακρίνεται. Η συστηματική παρατήρηση της στενής επικαιρότητας, ενέχει τον κίνδυνο να φυλακίσει τη συνείδηση μας σε ότι κινείται γρήγορα, σε ότι λάμπει δίκαια ή άδικα, σε ότι κάνει θόρυβο ή ότι αποκαλύπτεται χωρίς δυσκολία. Φαντάζει ωστόσο ως ιστορικό παράδοξο ότι αυτή η περιοχή, αυτό το απομακρυσμένο άκρο του ηπειρωτικού Ελλαδικού χώρου, παράγει τόση ιστορία κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '40, δυσανάλογη με τον χώρο της αλλά και με τον χρόνο που διαρκεί η Κατοχή εδώ. Μέσα σε αυτόν τον χρόνο συμπυκνώνεται δραματικά ένα πλήθος γεγονότων που επιδρά καταλυτικά στην ιστορική εξέλιξη, σε τέτοιο βαθμό που ακόμα και αυτή η επικέντρωση στο γεγονός και η βιαστική, δραματική, σχεδόν λαχανιαστική αφήγηση, υποθέτουμε ότι συγκροτεί ένα βαθύ μνημονικό αποτύπωμα για τις δεκαετίες που θα ακολουθήσουν. Στις μαρτυρίες-ακόμα και σε αυτές που απομακρύνονται χρονικά πολύ από τα

¹² Κατά τον Γκίνσμπτρογκ ο ιστορικός μέσα από την μικροιστορία αναπαριστά όσο πληρέστερα γίνεται το ευρύτερο πλαίσιο. G. Iggers, *Ιστοριογραφία στον 20ο αιώνα: Από την επιστημονική αντικειμενικότητα στην πρόκληση του μεταπονητρινισμού*, Νεφέλη, 1999.

¹³ Περισσότερα για τους όρους της μακράς και βραχείας διάρκειας βλ. F. Braudel, *Μελέτες για την Ιστορία: Ιστορία και κοινωνικές επιστήμες. Η μακρά διάρκεια*, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, 1987.

γεγονότα-φαίνεται ότι η δεκαετία 1940-50 ενσταλάζει ανεξίτηλα ίχνη στην μνήμη των ανθρώπων. Τα ιστορικά συμβάντα δεν είναι καταδικασμένα σε ανυποληψία, αλλά αποκτούν ιδιαίτερο βάθος αφήνοντας το στίγμα τους.

Θα επιχειρήσουμε να στήσουμε την ιστορία εν κινήσει, μέσα από τις αισθήσεις και τα βιώματα των ανθρώπων που έδρασαν, ανασυστήνοντας τα διλήμματα που τέθηκαν την εποχή που τέθηκαν, ελέγχοντας τον τρόπο που τα ανακωδικοποίησε ο καιρός μας. Θα προσπαθήσουμε να λησμονήσουμε τα καταληκτικά γεγονότα και να τα δούμε ως ανοικτά, όπως ήταν τη στιγμή που διαδραματίζονταν. Δεν προϋποθέτουμε μια δήθεν γνωστή ιστορία. Επιδιώκουμε η ιστορική αφήγηση να έχει μια στοχαστική λειτουργία που υποβοηθά την κατανόηση της ανθρώπινης πράξης.

1.3. Παράδοση-Νεωτερικότητα: Μια κοινωνία ακριτική, φτωχή, αγροτική...μα παραδόξως νεωτερική

Το νοτιοδυτικό άκρο της Πελοποννήσου όταν ξεκινά η δίνη του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου φαντάζει απομονωμένο, μακριά από τις κεντρικές εξελίξεις, συντηρητικά προσδιορισμένο και προσδεμένο στις επιταγές της παράδοσης. Σχεδόν ανέγγιχτο και ανεπηρέαστο από τις ραγδαίες ανακατατάξεις που συνοδεύουν τη μετάβαση της παραδοσιακής κοινωνίας στην νεωτερικότητα.

Είναι όμως έτσι; Αναφερόμαστε σε μια κοινωνία προσηλωμένη στην παράδοση ή σε μια κοινωνία που ανακαλύπτει ένα παρελθόν για να εκφράσει τη νοσταλγία της για την ασφάλεια της παραδοσιακής κοινότητας; Στην ουσία πρόκειται για μια κοινωνία που έχει απαγκιστρωθεί από τα δεσμά της παράδοσης, μια κοινωνία που δεν ζει πλέον μέσα στην παράδοση ασύνειδα, αλλά που προσπαθεί να ξαναβρεί συνειδητά το χαμένο της παρελθόν¹⁴. Ακόμα και όταν επικαλείται την προσήλωση στις παραδοσιακές αξίες της πατρίδας, θρησκείας και οικογένειας το κάνει στο πλαίσιο μιας ιδεολογικής αντιπαράθεσης που γεννά μια κοινωνία μετάβασης. Το αυτονόητο της δεδομένης κοινωνικής θέσης έχει παρέλθει, ενώ έχει εμφωλευτεί στο μυαλό των ανθρώπων η επιθυμία για βελτίωση της κοινωνικής τους θέσης, για μια ανοδική κοινωνική κινητικότητα που διαρρηγνύει την ακινησία των κοινωνικών δομών. Η νέα κοινωνία επιτρέπει στους ανθρώπους να σκεφτούν ότι οι τελευταίοι έσονται πρώτοι. Και συχνά είναι έτοιμοι να δράσουν προς αυτή την κατεύθυνση.

Οι δρόμοι έλευσης της νεωτερικότητας στην τοπική κοινωνία της Πυλίας είναι πολλαπλοί. Η μαζική μετανάστευση που ξεκινά κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και κυριαρχεί την περίοδο 1900-1921 έχει κύριο προορισμό υπερατλαντικές χώρες (ειδικότερα τις ΗΠΑ) και τροφοδοτείται

¹⁴ Π. Λέκκας, *Εθνικιστική ιδεολογία: παράδοση και εκσυγχρονισμός*, Σύγχρονα Θέματα, 1994.

κυρίως από τη Νότια Ελλάδα¹⁵ (Πελοπόννησο, τα νησιά και τη Στερεά Ελλάδα). Το ταξίδι ξεκινά από το λιμάνι της Καλαμάτας, της Πάτρας, του Πειραιά. Οι αποκαλούμενοι από τις κοινότητες καταγωγής τους «Μπρούκληδες», δηλαδή οι Έλληνες μετανάστες που έζησαν έστω και για ένα σύντομο διάστημα στις ΗΠΑ, μεσολαβούν με πολλαπλούς τρόπους ώστε να «συνομιλήσουν» οι δύο εν πολλοίς αποξενωμένοι έως τότε κόσμοι. Στις βαλίτσες τους δεν μεταφέρουν μόνο τα νέα εμπορευματοποιημένα αγαθά, αλλά και τις καινούργιες πολιτισμικές συνήθειες και τα αισθητικά πρότυπα που σταδιακά μετασχηματίζουν και τις αξίες και αντιλήψεις όσων δεν είχαν ταξιδεύσει ποτέ.

Σε αυτό το νότιο τμήμα της ελληνικής χερσονήσου η μετανάστευση υποκινήθηκε από πολλαπλά αίτια: η κρίση της αγροτικής παραγωγής, η άνιση κατανομή της γεωργικής γης και η δραστηκή καθίζηση των εισοδημάτων ιδιαίτερα στις μονοκαλλιεργητικές περιοχές (κρίση της σταφίδας)¹⁶. Μετακινήσεις στις μακρινές χώρες της ελπίδας από τα φτωχότερα οικονομικά στρώματα με σκοπό τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου έχουμε και στο Βασιλίτσι. Άλλοι το επιδίωξαν ανεπιτυχώς, άλλοι δε γύρισαν ποτέ ή δεν άφησαν ίχνη. Όσοι γυρίζουν, είτε άπραγοι, είτε με κάποια οικονομική επιτυχία, φαντάζουν ως κοσμογυρισμένοι στα μάτια των συγχωριανών τους. Συχνά καταφέρνουν να φέρουν λίγα χρήματα για να ενισχύσουν το οικογενειακό εισόδημα, κάνουν δωρεές κυρίως για ανέγερση εκκλησιών και γενικά φαίνεται να έχουν μια μεγαλύτερη άνεση από τους υπόλοιπους. Ο Κώστας Σ. όταν έφυγε για την Αμερική το 1916 περίπου είχε ήδη 5 παιδιά (ένα αγόρι και 4 κορίτσια). Τον είχε καλέσει ο αδελφός του ο Λάμπρος που ήταν ήδη στην Αμερική. Πήρε μια βαλίτσα έγραψε απάνω της την διεύθυνση του αδελφού του και έβγαλε όλο το ταξίδι στο πλοίο αγκαλιά με αυτή. Όταν κατέβηκε στην Αμερική επιδείκνυε παντού τη βαλίτσα με τη διεύθυνση για να τον κατευθύνουν στον αδελφό του. Επέστρεψε στο Βασιλίτσι γύρω στο 1930 με κάποια χρήματα. Ήταν πια για όλους τους συγχωριανούς του ο Μπρούκλης. Η Αμερική δεν του άλλαξε μόνο το όνομα αλλά και τις νοοτροπίες του. Ήταν πιο ανοικτοχέρης, έδινε τα Χριστούγεννα μποναμά στα παιδιά.

¹⁵ Σύμφωνα με τις κρατικές εκθέσεις της εποχής, τα ποσοστά εξόδου από την Πελοπόννησο άγγιξαν το 56,51% του συνόλου των μεταναστών την περίοδο 1890-1911, όταν ο πληθυσμός της αντιπροσώπευε το 37,9% του συνόλου της χώρας. Βλ. Γ. Τουλέλη, *Οι Μπρούκληδες: Έλληνες μετανάστες στην Αμερική και μετασχηματισμοί στις κοινότητες καταγωγής 1890-1940*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 2020.

¹⁶ Μ.Ε. Βλάχου, *Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στην αγροτική κοινωνία*. Πτυχιακή εργασία στο ΤΕΙ Καλαμάτας, Σχολή Τεχνολόγων Γεωπονίας, Καλαμάτα 2010.

«Είχε καλομάθει...καβάλαγε τον γάιδαρο και πήγαινε στο εστιατόριο να φάει. Είχε σκοτωθεί και ο μοναχογιός του ως ταγματσαφιλίτης στην Καλαμάτα-Μελιγαλά και ζούσε με τη νύφη του και τα τρία εγγόνια και δεν ήθελε να υποχρεώνεται. Το 1956 είχε πάει να φάει και τον έριξε κάτω ο γάιδαρος. Έσπασε το ισχίο του. Μετά από λίγο πέθανε»¹⁷.

Άλλο ένα στοιχείο που διαφοροποιεί δραστικά τις ισορροπίες της παραδοσιακής κοινότητας είναι η αναπτυσσόμενη εμπορική δραστηριότητα και η επαφή με το εγγύτερο άστυ (Καλαμάτα). Ο αέρας της πόλης κάνει τους ανθρώπους να νοιώσουν απελευθερωμένοι από τα δεσμά της στενής τους κοινότητας¹⁸. Οι νέες δραστηριότητες που αναπτύσσονται στην πόλη, η έλευση προσφύγων, οι πρωτάκουστες ιδέες και νοοτροπίες συνιστούν έναν άλλο τρόπο εισαγωγής καινών δαιμονίων στην αγροτική κοινότητα. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στη δυτική Πελοπόννησο ανθούν ισχυρά αστικά κέντρα (Πάτρα- Καλαμάτα) τα οποία συνδέονταν με την εμπορευματική δραστηριότητα της σταφίδας ως διαμετακομιστικοί σταθμοί εξαγωγής του προϊόντος στην Ευρώπη. Καθώς αναπτύσσονται συγκεντρώνουν βιομηχανική και βιοτεχνική δραστηριότητα, εργάτες συγχρωτίζονταν από τις γύρω γεωργικές περιοχές και έρχονταν σε επαφή με σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές ιδέες και τον συνδικαλισμό. Τα ιδεολογικά ρεύματα 19^{ου} αιώνα και οι νέες ιδέες έφταναν στο πολυσύχναστο λιμάνι από διάφορα σημεία της Ευρώπης¹⁹. Ταυτόχρονα η συμμετοχή σε μαχητικά συλλαλητήρια της δεκαετίας του 1890 λόγω της σταφιδικής κρίσης εγκαινιάζει νέους τρόπους πολιτικής έκφρασης και αλλάζει τις συνειδήσεις των ανθρώπων.

Ο Βασίλης Κράνιαν για τον μεγάλο του αδελφό Παναγιώτη αναφέρει:

«Ο Παναγιώτης πρέπει να σκεφτόταν τα πράγματα. Είχε γυρίσει στα καράβια, ήταν κοσμοπερπατημένος. Έκανε και στην Καλαμάτα. Έφυγε από το σπίτι και δούλεψε στις ελιές 2-3 μήνες και πληρώθηκε σε λάδι (στην κατοχή) και ανοίγει μαγαζί στην Καλαμάτα. Έρχεται σε επαφή με την οργάνωση, το ΕΑΜ. Στη Φυτεία ιδιαίτερα ήταν όλοι αριστεροί...γερό κίνημα. Ο αδελφός μου ξεκίνησε από εκεί. Έρχεται στο Βασιλίτσι το '42. Εγώ πήγαινα στον Παναγιώτη

¹⁷ Προφορική μαρτυρία του Κωνσταντίνου Σούμα

¹⁸ Stadtluft macht frei (ο αέρας της πόλης σε κάνει ελεύθερο). Πρόκειται για γερμανική παροιμία του 11ου αιώνα που συμπυκνώνει τις αλλαγές στην νοοτροπία που φέρνει η αστική ανάκαμψη.

¹⁹ Η ιδεολογία σύμφωνα με τον Λέκκα συνιστά ένα σύστημα ιδεών που προσφέρει στο κοινωνικό υποκείμενο ερμηνείες για τον εαυτό του και την πραγματικότητα που το περιβάλλει και κατευθύνσεις για τη δέουσα συμπεριφορά και κοινωνική πράξη μέσα στην πραγματικότητα. Η σύγχρονη ιδεολογία είναι δομικό στοιχείο της νεωτερικότητας αποσπά το άτομο από τις στενές διαπροσωπικές σχέσεις της παραδοσιακής κοινωνίας και το εντάσσει σε ευρύτερες ενότητες που υπερβαίνουν το άμεσο βιωματικό πεδίο. Βλ. Π. Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, εκδ Μνήμων, 1992.

όπως πάνε τα κοτόπουλα στην μάνα τους. Μίλαγε...τον άκουγα...λες και με έπιασε και με βούτηξε μέσα σε κολυμπήθρα. Αλλά δεν τόλμαγα να πω τίποτα πουθενά».

Ο Παναγιώτης Κράνιας ερχόμενος σε επαφή με τα ιδεολογικά ρεύματα και τους ανθρώπους στην πόλη, μπορεί να οραματιστεί μια καλύτερη ζωή για εκείνον και την οικογένειά του. Επιθυμεί να φροντίσει και τα αδέλφια του:

«Θυμάμαι μιλάγαμε με τον πατέρα μου και ο Παναγιώτης. Του έλεγε «για τον Σωτήρη, τη Θεώνη και το Βασίλη δεν έχεις καμιά δουλειά ...να μη σε ενδιαφέρει, θα τους αναλάβω εγώ». Είχε μπλέξει με το εμπόριο το Σωτήρη, τη Θεώνη θα την παντρέψω και το Βασίλη θα τον στείλω σχολείο.»²⁰

Δεν θα καταφέρει να εκπληρώσει την υπόσχεση που δίνει στον πατέρα²¹.

«Πρωτομαγιά του '44 τον πιάσανε και τον σκοτώσανε. Αντίποινα στους Μολάους, 200 στην Καισαριανή, 33 στην Καλαμάτα ένας ο Παναγιώτης, 20 στη Σπάρτη... Οι 7 ταγματασφαλίτες του χωριού τον παρέδωσαν. Ο αδελφός μου είχε χαρτιά ότι είναι έμπορας, τα έδειξε στους Γερμανούς. Πετάγεται κάποιος από το Βασιλίτσι και λέει «αυτός είναι ο μεγαλύτερος κομμουνιστής, αυτόν θα αφήσετε;». Στο δρόμο που πηγαίνανε λέει στον Λάμπρο το Σέλλα «πάρ' τα κλειδιά από τη τσέπη μου και να τα στείλεις στον πατέρα μου να ανοίξει το μαγαζί».²²

Μέρα Μαγιού μου μίσηψες
Μέρα Μαγιού σε χάνω
Άνοιξη γιε που αγάπαγες
Κι ανέβαινες απάνω
Στο λιακωτό και κοίταζες
Και δίχως να χορταίνεις
Άρμεγες με τα μάτια σου
Το φως της οικουμένης

Παναγιώτης Ιωάννου Κράνιας (192-1/5/44)

²⁰ Προφορική μαρτυρία Βασίλη Κράνια

²¹ Για την τραγική δολοφονία και εκτέλεση του Παναγιώτη Κράνια γράφει σχετικά και ο αδελφός του Σωτήρης Κράνιας: «Στην περιοχή Υπαπαντή που έμενε στο σπίτι του Βασίλη Χριστόπουλου έκαναν μπλόκο οι Γερμανοί και συνέλαβαν πολλούς και μαζί τον αδελφό μου. Αυτές τις ημέρες 27-4-1944 σε ενέδρα ανταρτών του ΕΛΑΣ στους Μολάους Λακωνίας είχε σκοτωθεί ο Γερμανός Έγχομ με τη συνοδεία του. Σε αντίποινα οι Γερμανοί εκτέλεσαν τους 200 της Καισαριανής και 35 στο ποτάμι Νέδοντα Καλαμάτας. Μεταξύ των εκτελεσθέντων ήταν και 3 γυναίκες. Η εκτέλεση έγινε την πρωτομαγιά του 1944 όπως και στο σκοπευτήριο Καισαριανής. Οι Γερμανοί είχαν ζητήσει στοιχεία για αυτούς που θα εκτελούσαν. Για τον αδελφό μου έδωσε ο Στάθης Μάραντος και είπε ότι είναι ο μεγαλύτερος κομμουνιστής του χωριού μας». Σ. Κράνιας, ο.π.

²² Προφορική μαρτυρία Βασίλη Κράνια

1.4. Τοπικές ελίτ στην Παλαιά Ελλάδα

Ένα επιπλέον στοιχείο της μεταιχμιακής εμπειρίας που βιώνουν οι τοπικές κοινότητες είναι η ύπαρξη ενεργών πολιτικών δικτύων τοπικών παραγόντων με την Καλαμάτα αλλά και το διοικητικό κέντρο, την Αθήνα. Η περιοχή της Πελοποννήσου έχει ισχυρή πρόσδεση και εξάρτηση ως «Παλαιά Ελλάδα» από το πολιτικό κέντρο. Τοπικές ελίτ συνδέονται με την κεντρική εξουσία και συγκροτούν ισχυρά πελατειακά δίκτυα, ελέγχοντας κάθε πτυχή της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητας. Ισχυρός πόλος των τοπικών ελίτ είναι το σώμα των αξιωματικών που έχαιραν ευρύτατης αποδοχής και συνδέονταν με την κεντρική εξουσία κυρίως με φιλοβασιλικούς.

Ειδικά στο νοτιότερο κομμάτι, οι σταθερές σχέσεις πολιτικής και οικονομικής εξάρτησης καθορίζουν τον συντηρητικό προσδιορισμό της περιοχής και την αφοσίωση της στους τοπικούς νοικοκυραίους, την πρόσδεση στην κεντρική διοίκηση, στη μοναρχία, στο στρατό και στη θρησκεία. Οι εκλογικές αναμετρήσεις στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα καταγράφουν αυτή την συντηρητική τάση. Κατά το διάστημα 1902-1936 οι ψηφοφόροι που κυριαρχούν είναι φιλομοναρχικοί και συντηρητικοί. Χαρακτηριστική είναι και η φράση που αφορά στη Νότια Μεσσηνία «έχω μπάρμπα στην Κορώνη», η οποία παραπέμπει σε κάποιον «παράγοντα» ο οποίος έχει μεγάλα μέσα, υψηλές διασυνδέσεις που του εξασφαλίζουν ευνοϊκές μεταθέσεις, ρυθμίσεις και άλλα προνόμια και οι ρίζες της προέρχονται από την Οθωμανική περίοδο ή τα πρώτα χρόνια του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Το παραπάνω διανοητικό πλαίσιο το οποίο έχει και υλικά ερείσματα, συνιστά μια «φυλακή μακρινής διάρκειας» που δημιουργεί αξεπέραστα όρια για τον άνθρωπο και τις εμπειρίες του. Η αποδοχή της μακράς διάρκειας επισύρει την εξοικείωση μας με έναν χρόνο που επιβραδύνεται καμιά φορά μέχρι το ελάχιστο όριο της κίνησης. Η επίκληση των ισχυρών ενοποιητικών συμβόλων της "Πατρίδας", της "Θρησκείας" και της "Οικογένειας," λειτουργούν συσπειρωτικά, ενώ οι πρωτοβουλίες που δεν αντιστοιχούν στις επιδιώξεις των τοπικών ελίτ αντιμετωπίζουν την επιφυλακτικότητα των κατοίκων.

Τοπικές ελίτ υπάρχουν σε όλες τις κοινότητες. Η περιοχή της Νότια Πυλίας συνιστά ξεκομμένο, ακριτικό, αλλά όχι ξεχασμένο από τα πολιτικά δίκτυα. Στο Βασιλίτσι φαίνεται ότι η ηγετική ομάδα του υπήρξε εξαιρετικά δραστήρια. Τέσσερα-πέντε άτομα πλαισιώνουν τον ΣΙΧ ο οποίος ασκεί δραστηριότητες τοπάρχη. Σύμφωνα με τον Τεμπελόπουλο²³ ο ΣΙΧ «ήταν πανέξυπνός με οικονομικές δραστηριότητες, έπαιρνε γρήγορα αποφάσεις, είχε πειστικό λόγο μέχρι δημαγωγίας, δεν ανεχόταν να μη τον παραδέχονται οι άλλοι. Πίστευε ότι είναι γεννημένος να καθοδηγεί τους συγχωριανούς του και το έκανε με την πεποίθηση ότι τους ευεργετεί».

Η Βασιλική Μπίζου επίσης αναφέρει:

«Εδώ υπήρχαν 3-4 οικογένειες που ήταν μεγαλοκτηματίες, ξεχώριζαν από άποψη στρεμμάτων. ... στο Βασιλίτσι αναπτύχθηκε μεγάλο κομμάτι ταγμάτων ασφαλείας γιατί υπήρχαν 2-3 προσωπικότητες. Ο ΣΙΧ έφυγε στην Καλαμάτα και στην ουσία τον έσωσε το ίδιο το ΕΑΜ. Αυτός

²³ Στο Ε.Τεμπελόπουλος, *Η Χρυσοκελλαριά στη δίνη των γεγονότων της δεκαετίας του 1940*, Καλαμάτα 2008.

είχε άμεση σύνδεση με τα όργανα του Παπαδόγκωνα και όχι μόνο, μπορεί να ήταν και μισθοδοτούμενος και από τις δυνάμεις κατοχής. Ήταν έξυπνος από ότι έχω ακούσει».²⁴

Ο ριζοσπαστισμός, που ξεπηδά μέσα από την Κατοχή, και εκφράζεται από το ΕΑΜ, μοιραία προσκρούει στις δυνάμεις της αντίδρασης που βλέπει σε αυτό την απειλή των κεκτημένων τους στη μεταπολεμική Ελλάδα.

Το στοιχείο αυτό μπορεί να ερμηνεύσει τις δυσκολίες ανάπτυξης του ΕΑΜ στην πρώτη φάση της κατοχής, αλλά και τη μαζική συμμετοχή στα Τάγματα, που αν και αρχικά υπήρξε αδύναμη, κατέληξε στο τέλος της Κατοχής εντυπωσιακή και για μερικά χωριά σχεδόν καθολική. Στον νοτιοπελοποννησιακό χώρο η συγκρότηση ένοπλων αντικομμουνιστικών ομάδων δεν εντάσσεται αρχικά στους σχεδιασμούς της δωσίλογης κυβέρνησης και υπαγορεύεται από την ανάγκη των τοπικών ελίτ να αντιπαρατεθούν από νωρίς με το ΕΑΜ. Η Λακωνία πρωτοστατεί στη συγκρότηση ένοπλου αντικομμουνιστικού τμήματος, ενώ η Μεσσηνία ακολουθεί με καθυστέρηση, αφού πρώτα η ντόπια ηγεσία το απαιτήσει επιτακτικά από την κυβέρνηση Ράλλη. Η συνδρομή δύο προσώπων αποβαίνει καθοριστική για τη Μεσσηνία: του σ'χη Παπαδόγκωνα ως στρατιωτικού ηγέτη των Ταγμάτων Ασφαλείας και του κατοχικού νομάρχη Περρωτή ως πολιτικού. Η συμμετοχή στα Τάγματα, αρχικά ισχνή, καταλήγει στο τέλος της Κατοχής εντυπωσιακή.

²⁴ Προφορική μαρτυρία Βασιλικής Μπίζου

Κεφάλαιο 2: Η δεκαετία του '40: από την κατοχή έως την Απελευθέρωση

2.1.Πρώτη Γερμανική Κατοχή και Ιταλική Κατοχή στη Μεσσηνία

«...η ιστορία προχωρά με τα κέφια της, άλλοτε σέρνεται βαριεστημένα κι άλλοτε τρέχει πίσω από τον χρόνο».

Βασίλης Τσιράκης, Σελανίκ, Εκδόσεις Τόπος

Τον Απρίλιο του 1941 έχουμε την κατάρρευση του μετώπου (9/4), την συνθηκολόγηση (23/4), την αναχώρηση της Κυβέρνησης Τσουδερού και του Βασιλιά Γεωργίου Β για Κρήτη, την ορκωμοσία της δοσίλογης Κυβέρνησης Τσολάκογλου στην Αθήνα (30/4). Πριν εκπνεύσει ο μήνας, γερμανικές δυνάμεις εισβάλλουν στην Πελοπόννησο, βομβαρδίζουν το λιμάνι της Καλαμάτας (27/4) και καταλαμβάνουν την πόλη (29/4). Το συμμαχικό στρατιωτικό εκστρατευτικό σώμα αιχμαλωτίζεται σχεδόν στο σύνολο του (7.000 στρατιώτες). Κάποιοι καταφέρνουν να διαφύγουν σε απόμακρα μέρη²⁵ όπου κρύβονται και φιλοξενούνται.

Οι Γερμανοί, μετά τη κατάληψη της Καλαμάτας με μηχανοκίνητα οχήματα μέσω του αμαξωτού παραλιακού δρόμου, εγκαθίστανται στα κέντρα: Πεταλίδι, Κορώνη, Πύλο και Μεθώνη. Επισκέπτονται κυρίως πεδινά χωριά, απευθύνουν αυστηρές απαγορεύσεις και απαιτούν είδη διατροφής.

Στα δυο ακριτικά κεφαλοχώρια (Χρυσοκελαριά και Βασιλίτσι) οι περίπου 150 άνδρες που πολέμησαν στο Αλβανικό μέτωπο βρίσκονται στο δρόμο της επιστροφής²⁶. Το απόμακρο της περιοχής δημιουργεί ιδανικό καταφύγιο για τους κυνηγημένους στρατιώτες του συμμαχικού σώματος. Καταφεύγουν στην περιοχή του Βασιλιτισίου. Χωρικοί τους φροντίζουν και τους κρύβουν, παρά τους κινδύνους. Το Μάιο ένας χωρικός (ΑΙΜ) μαζί με τον 13χρονο γιο του και 4-5 Άγγλους στρατιώτες οργανώνει ταξίδι φυγής από τα απόκρημνα ακριτικά παράλια, με μέσο μια μαούνα και με σκοπό τη μετάβαση κατ' αρχάς στη Κρήτη. Την 3^η ημέρα συναντούν συμμαχικό πλοίο που τους παρέλαβε και τους αποβίβασε στην Αίγυπτο²⁷. Η επιτυχημένη διαφυγή εντυπώνει στον ντόπιο πληθυσμό μια δυνατότητα σωτηρίας, ελπίδας και διαφυγής για τα δεινά που έχουν αρχίζουν να ταλανίζουν τη ζωή του. Άλλοι 3 στρατιώτες (Άγγλος, Αυστραλός και Νεοζηλανδός) ωστόσο, που περιφέρονται στην περιοχή της Σέλιτσας με την ελπίδα να φυγαδευτούν, δεν τα καταφέρουν. Συλλαμβάνονται από τους Γερμανούς και φυλακίζονται στην Μεθώνη²⁸. Για την μικρή ομάδα κυνηγημένων ο Βασίλης Κράνιας αναφέρει:

²⁵ Π. Μούτουλας, *Πελοπόννησος 1940-1945 Η περιπέτεια της επιβίωσης του διχασμού και της απελευθέρωσης*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004.

²⁶ Κάποιες επιστροφές στρατιωτών ήταν πιο επεισοδιακές. Ο Τεμπελόπουλος περιγράφει την επιστροφή του Ν.Βασιλόπουλου που γύρισε 2 μήνες μετά το θάνατό του Στο Ε.Τεμπελόπουλος, ο.π. σελ 23

²⁷ Ο 13χρονος τότε Γιώργος Μπίζος γράφει αναλυτικά για την εμπειρία της μετάβασης τους στην Αίγυπτο. Παραθέτει επίσης και φωτογραφικό υλικό. Στο Γ. Μπίζος, *Οδύσσεια προς την ελευθερία, 1928-1964- Από το Βασιλίτσι Μεσσηνίας στην υπεράσπιση του Νέλσον Μαντέλα*, Καστανιώτη, Αθήνα 2010, σελ 37-46.

²⁸ Ο Τεμπελόπουλος αναφέρεται στην απόπειρα διαφυγής και δεύτερης βάρκας η οποία χάνει τον προορισμό της και γυρνά πίσω με τους βασιλιτισίτες και 4 Εγγλέζους. Οι ιθύνοντες στο Βασιλίτσι αναλογιζόμενοι τα πιθανά αντίποινα συνέλαβαν τους 4 Εγγλέζους και τους απομάκρυναν προς το Γρίζι

«Ήρθαν και οι Εγγλέζοι: ο Μπεν ο Καρλ, ο Λουι και ο Στέφαν. Τους είχε ο μπάρμπας μου ο Βασίλης, γιατί είχε πάει στην Αμερική. Τους έκρυψε στην Φανερωμένη και τους πήγαινα φαγητό. Κρύφτηκαν 3-4 μήνες, αλλά λέγανε όποιος έχει Εγγλέζους έχει εκτέλεση. Ο ΣΙΧ και κάποιοι από το Γρίζι λέει να δώσουμε τους 4. Ο αδελφός μου λέει δεν θα τους δώσετε, θα τους κρύψω εγώ...αλλά τους είχαν πάρει, στους πήγαν στην Μεθώνη στην αστυνομία και φύγανε από εκεί. Ή ο αστυνομικός τους έδιωξε ή βρήκαν τρόπο να φύγουν. Μετά την απελευθέρωση γράψανε γράμμα ευχαριστήριο στον μπάρμπα μου το Βασίλη Κράνια»²⁹.

Η ψαρόβαρκα που μετέφερε τον Αντώνη Μπίζο, τον 13χρονο γιο του Γιώργου και τους 7 νεοζηλανδούς. Φωτογραφίες που τραβήχτηκαν από το βρετανικό πολεμικό πλοίο Kimberley Η επιτυχημένη διαφυγή εντυπώνει στον ντόπιο πληθυσμό μια δυνατότητα σωτηρίας, ελπίδας και διαφυγής για τα δεινά που έχουν αρχίζον να ταλανίζουν τη ζωή του...

Η επιστολή που υπαγόρευσε ο Αντώνης Μπίζος στους Νεοζηλανδούς για να τους διαβεβαιώσει για την ασφάλεια της απόδρασης

we bought a sail-boat we will go together, the boat is big enough, it needs a little repair and it will be ready soon, do not worry and don't be afraid, we will take care of you until we will leave together, all expenses of food boat etc. is ours, because we think is our duty and obligation.
good luck
sincerely yours
Anthony Bizos

Greek Who Saved Anzacs Works In Rand Cafe
Thrilling Story of Flight From Greece In Small Boat

ONE of the amazing stories of this war is a Greek farmer now in Johannesburg. He is called from his country and his wife, is but not all he possesses because he and his 13-year-old son elude the Germans and smuggled seven New Zealanders out of Greece to safety.

He is 55-year-old Antonios Bizos, who knows no English. He is working in an Elton Street cafe, near Johannesburg station, to learn the language of this country.

Bizos told his tale to the "Sunday Times" in Johannesburg. The article has done as something which has made him famous to do in the history of his country.

He said that, and Bizos, together with his family, managed to escape from the Germans. A party of five men, including the farmer, went and they were in the arms of a boat, they were out of Greece and the Germans were already in occupation.

They were taken to the island of the Anzacs, where of the New Zealanders and they were taken and sheltered.

He said that he is a farmer and he is now in Johannesburg.

Αρθρο για την απόδρασή μας από την Ελλάδα που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Sunday Times, 5 Οκτωβρίου 1941.
Με την ευγενική παροχή της Johnnie Communication Library

Φωτογραφικό υλικό από το βιβλίο του Γιώργου Μπίζου: Οδύσσεια προς την ελευθερία, 1928-1964-Από το Βασιλίτσι Μεσσηνίας στην υπεράσπιση του Νέλσον Μαντέλα, Καστανιώτη, Αθήνα 2010

Οι Γερμανοί τους συνέλαβαν στη Λαχανάδα και τους φυλάκισαν στην Μεθώνη.-άλλοι λένε ότι τους πρόδωσαν κάτοικοι της περιοχής και άλλοι οι ίδιοι οι Βασιλίσσιωτες. Στο Ε.Τεμπελόπουλος, ο.π.

Για το ίδιο γεγονός στην χειρόγραφη μαρτυρία του Παναγιώτη Δημητρίου Μπίζου υπάρχει η εκδοχή της συμμετοχής του προέδρου του χωριού ΣΙΧ στην παράδοση στους Γερμανούς; «Ο ΣΙΧ βεβαιώνει το χωριό ότι τώρα δε θα πάθει κανείς τίποτα. Θέση ουδέτερη ή τρίτη (ή συνεργασία ή αντίσταση) δεν υπήρχε, γιατί το συμφέρον ενός νικηφόρου αγώνα ήταν όλη η χώρα να μετατραπεί σε πεδία μάχης, που αυτός ο αυτοαποκαλούμενος ουδέτερος θα μπορούσε να φωλιάσει και να μείνει ασφαλής;»

²⁹ Προφορική μαρτυρία Βασίλη Κράνια.

Κατά το 1^ο δεκαήμερο του Ιουνίου 1941 την ευθύνη κατοχής την αναλαμβάνουν Ιταλοί. Στα δυο χρόνια που διατηρήθηκε η ιταλική κατοχή στην περιοχή δεν προέκυψαν δραματικές καταστάσεις, όπως έγινε με τους Γερμανούς όταν ξαναγύρισαν. Ωστόσο στην περιοχή της Μεσσηνίας σε όλη τη διάρκεια της Ιταλικής Κατοχής από τον Ιούνιο του 1941 έως το καλοκαίρι του 43, η βία είναι πανταχού παρούσα με τη μορφή εκφοβισμών, συλλήψεων, ομηρείας, εμπρησμών. Στην πρώτη φάση η βία εκδηλώνεται κατά την προσπάθεια των Ιταλών να συγκεντρώσουν τα όπλα των χωρικών και να συλλάβουν στρατιώτες της Συμμαχικής Αποστολής που έχουν εγκλωβιστεί στην περιοχή.

Η τριπλή κατοχή πρακτικά σημαίνει συνολική απορρύθμιση της ζωής³⁰. Στην περιοχή ενδιαφέροντος μας οι δυνατότητες επιβίωσης δοκιμάζονται σκληρά. Η καλλιέργεια σταφίδας σταματά, τα ελάχιστα ημερομίσθια μειώνονται, τα βασικά είδη, λόγω και της παραμέλησης της σοδιάς του 1940, βρίσκονταν σε έλλειψη. Ο αντιπραγματισμός επιστρέφει, τα βασικά είδη λάδι-σιτάρι-αλάτι ανταλλάσσονται σε αντιστοιχία 1:1, ενώ τα κρέατα και τα γάλατα ανάλογα με την προσφορά και τη ζήτηση. Καθώς η απόδοση των χωραφιών και υπό κανονικές συνθήκες είναι φτωχή και συχνά δεν επαρκεί ούτε μέχρι την άνοιξη, οι τρόποι διατήρησης στη ζωή είναι τα άγρια χόρτα. Η κλεψιά παίρνει επιδημικές διαστάσεις, ενώ στην περίπτωση που το εισόδημα δεν καλύπτει τις ανάγκες περιμένει ο δανειστής να προσφέρει τη βοήθεια του σε αντιστοιχία 1:2 το λιγότερο. Στη μαρτυρία του ο Παναγιώτης Μπίζος αναφέρει την οικονομική εξάρτηση των χωρικών από δανειστές, καθώς επίσης και τις συνέπειες της. Τους αναφερόμενους δανειστές θα τους δούμε να παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη συγκρότηση του πόλου Αντίδρασης στην Αντίσταση αρχικά και στην συγκρότηση Ταγμάτων Ασφαλείας στην περιοχή.

«Στο Βασιλίτσι δανειστές ήταν ο ΣΙΧ και ο ΓΛΛ-με απειλή κομμένης πίστωσης σε περίπτωση απειθαρχίας.»

Κάτω από αυτές τις συνθήκες εδώ, όπως λίγο πολύ και στο σύνολο της χώρας, το πρώτο πρόβλημα που προκύπτει είναι το επισιτιστικό. Πολλές οικογένειες στερούνται για λίγο ή πολύ χρόνο ψωμί και λάδι, παρά την αυτάρκεια τους τα τελευταία χρόνια πριν την κατοχή. Οι αυξημένες γεννήσεις του 1942 δοκιμάζουν τις αντοχές των κατοίκων. Ο δύσκολος χειμώνας του '41-'42 μεταπλάθει τις συνειδήσεις και κινητοποιεί ένα κόσμο που ταυτίζεται σταδιακά με την Αντίσταση. Η ολοένα και εντονότερη επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης της κατοχικής περιόδου έχει αρχίσει να διαρρηγνύει την κοινωνική συνοχή και να αναδεικνύει το διατροφικό ζήτημα σε πεδίο εκμετάλλευσης των ανίσχυρων τμημάτων του πληθυσμού από το δίκτυο της τοπικής διαμεσολάβησης.

Εμβληματικό γεγονός της νέας κατάστασης και από τα πιο σημαντικά αντιστασιακά γεγονότα στην Πελοπόννησο μέχρι τότε συνιστά η εξέγερση για τη δεκάτη που πραγματοποιείται στη Χρυσοκελαριά. Όταν τον Ιούλιο του '42 οι κατοχικές δυνάμεις επιβάλουν τη συγκέντρωση του 10% του ακαθάριστου γεωργικού εισοδήματος, κανείς από τη Χρυσοκελαριά δεν υποβάλει δήλωση στη Νομαρχία Μεσσηνίας με τον αριθμό στρεμμάτων στα οποία καλλιεργήθηκαν δημητριακά. Η συγκρότηση επιτροπών από τα βασικά κεφαλοχώρια της περιοχής, η μεταξύ τους συνεννοήσεις, η συσπείρωση του κόσμου συνιστούν την πρώτη μαγιά των αντιστασιακών οργανώσεων και των ΕΑΜικών γραφείων που αρχίζουν να δημιουργούνται.

³⁰ Στοιχεία για την απορρύθμιση της οικονομικής ζωής βρίσκονται στο αρχείο του υπουργού Οικονομικών των κατοχικών κυβερνήσεων Τσολάκογλου και Λογοθετόπουλου Σωτήρη Γκοτσαμάνη. Στο Σ Γκοτσαμάνη, *Αρχείο Γκοτσαμάνη. Η αποστολή μου εις το Βερολίνο*, Historia, 2016.

2.2.Συγκρότηση ΕΑΜ

Στη Αθήνα ιδρύεται στις 27 Σεπτεμβρίου του 1941 το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ), η αντιστασιακή οργάνωση που έμελλε να εξελιχθεί ως η μεγαλύτερη και η δεισδυτικότερη οργάνωση. Το Σεπτέμβριο του 1942, ο Γληνός ένα χρόνο μετά την ίδρυση του ΕΑΜ, γράφει την μπροσούρα *Τι είναι και τι θέλει το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο*. Το κείμενο αυτό δίνει τη φυσιογνωμία του αγώνα κατά των κατακτητών: «απελευθερωτικός, παλλαϊκός, εθνικός, εθνικοαπελευθερωτικός, ενωτικός» και καλεί σε πάλη για να σταθεί όρθιος ο λαός από τη δοκιμασία της πείνας³¹, σε αντίσταση με κάθε τρόπο και τελικά σε ένοπλο αγώνα. Σκοπός είναι το διώξιμο του κατακτητή και η δημιουργία μιας νέας Ελλάδας με «λαοκρατικό πολίτευμα».

Στην περιοχή της Μεσσηνίας το ΕΑΜ είναι η μόνη αντιστασιακή οργάνωση που αναπτύσσει το σύνολο της δομής της (ο ΕΔΕΣ δεν καταφέρνει να αποκτήσει ερείσματα στην περιοχή) και κυριαρχεί από τις αρχές του '42 μέχρι τη φυγή των Ιταλών το Σεπτέμβριο του '43. Φαίνεται ότι η πρώτη στόχευση του ΕΑΜ, που είναι η προσπάθεια επίλυσης του επισιτιστικού και η αυτοοργάνωση προς το σκοπό αυτό, βρήκε απήχηση και στη Μεσσηνία μέχρι τα νότια άκρα της. Όταν το ΕΑΜ επικρατεί στη νότια Πελοπόννησο προχωρεί στην συγκρότηση των πρώτων Νομαρχιακών επιτροπών Αρκαδίας και Λακωνίας³².

Μέσα στο '42 καταφέρνει να αναπτύξει όλη την οργανωτική του δομή και στο νότο της Μεσσηνίας. Σε κάθε κοινότητα ή δήμο για τις ανάγκες της αυτοδιοίκησης δημιουργούνται τα εαμικά γραφεία που συνιστούν τα λαϊκά και δημοτικά συμβούλια και τα λαϊκά δικαστήρια. Σε κάθε δήμο μια τομεακή επιτροπή (ΤΕ) και ένα αναθεωρητικό δικαστήριο (εδώ στο Χαρκοκοπιό). Σε κάθε επαρχία η επαρχιακή επιτροπή (ΕΕ) (εδώ στα Μηνάγια) και σε κάθε νομαρχία η Νομαρχιακή Επιτροπή με έδρα το Μανιάκι. Για κάθε ένοπλη δράση συγκροτείται ΕΛΑΣ και ο εφεδρικός ΕΛΑΣ. Ακόμα και μετά τη 2^η γερμανική κατοχή, που ξαναρχίζει όταν η Ιταλία συνθηκολογεί και οι Γερμανοί εγκαθιστούν και πάλι τις βάσεις τους, οι κατοχικές δυνάμεις αρχικά περιορίζονται στο Πεταλίδι και στην Πύλο. Πέραν των περιοχών αυτών ολόκληρος ο χώρος της επαρχίας μένει ελεύθερος και αυτόματα καλύπτεται από την οργάνωση του ΕΑΜ, η οποία δημιουργεί στην ελεύθερη πλέον περιοχή ένα λαϊκό κράτος.

Η συγκρότηση ΕΑΜικών γραφείων δεν γίνεται σε όλες τις κοινότητες με τον ίδιο τρόπο, ούτε συναντά την ίδια αποδοχή από όλους. Στη Χρυσοκελαριά η ύπαρξη μιας μικρής ομάδας 7-8 εγγράμματων με γνώσεις και οργανωτικές ικανότητες που βρίσκονται λόγω κατοχής στο χωριό, και καταφέρνουν να στήσουν ένα αποτελεσματικό σχέδιο, να παραμερίσουν τους παλιούς νοικοκυραίους, να αφουγκραστούν τον συντηρητισμό των συγχωριανών τους και να κεντρίσουν το πιο λεπτό τους στοιχείο: το πατριωτικό και εθνικό συναίσθημα. Με αυτά τα δεδομένα οργανώνουν με επιτυχία και τη στάση της δεκάτης.

Αντίθετα στο Βασιλίτσι μέχρι τον Απρίλη του '44 γίνεται ανασύσταση και διάλυση του ΕΑΜικού γραφείου 4 φορές. Ο Σωτήρης Κράνιας γράφει για αυτές τις πρώτες φάσεις συγκρότησης ενός εαμικού πυρήνα στο χωριό:

³¹ Στον ύμνο του ΕΑΜ δηλώνεται η προτεραιότητα που δόθηκε στην αντιμετώπιση του επισιτιστικού προβλήματος: «Το ΕΑΜ μας έσωσε από την πείνα, το ΕΑΜ θα μας σώσει και από τη σκλαβιά».

³² Κ. Μπρούσαλης *Η Πελοπόννησος στο πρώτο αντάρτικο 1941-1945*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 2003.

«Ο αδελφός μου ο Παναγιώτης ασχολούνταν με το εμπόριο και ήταν και κουρέας. Με είχε βοηθήσει και είμασταν πολύ δεμένοι μεταξύ μας. Μου εξηγούσε με αφάνταστη πειστικότητα ότι οι κομμουνιστές εκτός από πατριώτες που πρωτοστατούσαν για την απελευθέρωση της πατρίδας, αγωνίζονταν για να δημιουργηθεί μια κοινωνία δίκαιη χωρίς εκμετάλλευση και τα αγαθά να είναι εξ' ίσου για όλους τους ανθρώπους. Τα περισσότερα που μου έλεγε ο Παναγιώτης στην αρχή μου ήταν ακαταλαβίστικα, ωστόσο με ενθουσίαζαν τόσο πολύ που ένοιωθα ότι απότομα έγινα αρκετά μεγάλος και ώριμος κι ότι και εγώ θα μπορούσα να προσφέρω μέσα από την οργάνωση στον αγώνα για τη λευτεριά της Ελλάδας και ακόμα για την αλλαγή της κοινωνίας...αυτά στην αρχή τα συζητούσαμε κρυφά και σε νυκτερινές μας συναντήσεις τέσσερες-πέντε που φτιάξαμε τον πρώτο αντιστασιακό και κομματικό πυρήνα στο χωριό μας στο Βασιλίτσι Μεσσηνίας. Αρχές του 1943 οι τέσσερις πέντε γίναμε οκτώ».³³

Ωστόσο φαίνεται η αντιστασιακή κίνηση συνυπήρχε με μια ηγετική ομάδα συντηρητικών (4-5 ατόμων) με τον ΣΙΧ ως τοπάρχη αλλά και τον παπά του χωριού που θα σφραγίσουν στις κρίσιμες στιγμές τις βασικές αποφάσεις της κοινότητας. Ταυτόχρονα πετυχαίνουν να ενεργοποιήσουν αποτελεσματικά τα συντηρητικά αντανάκλαστικά του ντόπιου πληθυσμού. Ο Αντώνης Καλύβας αναφέρει για τις αρχικές φάσεις συγκρότησης εαμικού γραφείου στο Βασιλίτσι:

«Σε μια αρχική συγκέντρωση του ΕΑΜ στο Βασιλίτσι...η οργάνωση ξεκίνησε δυναμικά, αριθμούσε 72 μέλη και οι προοπτικές για καλύτερες μέρες ήταν ευνοϊκές...έγινε όμως κάτι που «έκοψε την μανέστρα» στα οργανωτικά θέματα του χωριού... ένας «διαφωτιστής» στη ρύμη του λόγου του άρχισε να μιλάει για αλλαγές στα Ευαγγέλια, για Παπάδες, Δεσποτάδες, μυστήρια και άλλα παρόμοια εκκλησιαστικά πράγματα. Αυτό δημιούργησε δυσφορία στο πολυπληθές ακροατήριο...οι Βασιλιτσιώτες διέγνωσαν κομμουνιστικά κηρύγματα. Έτσι μπήκαν σε σκέψεις και συλλογισμούς. Τι θέλουν; Αύριο να μοιράσουμε τα χωράφια μας με τους τεμπέληδες και τους ακαμάτες που δε δουλεύουν και όλη μέρα παίζουν κολιτσίνα στα καφεενεία;».³⁴

Ενδεικτική της θρησκοληψίας που επικρατούσε είναι η περιγραφή του παπά του χωριού στην μαρτυρία του Αντώνη Γαιϊτάνη. Ο Αντώνης Γαιϊτάνης γεννιέται στο Βασιλίτσι το 1935 και γράφει πολύ αργότερα «το οδοιπορικό μιας ζωής». Αναφέρει:

«Ο Παπανικόλας ήταν ο παπάς του χωριού για ολόκληρη την παιδική μου ηλικία και για πολλά χρόνια μετά από αυτή. Ήταν παπάς Γ κατηγορίας, αλλά με μεγάλη αφοσίωση στην ιερή του αποστολή...Ήταν εξομολόγος και μάλιστα αυστηρός και απαιτητικός. Κάποτε πήγε να εξομολογήσει στο χωριό Χρυσοκελλαριά. Ένας έφηβος της ηλικίας μου ήταν ανάμεσα στους πρώτους που ζήτησαν συγχώρεση των αμαρτιών του. Στις επανειλημμένες ερωτήσεις του πνευματικού για τις υποτιθέμενες αμαρτίες του νέου, ο ιερέας απέσπασε τη δήλωση ότι ο έφηβος είχε διαπράξει και το αμάρτημα του αυνανισμού. Ο παπάς ήταν απόλυτος. Ο νέος έπρεπε να επιλέξει μεταξύ των δυο γιατί ο θεϊκός νόμος ήταν σαφής. Ο παράδεισος είχε αποκλειστεί για όποιον νέο διέπραττε το αμάρτημα αυτό. Καλύτερα να κόψεις το πουλί σου παρά να χάσεις τη βασιλεία των ουρανών, του ξεκαθάρισε ο καλός μας Παπανικόλας.»³⁵

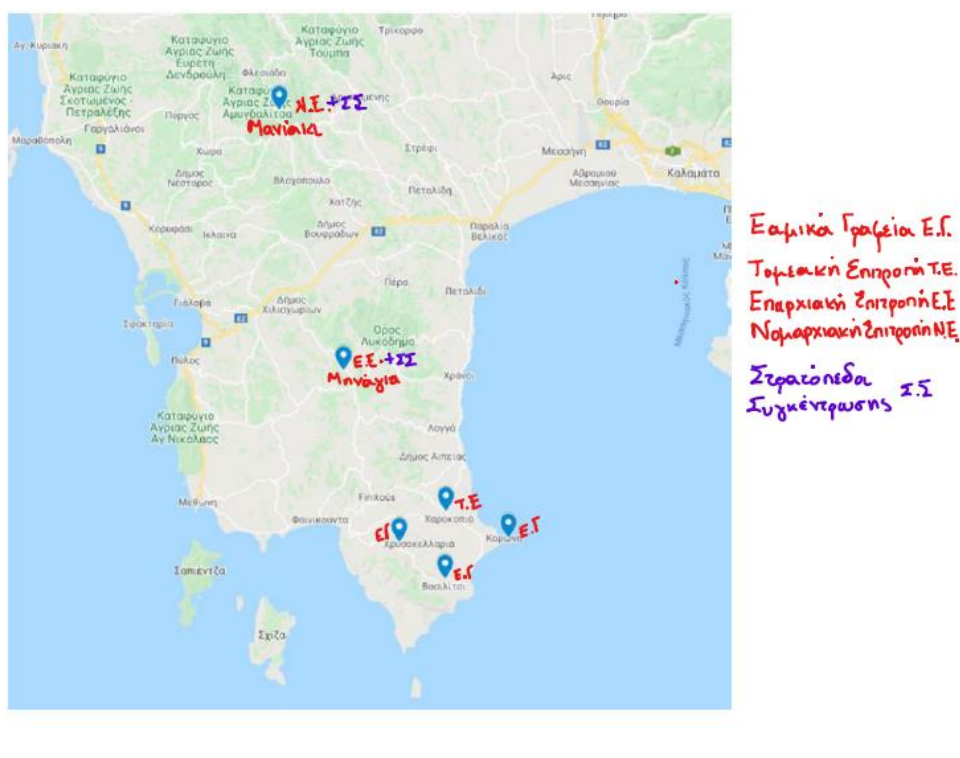
³³ Σ Κράνιας, ο.π.

³⁴ Α. Καλύβας, *Μεσσηνιακά και άλλα σε ευρύτερη ματιά. Στα χρόνια πριν, κατά, μετά την κατοχή*, Καλαμάτα 2005.

³⁵ Α. Γαιϊτάνης, *Το οδοιπορικό μιας ζωής*, Καλαμάτα, 2008.

Τέλος συνάγεται από τον τρόπο δράσης της ηγετικής συντηρητικής ομάδας ότι υπήρξε από την αρχή οργανωμένη και δραστήρια, ενώ φαίνεται ότι αυτή αξιοποιεί πολύ γρήγορα επαφές με την Καλαμάτα και τις κατοχικές αρχές. Ο Σωτήρης Κράνιας γράφει σχετικά:

«Πρωτοστατήσαμε εμείς οι πρώτοι οργανωμένοι, έγινε μια οργάνωση του ΕΑΜ αλλά είχε τέλεια αδράνεια. Αυτό οφειλόταν όπως αποδείχτηκε στην πορεία που ακολούθησε το χωριό στο ότι οι παράγοντες του χωριού (πρόεδροι, παπάδες, επίτροποι και μεγαλονοικοκυραίοι) γνώριζαν από νωρίς την ύπαρξη αντιστασιακών οργανώσεων, είχαν έρθει σε επαφή με τις αρχές κατοχής στην Καλαμάτα και είχαν πάρει εντολή όχι μόνο να απέχουν από κάθε συμμετοχή στην Αντίσταση, αλλά να είναι και έτοιμοι όταν έρθει η ώρα και να πάρουν εντολή να επιστρατευτούν, να πολεμήσουν και ένοπλα (όπως και έγινε) την Εθνική Αντίσταση».³⁶

2.3. Δεύτερη Γερμανική Κατοχή

Το διάστημα από τις 10/9/43 που φεύγουν οι Ιταλοί έως τις 12/10/44 που φεύγουν και οι Γερμανοί είναι το κρίσιμότερο και φονικότερο της κατοχικής περιόδου. Η συνθηκολόγηση της Ιταλίας, η οποία κατείχε το 70% της Ελλάδας, αφήνει δυσαναπλήρωτο κενό.

Ενδεικτικό του ενδιαφέροντος της Γερμανίας για την περιοχή συνιστά η μεταφορά μιας ολόκληρης γερμανικής μεραρχίας καταδρομών, δύναμης 6.783 αντρών στην Πελοπόννησο προς ενίσχυση της άμυνας της εκτεταμένης ακτογραμμής της και των αεροδρομίων του Αράξου και της Μεσσήνης από τον Μάιο του 1943 πριν την ιταλική συνθηκολόγηση³⁷.

³⁶ Σ Κράνιας, ο.π.

³⁷ Χ. Φ. Μάνερ, *Από τη Βιέννη στα Καλάβρυτα*, Εστία, Τρίτη έκδοση, Αθήνα 2004.

Η κρισιμότητα της περιοχής συνίσταται στην πιθανή απόβαση των Συμμαχικών δυνάμεων. Το έλλειμμα στον έλεγχο της περιοχής που προέκυψε από την απουσία της ιταλικής κατοχικής δύναμης η 2η γερμανική κατοχή επιχειρεί αρχικά να το αντισταθμίσει με την πάταξη κάθε αντάρτικης δραστηριότητας. Εξαπολύεται ένα κύμα τρομοκρατίας κατά των αμάχων, επιδιώκοντας να ακυρωθεί η οποιαδήποτε συνδρομή παρέχουν οι πληθυσμοί στην αντίσταση. Ταυτόχρονα διαλύονται οι οργανώσεις του ΕΑΜ που αποτελούν και το οξυγόνο του στρατού των ανταρτών του ΕΛΑΣ.

Στην απόπειρα να ελέγξουν αποτελεσματικότερα την περιοχή οι Γερμανοί θα χρησιμοποιήσουν έναν απρόσμενο συνεργάτη: τις εγχώριες δυνάμεις που αρχίζουν να συγκροτούνται, είτε επίσημα από τη δωσίλογη κυβέρνηση Ράλλη, είτε από εθελοντικές ομάδες που ήδη από την περίοδο της ιταλικής κατοχής έχουν αιτηθεί τον εξοπλισμό τους. Από μια πλευρά οι Γερμανοί, για όσους ήταν πρόθυμοι να τους πιστέψουν, είχαν «αυτοανακηρυχθεί προστάτες της Ελλάδας από τους μπολσεβίκους» και από την άλλη ο Ράλλης υπολόγιζε ότι οι Σύμμαχοι, στην περίπτωση νίκης τους, θα τον ευγνωμονούσαν αν έβρισκαν μια Ελλάδα όπου δε θα είχαν την εξουσία (αποκλειστικά) οι κομμουνιστές.

Η συγκρότηση των Ταγμάτων Ασφαλείας, ούτε αυθόρμητη υπήρξε, ούτε εθελοντική, ούτε απλώς έτυχε. Ήταν αποτέλεσμα ενός κεντρικού θεσμικού σχεδίου της κυβέρνησης Ράλλη, η οποία χωρίς καθυστέρηση πέρασε νόμο που προέβλεπε το σχηματισμό Ταγμάτων Ασφαλείας με τα οποία θα διεξήγαγε ένοπλο αντικομμουνιστικό αγώνα. Δίπλα στη μέχρι τότε άοπλη και ανοργάνωτη «Αντίδραση», η οποία αποτελούνταν από φανατικούς και μη αντικομμουνιστές, από συνεργάτες των κατακτητών και από ακραίες εθνικιστικές οργανώσεις αποφασίστηκε η συγκρότηση επίσημης ένοπλης "Αντίδρασης"³⁸.

Αρχικά οι κατακτητές είχαν ακόμα αρκετές επιφυλάξεις σχετικά με τη χορήγηση όπλων για τον εξοπλισμό των Ταγμάτων Ασφαλείας, καθώς η περίπτωση απόβασης των Συμμάχων κάπου στην Νότια Ελλάδα το καλοκαίρι του 1943 ήταν ακόμα πολύ πιθανή και υπήρχε ο φόβος στους κατακτητές μήπως τα όπλα που θα δίνονταν για εξοπλισμό των Ταγμάτων Ασφαλείας στρέφονταν εναντίον τους. Ωστόσο στο τέλος του Οκτωβρίου 1943 οι εμπειρίες των Γερμανών από την Πελοπόννησο φανέρωναν ότι με τις δικές τους ανεπαρκείς δυνάμεις η σύλληψη και εξόντωση αντάρτικων δυνάμεων είναι αδύνατη. Ήταν η κατάλληλη χρονική στιγμή για να επιτρέψουν οι Γερμανοί στην κυβέρνηση να δημιουργήσει αντικομμουνιστικά ένοπλα σώματα και εκτός Αθηνών.

Ειδικά στην Πελοπόννησο υπάρχουν πρωτοβουλίες τοπικών παραγόντων (τοπικής ελίτ), ενώ ενδιαφέρον έχει εκδηλωθεί από πολύ νωρίς και από εκπρόσωπους του αστικού πολιτικού κόσμου της Αθήνας με τη σύσταση αντιστασιακών ομάδων στον πελοποννησιακό χώρο. Στις αρχές του 1944 αρχηγός των Ταγμάτων Ασφαλείας Πελοποννήσου ορίστηκε ο συνταγματάρχης πεζικού Διονύσιος Παπαδόγκωνας, ο οποίος θεωρούνταν από τους Γερμανούς απολύτως αξιόπιστος. Κύριος στόχος του από τον Αύγουστο του 1943 «ήταν ο «αγώνας κατά των κομμουνιστών», ο οποίο όπως έλεγε και ο ίδιος «μπορεί να διεξαχθεί μόνο με τη βοήθεια της Γερμανίας». Κατά τον Παπαδόγκωνα «το κομμουνιστικό ΕΑΜ-ΕΛΑΣ μπορούσε να αποδεκατιστεί μόνο από μια ελληνική μονάδα τάξης». Πρότεινε τη δημιουργία ενός τάγματος από 1.000 «έμπιστους, εθνικόφρονες» Έλληνες. Ο ίδιος θα επέλεγε τους αξιωματικούς και

³⁸ Γ. Πριόβολος, *Εθνικιστική «αντίδραση» και Τάγματα Ασφαλείας, Εμφύλιος και αντικατοχικός πόλεμος 1943-1944*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2018.

υπαξιωματικούς, ενώ η γερμανική κατοχική δύναμη θα φρόντιζε για τον εξοπλισμό των ανδρών»³⁹. Εν τω μεταξύ την ίδια εποχή υπήρξε ήδη οργανωμένη δύναμη Ταγμάτων Ασφαλείας στη Νότια Πελοπόννησο. Στα μέσα Ιανουαρίου 1944 ο κατοχικός νομάρχης Μεσσηνίας γιατρός Δημήτρης Περρωτής, ο οποίος βρισκόταν στην Αθήνα, ζήτησε από την κυβέρνηση Ράλλη «την λήψη μέτρων αντιπερισπασμού, μέτρων δυναμικών ενόπλου αντιδράσεως». Έτσι με εντολή της κυβέρνησης την 1^η Φεβρουαρίου 1944 συγκροτήθηκε δημοσυντήρητο Τάγμα στην Καλαμάτα. Το Τάγμα αυτό πλαισιώθηκε από ελάχιστους μόνιμους και έφεδρους αξιωματικούς και εθελοντές οπλίτες, ενώ τη διοίκηση ο Νομάρχης ανέθεσε στον ταγματάρχη πεζικού Αλεξόπουλο Δημήτριο. Η συνεργασία Περρωτή-Αλεξόπουλου και κατά προέκταση η συνεργασία του δεύτερου με τους Γερμανούς προκειμένου να υπάρξει αντίπαλο δέος και αντίδραση-πόλεμος εναντίον του ΕΑΜ-ΚΚΕ είχε αρχίσει από νωρίτερα⁴⁰.

Την αποχώρηση των Ιταλών από τη Μεσσηνία σπεύδει παράλληλα να εκμεταλλευτεί και το ΕΑΜ, το οποίο θορυβημένο από τη σύσταση και τη δράση των ένοπλων ομάδων του Περρωτή και του Παπαδόγκωνα, πραγματοποιεί δυναμικές ενέργειες για να παταχθούν οι δοσίλογοι στρατιωτικοί μηχανισμοί εν τη γενέσει τους, πριν το φαινόμενο αποκτήσει υπόσταση. Στις 12 Σεπτεμβρίου 1943 δολοφονείται ο μοίραρχος και διοικητής της Χωροφυλακής Μεσσηνίας Γιαλουράκος, ενώ απειλείται και η ζωή του Παπαδόγκωνα με την παρ' ολίγον δολοφονία του⁴¹.

Από τις αρχές του 1944 και έπειτα, η δράση των ταγμάτων ασφαλείας στην Πελοπόννησο λαμβάνει διαστάσεις σκληρής αναμέτρησης με τον ΕΛΑΣ. Καθώς πλησιάζει η απελευθέρωση, η κλιμάκωση ενός ολοκληρωτικού πολέμου που συμπαρασύρει στην δίνη του όλο τον πληθυσμό, είτε με τη μορφή συλλογικών αντίποινων, είτε με την πίεση ένταξης ή στην πλευρά της αντίστασης ή στους δοσιλογικούς μηχανισμούς, κορυφώνεται.

Στην περιοχή ενδιαφέροντος μας το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ βλέποντας την ανάπτυξη των ταγμάτων ασφαλείας κρίνει αναγκαία τη στήριξη του ηθικού των κατοίκων των χωριών αυτών, καθώς αφορά σε μια επαρχία με 50.000 κατοίκους που είχε αναπτυχθεί με επιτυχία το αντιστασιακό κίνημα. Έτσι κινητοποιείται ο αντιστασιακός μηχανισμός της επαρχίας ολόκληρης και σχεδιάζεται η καταστολή της αντίδρασης ατόμων ή και χωριών ολόκληρων για τη προστασία του αντιστασιακού αγώνα.

Τον Μάρτη του '44 άνδρες του εφεδρικού ΕΛΑΣ επισκέπτονται το Βασιλίτσι. Μεταφέρουν 15 άνδρες στο Μανιάκι, όπου μετά από ολιγοήμερη κράτηση τους επιστρέφουν. Οι ομηρίες έχουν ως σκοπό άλλοτε τη νουθεσία και άλλοτε τον εκφοβισμό. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις που άτομα θεωρούμενα ως επικίνδυνα εκτελούνται. Η δράση της αντίστασης κορυφώνεται με ένοπλη επέμβαση. Σκοπός της δράσης αυτής είναι η άμυνα της περιοχής, ώστε τα τάγματα ασφαλείας να περιοριστούν στην Κορώνη, για να μην μπορούν να κάνουν επιδρομές προς την ορεινή περιοχή. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Παναγιώτη Μπίζου αποφασίστηκε 1) ο σχηματισμός ομάδας 25 ανδρών με επικεφαλής τον Φώτη Τσατά και καπετάνιο το δάσκαλο

³⁹ Χ. Φ. Μάγερ, *ο.π.*

⁴⁰ Ο Πριόβολος στο Παράρτημα Α παραθέτει μήνυση κατοίκου Καλαμάτας κατά του Δ. Αλεξόπουλου που υποστηρίζει τη θέση περί πρώιμης συνεργασίας. Στο Γ. Πριόβολος, *ο.π.* σ. 455

⁴¹ Η ενέδρα εναντίον του Παπαδόγκωνα στήθηκε από τον Γ. Κερκεμέζο, μαχητή του ΕΛΑΣ, και πρώην αξιωματικό του ΕΣ. Στο Γ. Κριμπάς, *Η Εθνική Αντίσταση στη Μεσσηνία και τους γύρω νομούς*, β' έκδοση, Καλαμάτα, 2000, σελ. 163-164.

Γιώργη Μπαλωμένο. Όλοι Πύλιοι με επιθυμία υπεράσπισης της αντίστασης, αλλά και των ιδίων τους των σπιτιών. Κινούμενοι πάνω στον ορεινό όγκο από το Καντιλίσκερι έως τη Χρυσοκελαριά κατόρθωσαν να εμποδιστεί η έξοδος των Ταγμάτων μακριά από τις 4 βάσεις τους στην Πυλία και 2) τη κάθοδο στην Πυλία ενός λόχου του ΕΛΑΣ (110 άνδρες) με διοικητή τον Γιάννη Διακουμογιαννόπουλο μόνιμο αξιωματικό με καταγωγή από Πύλο.

Στο πλαίσιο των αποφάσεων αυτών γίνονται 2 στρατιωτικές επιχειρήσεις (στις 20/7/44 και στις 6/8/44) κατά τις οποίες υπήρξαν 4 αθώα θύματα από σφαίρες του ΕΛΑΣ (η αδελφή του Σωτήρη και Βασίλη Κράνια 12 χρονών από αδέσποτη σφαίρα, η γυναίκα του Α.Π. και του ΝΧ. και ο ΠΔΜ που δεν σταμάτησε σε αλτ και πυροβολήθηκε). Ο ΕΛΑΣ παίρνει 17 κρατούμενους-ομήρους, μεταξύ των οποίων και ο αυτοαποκαλούμενος αρχηγός των τοπικών Ταγμάτων Ασφαλείας. Ο τελευταίος χρησιμοποιείται σε διαπραγματεύσεις, ώστε να αποκλιμακωθεί η ένοπλη δράση των ΤΑ στο Βασιλίτσι. Ένας άλλος ένοπλος ταγματασφαλότης δικάζεται και καταδικάζεται σε θάνατο και εκτελείται. Οι υπόλοιποι μεταφέρονται για ολιγοήμερη κράτηση στα Μηνάγια.

Η δράση αυτή της αντίστασης ερμηνεύεται από κάποιες μαρτυρίες ως βασική αιτία της μαζικής ένταξης στα τάγματα ασφαλείας ως αντίδραση. Ο Αντώνης Γαϊτάνης αναφέρει για την αντίσταση:

«Φαίνεται ότι είχαν οργανωθεί και εκπαιδευτεί, γιατί είχαν σχεδόν πάντα πολύ καλό αποτέλεσμα στην επίτευξη του στόχου τους, που ήταν ο εκφοβισμός των κατοίκων του χωριού, το πιάτσικο και η υπαρπαγή νέων για τη μεγαλύτερη πλαισίωση των ομάδων τους. Μπροστά σε αυτή την κατάσταση οι ταγματασφαλίτες δεν είχαν άλλη επιλογή, παρά να οργανωθούν και αυτοί όσο καλύτερα ήταν δυνατόν. Συγκέντρωσαν όσα όπλα μπορούσαν και τα μοίρασαν σε όσους έκριναν πιο ικανούς για την άμυνα του χωριού»⁴².

Οι αντιστασιακές μαρτυρίες ωστόσο αναφέρουν ότι λειτούργησαν και αντίστροφα, καθώς άρχισαν να δημιουργούνται σκέψεις σε ορισμένους να σταματήσουν οι κατατάξεις. Σταμάτησαν και από τις δυο πλευρές οι πολεμικές επιχειρήσεις, οι συλλήψεις, οι λεηλασίες, οι εμπρησμοί, οι σκοτωμοί⁴³. Για να κατανοηθεί το φαινόμενο θα ήταν χρήσιμο να ειδωθεί υπό το πρίσμα των δεδομένων που έθετε ένας ολοκληρωτικός πόλεμος καθώς κορυφωνόταν και ενέπλεκε στη δίνη του το σύνολο του πληθυσμού, άρα και των αμάχων, χωρίς να αφήνει ατομικά περιθώρια ουδετερότητας. Η ένταξη επιβάλλονταν, η πλευρά επιλέγονταν ή σε κάποιες περιπτώσεις επιβάλλονταν και αυτή. Η συγκυρία έκανε το δίλημμα που έβαλε ο Περικλής στον *Επιτάφιο* να είναι ανέφικτο. Κανείς δεν μπορούσε να είναι ούτε ήσυχος, ούτε ελεύθερος. Αυτό είναι πρόδηλο και στις διαδικασίες στρατολόγησης των ΤΑ.

2.4. Συγκρότηση, στρατολόγηση ΤΑ

Ο σχηματισμός των Ταγμάτων Ασφαλείας είναι αποτέλεσμα μιας κοινής πρωτοβουλίας, τόσο των δυνάμεων Κατοχής, όσο και της κυβέρνησης Ράλλη που με διαφορετικές ενδεχομένως προσδοκίες και στοχεύσεις, συναινούν στην αναγκαιότητα καταστολής των ολοένα αυξανόμενων αντιστασιακών δραστηριοτήτων από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ.

⁴² Α. Γαϊτάνης, ο.π. σ.62.

⁴³ Στη γραπτή μαρτυρία του Παναγιώτη Μπίζου αναφέρεται: «Οι ΤΑ βλέποντας ότι ο Τσώνης συνέχιζε να είναι στη ζωή άρχισαν και αυτοί απολύσεις κρατουμένων, μεταξύ των οποίων και του Ηλία.»

Παρά το συντηρητικό προσανατολισμό της περιοχής η εθελοντική κατάταξη στα τάγματα ασφαλείας που δημιουργούνται στη Μεσσηνία δεν υπήρξε ούτε μαζική, ούτε αυθόρμητη. Φαίνεται ότι τα κατοχικά χρόνια που προηγήθηκαν έχουν συσπειρώσει πληθυσμούς γύρω από την εαμική αντίσταση. Η διαπίστωση Βρετανού συνδέσμου που αφορά στην Πελοπόννησο αναφέρεται σε ένα ποσοστό 40% συσπείρωσης γύρω από το ΕΑΜ, σε άλλο ένα 40% πολιτικά αδέσμευτο αλλά πάντως δημοκρατικών πεποιθήσεων που υποστηρίζει την αντίσταση, ενώ μόνο το 20% υπολογίζει ο ίδιος ως φιλομοναρχικό, από όπου ενδεχομένως θα μπορούσαν τα τάγματα ασφαλείας να αντλήσουν ερείσματα⁴⁴.

Η συγκρότηση των Ταγμάτων Καλαμάτας και Μελιγαλά αντιμετωπίζει δυσχέρειες λόγω της αρνητικής στάσης του πληθυσμού. Το δημοσυντήρητο ΤΑ Καλαμάτας παρέμεινε έτσι μέχρι 16-3-1944 μέχρι που κατήλθε από την Αθήνα ΤΑ στη Μεσσηνία με έδρα τον Μελιγαλά και διοικητή τον ταγματάρχη πεζικού Στούπα. Παράλληλα ο διοικητής του δημοσυντήρητου συγχώνευσε τους άντρες του με το Τάγμα Μελιγαλά. Το «Τάγμα Στούπα» κατέβηκε στην Μεσσηνία με ελάχιστους αξιωματικούς γεγονός που αποκάρδιωσε την εκεί εθνικιστική παράταξη. Στο τέλος Απριλίου 1944 επισκέφτηκε την Καλαμάτα ο εγκατεστημένος στην Τρίπολη ως αρχηγός του Β' Αρχηγείου Χωροφυλακής Πελοποννήσου συνταγματάρχη Παπαδόγκωνας. Ο Παπαδόγκωνας συγκέντρωσε τους αξιωματικούς της Στρατιωτικής Διοίκησης Μεσσηνίας και αφού μίλησε γενικώς περί του σκοπού των Ταγμάτων Ασφαλείας και ειδικότερα για τον «επερχόμενον κίνδυνον εκ της αναπτύξεως και επεκτάσεως του ΕΛΑΣ», τους ζήτησε να δηλώσουν ποιοι επιθυμούν να υπηρετήσουν. Από τους συγκεντρωμένους επτά αρνήθηκαν και προφυλακίστηκαν με διαταγή του Παπαδόγκωνα και παρέμειναν στη φυλακή για αρκετό καιρό. Στο τέλος σχεδόν όλοι ανέλαβαν υπηρεσία στα τάγματα⁴⁵.

Για να αποκτήσουν την απαραίτητη μαζικότητα υπάρχει μια συστηματική στρατολόγηση μέσω προπαγάνδας και εκβιασμών μέρους των κατοίκων της Κάτω Μεσσηνίας, όπου το κλίμα είναι προσφορότερο για την ενεργοποίηση δεξιών πολιτικών κύκλων⁴⁶. Σημαντικό ρόλο στην μαζική στρατολόγηση παίζουν και οι προσωπικές σχέσεις με τους τοπικούς πληθυσμούς. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Δ. Παπαδόγκωνα, καταγόμενου από το χωριό Πεταλίδι της Μεσσηνίας, που οι συγγενικές σχέσεις της οικογένειάς του και η επιρροή που ασκεί στρέφουν πολλούς από την ευρύτερη περιοχή του Πεταλιδίου στα Τάγματα⁴⁷. Αντίστοιχο ρόλο των τοπικών ελίτ στη μαζική ένταξη στα Τάγματα θα παρατηρήσουμε και νοτιότερα στην περιοχή του ενδιαφέροντος μας.

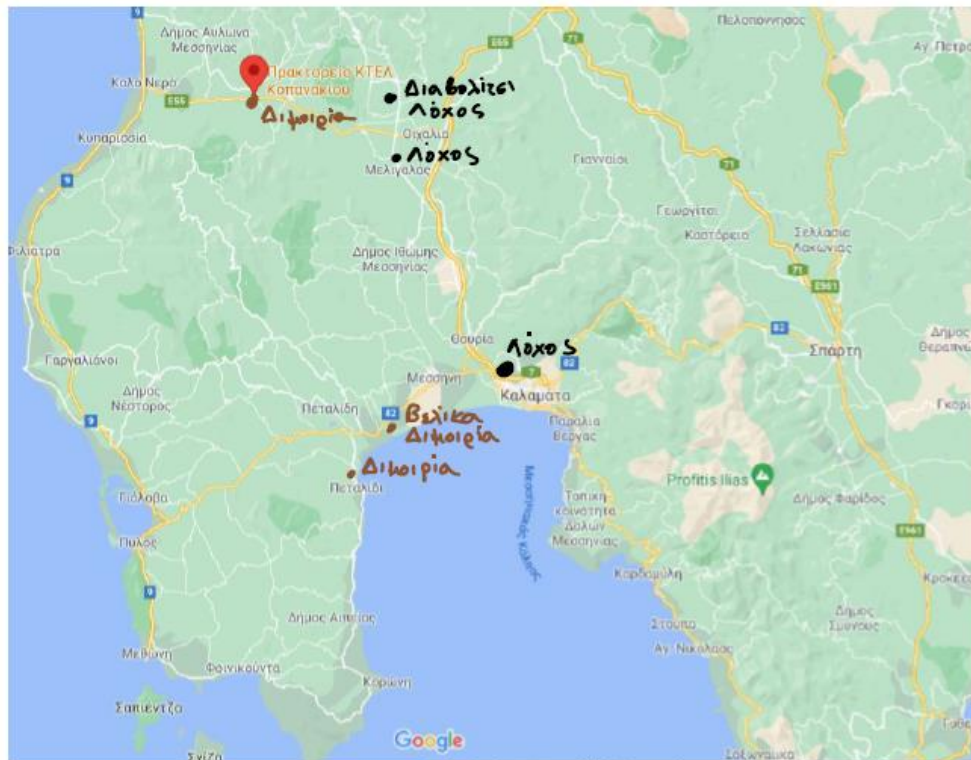
Από τον Μάιο του 1944 το Τάγμα Πελοποννήσου λαμβάνει την τελική του σύνθεση με δύναμη πέντε λόχων εκ των οποίων οι τρεις εδρεύουν στον Μελιγαλά, ένας στην Καλαμάτα και ένας στο Διαβολίσι. Παράλληλα αναπτύσσονται και τρεις διμοιρίες, μία στο Κοπανάκι, μία στη Βελίκα και μία στο Πεταλίδι.

⁴⁴ Μ. Λυμπεράτος, «Τα Γερμανικά Αντίποινα. Τα Τάγματα Ασφαλείας και ο ΕΛΑΣ», *Νότια Πελοπόννησος 1935-1950*, Γιάννη Καρακατσιάνη (επιμ.), Αλφειός-Σύνδεσμος Φιλολόγων Μεσσηνίας, 2009, σελ. 79.

⁴⁵ Γ. Πριόβολος, *ο.π.*

⁴⁶ Η. Παπαστεριόπουλος, *Ο Μωρηάς στα όπλα*, Εκδόσεις Έρευνα και Κριτική της νεοελληνικής ιστορίας, σελ. τ. Δ, Αθήνα 1965.

⁴⁷ Stanley Ascenbrenner, «Ο Εμφύλιος από την οπτική ενός μεσσηνιακού χωριού», στο L. Baerentzen, Γ. Ιατρίδης, Ole Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο 1945-1949*, Ολκός, Αθήνα 1992.

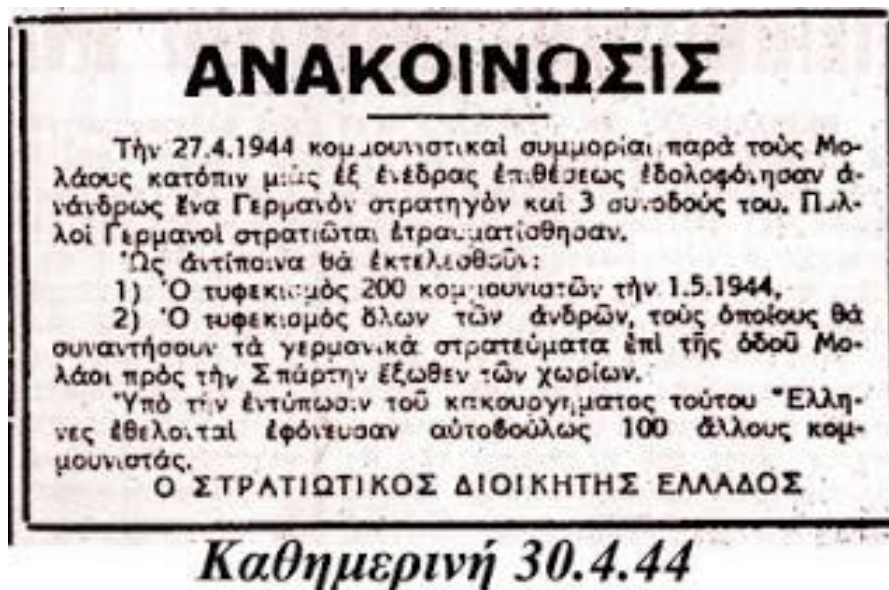
Μάης 1944 : Συγκρότηση Τ.Α. 6^{ης} Μεσσηνίας :

3 Λόχοι : Μελιγαλάς - Διαβολίτσι - Καλαμάτα

3 διμοιρίες : Κοπανάκι - Βελικά - Πεταλίδι

Στις 27 Απριλίου στους Μολάους αντάρτικο τμήμα επιτίθεται σε φάλαγγα, σκοτώνοντας έναν Γερμανό στρατηγό και εξοντώνοντας ουσιαστικά τη φρουρά του. Οι κατοχικές αρχές σε αντίποινα εκτελούν την Πρωτομαγιά τους 200 στην Καισαριανή. Οι ταγματασφαλίτες, εθελοντές κατά την ορολογία των Γερμανών, «υπό την εντύπωση/ του κακουργήματος, εφόνευσαν αυτοβούλως 100 άλλους κομμουνιστάς». Ανάμεσα σε αυτούς ήταν και 32 κρατούμενοι από τους ταγματασφαλίτες στην Καλαμάτα, τους οποίους εκτελούν στον ποταμό Νέδοντα της Καλαμάτας Νέδοντα. Ανάμεσά τους ήταν και 3 γυναίκες και ο Παναγιώτης Κράνιας. Επιλέγεται από τους Γερμανούς καθ' υπόδειξη του ήδη στρατολογημένου συγχωριανού του Σ.Μ. Ο τελευταίος τον αναφέρει ως «τον μεγαλύτερο κομμουνιστή του χωριού μας»⁴⁸.

⁴⁸ Σ. Κράνιας, ο.π.

2.5. Κίνητρα στρατολόγησης απλών ταγματасφαλιτών στο Βασιλίτσι

Τα κίνητρα ένταξης των απλών ταγματасφαλιτών φαίνεται ότι διαφοροποιούνται από αυτά των αξιωματικών και των πολιτικών κύκλων, τοπικών και κεντρικών. Ιδεολογικά ο αντικομμουνισμός είναι ο ενοποιητικός παράγοντας στα ανώτερα κλιμάκια των Ταγμάτων και χρησιμοποιήθηκε σε συνθήκες ακραίας πόλωσης για να συνενώσει και τους υπόλοιπους. Φαίνεται ωστόσο πως το ιδεολογικό στοιχείο για τους απλούς ταγματасφαλίτες υπήρξε μάλλον αποτέλεσμα της ένταξης τους σε αυτά και όχι προϋπόθεση.

Το υλικό κίνητρο είναι το ισχυρότερο για την απόφαση ενσωμάτωσης στα ΤΑ⁴⁹. Η πείνα και η φτώχεια κινητοποιούν κάποιους να ταυτιστούν με την Αντίσταση, ταυτόχρονα, όμως, σπρώχνουν και πολλούς να υπηρετήσουν υπό τις εντολές των Γερμανών στα Τάγματα Ασφαλείας. Ο μισθός, η διατροφή, η ένδυση και η υπόδηση φαίνεται να αποτελεί ισχυρό δέλεαρ, κυρίως για αυτούς που κατατάχτηκαν εθελοντικά⁵⁰. Παράλληλα ο τυχοδιωκτισμός και ο ατομικός πλουτισμός και οι ευκαιρίες για ανεξέλεγκτο πλιάτσικο λειτουργούν προς αυτή την κατεύθυνση.

Στα παραπάνω θα πρέπει να προστεθεί ο ρόλος των τοπικών οικονομικών ελίτ και οι σχέσεις οικονομικής εξάρτησης που έχουν με τον ντόπιο πληθυσμό. Η Βασιλική Μπίζου αναφέρει:

«Στο Βασιλίτσι αναπτύχθηκε μεγάλο κομμάτι Ταγμάτων Ασφαλείας, γιατί υπήρχαν 2-3 προσωπικότητες. Ο ΣΙΧ ... και ο άλλος ήταν ένας Λ. Είχε και μαγαζί, μπακάλικο. Αυτός μπορεί να είχε και μεγαλύτερη δύναμη γιατί ήταν η πείνα. Οι οικογένειες εδώ ήταν πολυμελείς και ήθελαν να πάρουν 1 κιλό ρύζι, μακαρόνια και έλεγε «πάρε και πήγαινε όμως να γραφτείς». Αυτό

⁴⁹ Τ. Κωστόπουλος, *Η αυτολογοκριμένη μνήμη. Τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνοφοροσύνη*, εκδ Φιλίστωρ, Αθήνα 2005.

⁵⁰ Η επιμελητεία του Τάγματος έγινε με αναγκαστικές εισφορές των κατοίκων, διαρπαγές ζώων και λεηλασίες κυρίως περιουσιών εαμιτών. Στο Ι. Μπουγάς, *Ματωμένες μνήμες 1940-1945. Κόκκινη Τρομοκρατία, Κατοχικός Εμφύλιος, Κόκκινη Απελευθέρωση, "Λευκή Τρομοκρατία" στη Νοτιοδυτική Πελοπόννησο*. (Γαργαλιάνοι - Καλαμάτα - Μελιγαλάς - Πύλος - Πύργος), Πελασγός, Β έκδοση, Αθήνα 2009

ήταν μεγάλη υπόθεση, ήταν ένας δανεισμός πολύ σημαντικός, να εξασφαλιστεί το προς το ζην, γιατί αυτά τα άτομα που μπήκαν ήταν αγράμματοι, φτωχοί»⁵¹

Προς την ένταξη οδηγούνται κάποιοι από πιέσεις τοπικών παραγόντων και συγγενικών προσώπων, ενώ δεν λείπει και ο ισχυρισμός ότι η κατάταξη είναι αποτέλεσμα της αντίδρασης στη δράση του ΕΑΜ και ΕΛΑΣ⁵².

Τέλος ψυχολογικά κίνητρα όπως η ηδονή που προσδίδει η ισχύς του όπλου, η ιδιοσυγκρασία και ο χαρακτήρας ή και κάποια τυχαία περιστατικά παίζουν και αυτά το ρόλο τους. Ιδιαίτερος αναδεικνύεται και ο ρόλος των γυναικών. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου υποχρεώνουν το σύζυγο σε κατάταξη ή αντιθέτως αντιστέκονται και ξυλοκοπούνται γι' αυτό.

Ειδικότερα στο Βασιλίτσι η ένταξη περίπου 100 ταγματασφαλιτών από ένα χωριό 1000 κατοίκων (1 στους 5 ενήλικες άνδρες) συνέβη στο χρονικό διάστημα μεταξύ Απριλίου και Σεπτεμβρίου 1944 και πραγματοποιήθηκε σε 4 φάσεις.

Στις 12 Απριλίου, Γερμανοί και ταγματασφαλίτες οργανώνουν από κοινού την επιχείρηση «Ερωδιός». Πρωταγωνιστεί το τάγμα Μελιγαλά, που μαζί με τους κατακτητές χτενίζει τον ορεινό όγκο μέχρι την Πύλο και τις παρυφές της Μεσσήνης. Οι ταγματασφαλίτες της Καλαμάτας ξεκινούν από το Πεταλίδι ενισχυμένοι από ντόπιους δωσίλογους. Μέσα από ένα δίκτυο καταδοτών, που υποδεικνύουν τα πρόσωπα, εκτελούν και συλλαμβάνουν αντιστασιακούς στα χωριά που περνούν. Βασανίζουν πολίτες και λεηλατούν την ύπαιθρο.

Ορόσημο για την έναρξη στρατολόγησης στην περιοχή θεωρείται η εγκατάσταση ισχυρής γερμανικής στρατιωτικής δύναμης στο Πεταλίδι. Από τις πρώτες ημέρες η δύναμη αυτή ενισχύθηκε με αρκετούς άνδρες από την γύρω περιοχή και κυρίως από Πεταλιδαίους⁵³.

Στις 15/4 ισχυρή γερμανική δύναμη 150 ανδρών αρχίζει συστηματικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σε όλα τα χωριά που βρίσκονται εκατέρωθεν του αμαξωτού δρόμου από το Πεταλίδι μέχρι το Χαροκοπιό. Οδηγοί και «μάτι» των Γερμανών είναι οι ντόπιοι ταγματασφαλίτες. Κατά τον Παναγιώτη Μπίζο:

⁵¹ Προφορική μαρτυρία Βασιλικής Μπίζου

⁵² Σε σχέση με το ρόλο που είχε η στρατιωτική δράση στην περιοχή συνυπάρχουν 2 ερμηνείες: η δράση πυροδότησε ή αντίθετα αναχαίτισε την περεταίρω στρατολόγηση. Είναι πιθανό να συμβαίνουν και τα δυο. Ο Τεμπελόπουλος σημειώνει: «Συμβουλή στην απόγνωση τους: κατάταξη στα ΤΑ που εξασφαλίζει λαμπρό μέλλον και απολαβές, τους έταξαν και αγαθά, τους πίεσαν, τους εκβίασαν: 70 άνδρες προστέθηκαν στους παλιούς 25 και έγιναν 95». Στο Ε.Τεμπελόπουλος, *ο.π.*

Στη μαρτυρία του Παναγιώτη Μπίζος αναφέρεται: «Άρχισαν όμως να δημιουργούνται σκέψεις σε ορισμένους να σταματήσουν οι κατατάξεις. Σταμάτησαν και από τις δυο πλευρές οι πολεμικές επιχειρήσεις, οι συλλήψεις, λεηλασίες, εμπρησμοί, σκοτωμοί».

⁵³ Ο Τεμπελόπουλος αναφέρει: «Όλοι αυτοί προσέτρεξαν κοντά τους με σκοπό να εκδικηθούν τις τοπικές κομματικές οργανώσεις ή μεμονωμένα άτομα, από τα οποία είχαν άσχημη μεταχείριση ή είχαν κακοπάθει είτε οι ίδιοι είτε οι άνθρωποι τους. Αν σε αυτό προστεθεί και ο αντικομμουνισμός τους που καλλιεργιόταν εκείνη την εποχή με φανατισμό, πρέπει να δεχτούμε ότι βρήκαν την ευκαιρία για να λύσουν προσωπικές και πολιτικές διαφορές», *ο.π.*

«Οι Γερμανοί βιάστηκαν να κάμουν αυτές τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις όχι μόνο για να εκκαθαρίσουν την περιοχή από κάθε αντιστασιακό στοιχείο και συγχρόνως να τρομοκρατήσουν τον πληθυσμό της, ώστε η προέλαση τους μέχρι την Κορώνη και η εγκατάσταση τους εκεί να είναι ασφαλής, αλλά και γιατί περίμεναν από ώρα σε ώρα απόβαση των συμμάχων στον Ακρίτα. Προβαίνουν σε συλλήψεις (καθ' υπόδειξη) πρώτα στη Λογγά-6- (αφού αρχικά τη βομβαρδίσουν από το Πεταλίδι βρίσκοντας θάνατο 2), Βουνάρια-1-, Μηλίτσα-3-, Χωματερό-5- και τους εκτελούν στην Τρίπολη το Μάη του 44. 18/4 φτάνουν στο Χαροκοπιό για συλλήψεις-5-φεύγοντας τους πήραν μαζί οι 4 δεν γύρισαν ποτέ. 19/4 φτάνουν στη Σαρατσά από πολύ πρωί. Ο τελάλης καλεί όλους να συγκεντρωθούν στην πλατεία της εκκλησίας-συλλήψεις-5-από αυτούς 3 είχαν παιδιά στον ΕΛΑΣ. Περνώντας από τις γειτονιές έκαιγαν και κάποιο σπίτι -4- Τους Γερμανούς ακολούθησαν και 2 νεαροί για να καταταγούν στα τάγματα».⁵⁴

Συνεχίζουν από χωριό σε χωριό σε όλη την ανατολική Πυλία. Σύμφωνα με την μαρτυρία του Παναγιώτη Μπίζου αυτή η πρώτη γερμανική επιδρομή δίνει τους 2 πρώτους ταγματασφαλίτες του Βασιλισίου, οι οποίοι χρηματίζονται από τους τοπικούς παράγοντες για τον σκοπό αυτό . Σε μια δεύτερη φάση άλλοι 5 μέσω θαλάσσης φτάνουν στην Καλαμάτα για κατάταξη .

«Όταν ακόμα οι Γερμανοί βρίσκονταν στο Γρίζι δυο Βασιλισιώτες (ΛΣΛ και ΘΑ) έφυγαν κρυφά μέσα στη νύκτα και προσχώρησαν στα Τάγματα Ασφαλείας. Δεν πήγαν με δική τους πρωτοβουλία: η 8μελής επιτροπή προικοδότησε την προσχώρηση τους με 50 οκάδες σιταριού και 150 κατοχικά εκ. Λίγες μέρες μετά εξαφανίστηκαν άλλοι 5 για να φτάσουν μέσω θαλάσσης στην Καλαμάτα για κατάταξη στα εκεί Τάγματα Ασφαλείας (ΔΘΛ, ο ΣΣ με το γιο του Δ. και ο Μ. με το γιο του Κ. Τα δυο νέα παιδιά αγνοούσαν πλήρως το χειρισμό όπλων. Και η ομάδα αυτή είχε προικοδοτηθεί για τους ίδιους λόγους»⁵⁵.

Με τον αρχικό πυρήνα ήδη διαμορφωμένο σε μια τρίτη φάση σχεδιάζεται μια μαζικότερη ένταξη. Τέλος Ιουνίου αναχωρεί μια μαούνα με προορισμό την Αίγυπτο. Η δυνατότητα διαφυγής από θαλάσσης είναι μια αναπαράσταση οικεία στο χωριό από τις πρώτες ημέρες της ιταλικής κατοχής. Ο σχεδιασμός ωστόσο αυτή τη χρονική στιγμή είναι άλλος: αφού ξεπερνούν το νησί Βενέτικο και ανοίγονται στη θάλασσα, η οποία είναι ταραγμένη, τίθεται το δίλημμα από τον επικεφαλής ή της ένταξης στα Τάγματα Ασφαλείας ή του βέβαιου πνιγμού. Η απόφαση για ένταξη σε ένα κλίμα φόβου είναι καθολική με αποτέλεσμα την αναχώρηση την άλλη μέρα για Καλαμάτα άλλων 30 νέων προσχωρήσεων.

«Επέστρεψαν στο χωριό και άρχισαν τις ετοιμασίες για Καλαμάτα. Περί το τέλος της ημέρας οι 7 που ήταν στη Καλαμάτα αποβιβάστηκαν στην παραλία και με πυροβολισμούς ανέβηκαν στο Βασιλίτσι-οι αντιστασιακοί ακούγοντας τους πυροβολισμούς πήραν μέτρα προφύλαξης- Την επόμενη ημέρα αναχώρησαν για την Καλαμάτα με τη μαούνα με αρχηγό τον Τσώνη. Το Βασιλίτσι κρατούσε τώρα 30 πολεμικά όπλα-δύναμη υπολογίσιμη και επικίνδυνη.-θα μπορούσαν να εμφανίζονται και να φεύγουν για Καλαμάτα ανά πάσα στιγμή πριν προλάβουν οι εαμικές οργανώσεις⁵⁶».

⁵⁴ Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

⁵⁵ Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

⁵⁶ Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

Την 1^η Ιουλίου οι Γερμανοί εγκαθίσταται στην Κορώνη (80 άνδρες και 4 βαριά πολυβόλα). Οι ήδη καταταγμένοι με τη βοήθεια της γερμανικής παρουσίας πιέζουν για περεταίρω κατατάξεις. Διαφημίζουν ότι η προσχώρηση θα εξασφαλίσει λαμπρό μέλλον και απολαβές, τους τάζουν αγαθά, τους πιέζουν, τους εκβιάζουν. Το σύνολο των στρατολογημένων ταγματасφαιλιτών από το Βασιλίτσι χωρίζεται σε δυο ομάδες: μια με εγκατάσταση στο ίδιο το χωριό και μια στην Κορώνη. Η εγκατάσταση στο χωριό δε δημιουργεί πρόβλημα, γιατί γίνεται στα ίδια τα σπίτια τους. Στην Κορώνη όμως για να εξασφαλιστεί στέγη χρειάζεται δια των όπλων να καταλάβουν όλα τα παλιά αρχοντικά του Μόλου και να εγκατασταθούν οι ίδιοι, οι οικογένειες τους ακόμα και τα ζώα τους. Ο Παναγιώτης Μπίζος γράφει σχετικά:

«Και ευτύχησαν οι βασιλιτσιώτικες κατσίκες και προβατίνες να κοιμηθούν μέσα στα πατώματα που είχαν τα σαλόνια και οι κρεβατοκάμαρες των παλιών αρχοντικών. Οι Βασιλιτσιώτες εκδικούμενοι την ταπείνωση που αισθάνονταν όταν ακόμα και οι αχθοφόροι της Κορώνης τους αποκαλούσαν βλάχους, γέμισαν από τις κοπριές και κάτουρα των ζώων τα πατώματα όλων των χώρων των αρχοντικών που κατέλαβαν. Μα δεν ήταν μόνο η αστική περιουσία της Κορώνης που είχε αυτή την τύχη. Και η αγροτική δεν είχε καλύτερη. Τα ζώα βοσκούσαν στους θερισμένους ή αθέριστους σιτοβολώνες. Οι Κορωνάιοι μη έχοντας περιθώρια αντίδρασης σιώπησαν».

Αντίστοιχα ο Τεμπελόπουλος αναφέρει:

«Εγκατάσταση στα καλύτερα σπίτια του Μόλου, κυκλοφορούν στην Κορώνη και το παίζουν εξουσία. Οι Κορωνάιοι δυσανασχετούν ...υπομονετικά. Βγαίνουν από την Κορώνη, άλλοτε με Γερμανούς (στο Χαροκοπιό και Μουσούλι πυρπολούν σπίτια κομματικών), άλλοτε μόνοι (στο Τσαπί αρπάζουν μοσχάρια κ.α. που είχαν κρύψει οι Σαρατσώτες). Όλα αυτά 2 μήνες πριν φύγουν οι Γερμανοί»⁵⁷.

Παράλληλη είναι και η γραπτή μαρτυρία του Πετράκου για τις διαδικασίες στρατολόγησης στο Βασιλίτσι. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του:

«Όμως εδώ αρχίζουν τα δύσκολα διότι τους ακολούθησαν και μερικοί από το χωριό Βασιλίτσι, αρχικά πέντε τον αριθμό, και πήγαν και εντάχτηκαν στα τάγματα αλητείας... Δεν πέρασαν πολλές μέρες και ήρθαν οι πέντε στο Βασιλίτσι και δημιούργησαν βάση στο χωριό οπλίζοντας περίπου εξήντα ακόμη άτομα. Και ο φόβος και ο τρόμος όλο και μεγάλωνε... Και φτάσαμε στις 18-7-1944 που μας έκαναν την πρώτη επιδρομή οι ταγματαλήτες.»⁵⁸

Ο ίδιος ο Διονύσης Πετράκος υπήρξε όμηρος και κρατούμενος των ταγματасφαιλιτών στο κοινοτικό γραφείο:

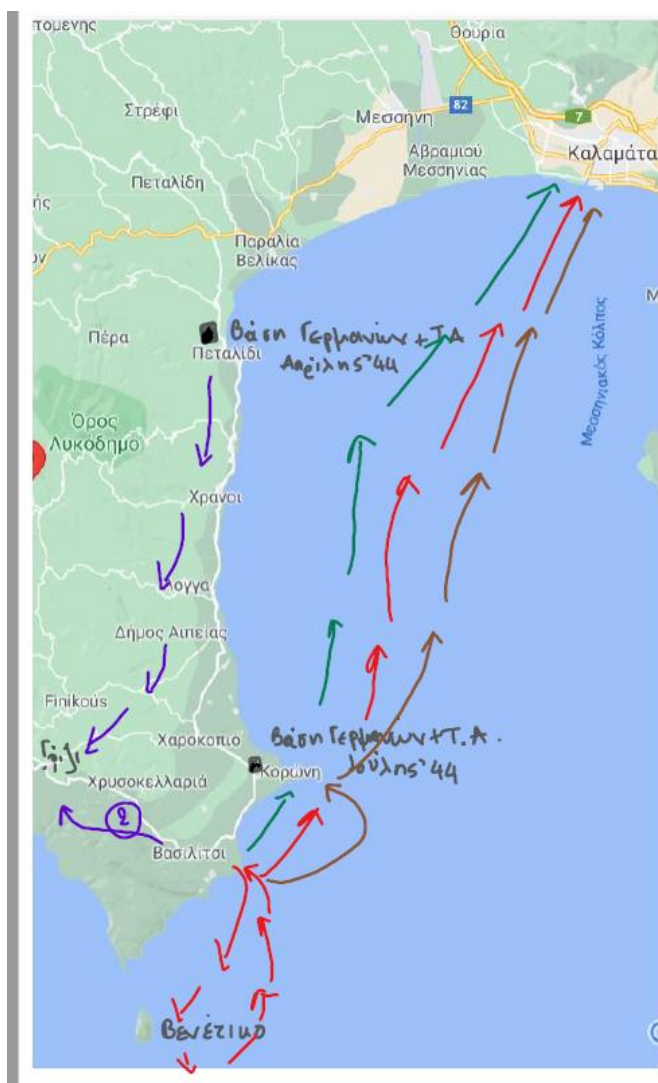
«Ήρθαν δύο οπλισμένοι και μου είπαν να τους ακολουθήσω και ότι με θέλει ο ταγματάρχης. Αυτός ήταν ένας πρώην δεκανέας του στρατού, τσοπάνης στο επάγγελμα, τελείως αστοιχείωτος. Τελικά πήγαμε στο Βασιλίτσι μαζί με ένα ξαδελφάκι μου που τους πήγαινε ένα μεγάλο αρνί. Εκεί με περίμενε η μεγάλη έκπληξη. Όρμησαν πάνω μου σαν άγρια θηρία, να με χτυπούν αλύπητα. Με έσερναν κάτω τραβώντας από τα μαλλιά, που τελικά μου ξερίζωσαν ορισμένα-που μέχρι τώρα φαίνονται τα σημάδια... Με πήραν από κει και με έκλεισαν στο κοινοτικό γραφείο. Εκεί ανέμενα χωρίς να ξέρω τι με περιμένει... Σε λίγο, και αφού είχε νυχτώσει, μάζεψαν όλους τους χωριάτες που φώναζαν με βρισιές και απειλές «να τον σκοτώσουμε τον παλιοκομμουνιστή», που «θέλουν να μας γκρεμίσουν τον Αη Βασίλη» και «να μας πάρουν τη

⁵⁷ Ε.Τεμπελόπουλος, ο.π.

⁵⁸ Κ. Μπέλης, ο.π.

Σελίσα»... Γιατί η Σελίσα ήταν μια περιοχή που έβγαζε στάρι. Αυτά φοβόντουσαν μην τα πάρουν οι κομμουνιστές, όταν έλθουν. Έτσι έληξε αυτή η συναγωγή (χάβρα) από τους ξυπόλυτους του χωριού που ήθελαν την κεφαλήν επί πίνακι ενός παιδιού στα 22 του χρόνια, επειδή θέλησε να βοηθήσει όπως μπορούσε για τη λευτεριά της πατρίδας μας. Αυτό ήταν το μεγάλο μου αμάρτημα!...»⁵⁹

Μπροστά σε αυτή την κατάσταση ο ΕΛΑΣ αποφασίζει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις (20/7 και 6/8) στο Β/τσι. Οι θάνατοι των 4 αθώνων θυμάτων και οι ομηρίες τροφοδοτούν την πόλωση και εργαλαιοποιούνται με σκοπό την επέκταση της κατάταξης. 1^η Σεπτέμβρη και ενώ οι Γερμανοί αποχωρούν, ο γραμματέας και σύμβουλος της διοίκησης των Ταγμάτων Ασφαλείας στην Κορώνη ΚΓ συντάσσει ένα κατάλογο 50 Βασιλιτσιωτών που καλούνται σε υποχρεωτική επιστράτευση. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες αποχώρησαν από την Κορώνη περίπου 100 οπλισμένοι Βασιλιτσιώτες για να παραδώσουν τον εαυτό τους σε λίγες ώρες στο Τάγμα Ασφαλείας της Καλαμάτας.

- Αρχές Απριλίου '44
προχώρηση 2
- Κατάταξη 61ης
Καλαμάτα 5
- Τέλη Ιουνίου
Κατάταξη 61ης
Καλαμάτα 30
- 1 Σεπτεμβρίου
Επιστράτευση 50
- Σύνολο : περίπου 100

Ατομικές περιπτώσεις που περιγράφονται στην μαρτυρία του Παναγιώτη Μπίζου αναδεικνύουν την συνύπαρξη των παραπάνω κινήτρων ένταξης, καθώς και τη διαφοροποίηση των ανθρώπων που επανδρώνουν τα Τάγματα, τόσο ως προς τις προθέσεις τους, όσο και ως προς τη δράση

⁵⁹ Ο.Π.

τους⁶⁰. Φωτίζουν επίσης και το πόσο ταλανίστηκαν οι συνειδήσεις για να αποφασίσουν την ένταξη τους μέσα σε συνθήκες ακραίας πώλωσης, πώς προσπάθησαν να διαχειριστούν προσωπικά αδιέξοδα, συναισθηματικές και υλικές εξαρτήσεις και πώς εκβιάστηκαν και παρασύρθηκαν σε μια δίνη γεγονότων.

Οι επικεφαλής των Ταγμάτων Ασφαλείας αναγνωρίζουν την ισχύ του υλικού κινήτρου σε καταστάσεις ακραίας φτώχειας. Έτσι παρατηρούμε ότι η επιλογή για άσκηση πιέσεων δεν είναι τυχαία. Στην Κορώνη στοχεύουν στην οικογένεια Κ. που έκτος από φτώχη είναι από τις πολυμελέστερες και φιλόθηρμη. Πρώτος στόχος ο 20χρονος γιος.

«Τον πήραν στη βάση τους και τον περιποιήθηκαν με εκλεκτά κρέατα και κρασιά, τον έντυσαν με στολή Ταγμάτων Ασφαλείας, του κρέμασαν ένα όπλο και τον έστησαν σε ένα καθρέφτη λέγοντας του: «Γιάτρα τι λεβέντης είσαι όπως σε ντύσαμε...άμα μείνεις μαζί μας και πάρεις όπλο έτσι θα είσαι πάντα, θα τρως, θα πίνεις όπως και σήμερα και θα έχεις ότι θες» Ταυτόχρονα περνούσε η Γωγώ που μέσα από τον καθρέφτη την είδε μισόγυμνη ο νεαρός Κ. »⁶¹

Όταν δεν αποδίδει το οικονομικό δέλεαρ ενεργοποιούνται οι απειλές και η βία. Ο ΓΒΓ ήταν 24 χρονών συμπαθής σε πολλούς. Ήταν από αυτούς που είχαν αποφασίσει να καταταγούν, αλλά δεν έχασε μια κάποια αυτοτέλεια και τη λογική του. Ασκούσε κριτική στη ζωή και τα έργα του στα Τάγματα Ασφαλείας. Φαίνεται ότι είχε μετανιώσει που χτύπησε τη μητέρα του Παναγιώτη Μπίζου στις Λακούλες και αποφάσισε να φύγει από τα Τάγματα. Μια ομάδα ταγματασφαλιτών τον συνέλαβε, τον ξυλοκόπησε και τον πήρε κρατούμενο στην Κορώνη. Εκεί του τέθηκε το δίλημμα ή κατάταξη ή ξύλο στα κρατητήρια και προτίμησε να ξαναπάρει το όπλο.

Ο ρόλος των τοπικών ελίτ είναι διάχυτος στη δημιουργία του κλίματος. Ο ΑΓΠ ήταν προστατευόμενος του ΣΙΧ.

«Του είχε δώσει ψωμί να φάει-ήταν περήφανος και φιλότιμος και την υποχρέωση του τη θεωρούσε ιερό πράγμα. Όταν ο ΣΙΧ τον κάλεσε να εξοπλιστεί στο χωριό για να χτυπηθεί ο κομμουνισμός αμέσως πήρε γερμανικό όπλο. Ο πόλεμος ήταν όμως καθημερινές συλλήψεις γερόντων και μικρών παιδιών ακόμα και γυναικών που στοιβάζονταν στα υπόγεια του Έξαρχου. Η μάχη στις 20-7 τον άφησε χωρίς γυναίκα, αλλά με δυο μικρά παιδιά. Μέσα σε αυτή την ψυχολογική κατάσταση άρχισε να διαχωρίζει την τακτική του και υπερασπιζόταν αποφασιστικά κρατούμενους αντιστασιακούς. Ωστόσο αποχαιρέτησε τα παιδιά του και έφυγε...Δεν ήταν λίγοι

⁶⁰ Τη ανάγκη κατηγοριοποίησης των ενταγμένων στα τάγματα διατύπωσε και η εαμική οργάνωση. Στη μαρτυρία του Παναγιώτη Μπίζου καταγράφεται: «Δέκα ημέρες μετά την αποχώρηση των ταγμάτων ασφαλείας από την Κορώνη συνεδρίασε μια επιτροπή της αντίστασης για να διατυπώσει σε μια έκθεση με τα στοιχεία που είχε στη διάθεση της για τις ευθύνες και τη δράση των ταγμάτων ασφαλείας. Οι ταγματασφαλίτες από άποψη ευθύνης και δράσης χωρίστηκαν στις εξής κατηγορίες: Υποκινητές-δημιουργοί των ταγμάτων ασφαλείας (ΣΙΧ, ΓΛΛ ΠΚ). Εθελοντές (οι πρώτοι 7 που εξαγορασμένοι προσχώρησαν στα τάγματα ασφαλείας). Επιστρατευμένοι κατά την αποχώρηση από την Κορώνη. Εκείνοι που με σωματική ή ψυχολογική βία υποχρεώθηκαν να ακολουθήσουν: ΝΠΛ, ΓΒΓ, ΑΓΓ, ΑΑΚ και ΠΛΜ. Στις 2 πρώτες κατηγορίες αποδόθηκε η ευθύνη της δραστηριότητας, Στις δυο τελευταίες αναφέρθηκε ο τρόπος εξοπλισμού και ότι δεν είχαν καμία δράση στην περιοχή ως ένοπλοι. Ο διαχωρισμός έμεινε χωρίς όφελος για τους ενδιαφερόμενους, γιατί οι περισσότεροι εκτός από τη συμμετοχή τους στη μάχη της Καλαμάτας βρέθηκαν να έχουν πάρει μέρος και στην μάχη του Μελιγαλά και η εκεί παρουσία τους διέγραφε οποιαδήποτε ευνοϊκή φροντίδα».

⁶¹ Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

αυτοί που έκαναν κάτι που οι λογική τους το απέρριπτε...Γλίτωσε από τη μάχη Καλαμάτας-Μελιγαλά έπεσε σε ενέδρα του ΕΛΑΣ στα Παραδείσια»⁶².

Η αίσθηση ισχύος είναι κάτι που ενδεχομένως μεθάει τους ανθρώπους, ειδικά σε εποχές που έχουν χάσει κάθε δυνατότητα ελέγχου της ζωής τους. Ένας από αυτούς που έφυγε με τους τελευταίους 50 επιστρατευμένους αλλά δεν πολέμησε στις μάχες Καλαμάτα-Μελιγαλά ήταν ο ΠΗΛ.

«Όταν έφτασε στην Καλαμάτα και έβαλε το όπλο ένωσε πανίσχυρος. Την πρώτη γυναίκα που συνάντησε και του άρεσε επιχείρησε να τη βιάσει. Εκείνη στην προσπάθεια της να τον αποφύγει με ένα χτύπημα της του έβγαλε το μάτι και τραυματίας βρέθηκε στο νοσοκομείο την ημέρα της μάχης.. Η δεξιά πατρίδα αναγνώρισε τη θυσία του και ευγνωμονούσα του έδωσε σύνταξη αναπήρου».⁶³

2.6. Ο ρόλος των γυναικών

Ο ρόλος των γυναικών, παρά την υποβαθμισμένη θέση που έχουν στην πατριαρχική κοινωνία, φαίνεται κάποιες φορές καθοριστικός. Γυναίκες προσπαθούν να αποτρέψουν την ένταξη των αντρών τους στα Τάγματα Ασφαλείας, όπως η γυναίκα του ΛΑΧ, η οποία δεν επιδοκίμασε την κατάταξη του στα Τάγματα, καυγάδισαν και την ξυλοκόπησε. Ομοίως ο ΘΠΜ, επειδή η γυναίκα του αντέδρασε, την έδειρε και έφυγε.

Αδιάφορος στο δίλλημα του χωριού αντίσταση ή τάγματα φαινόταν και ο ΑΙΓ. Ο πατέρας του είναι ήδη ένοπλος στα Τάγματα Ασφαλείας.

«Ένα βράδυ τοιχοκόλλησε στην πόρτα του μαγαζιού του Ανδρική ένα χαρτί που έγραφε: «Όποιος είναι προδότης πάει στα τάγματα και όποιος είναι πατριώτης πάει στο βουνό». Έφυγε από το χωριό για το Γρίζι και πέρασε στη Χρυσοκελαριά. Οι εαμικές οργανώσεις του πρόσφεραν τροφή και στέγη. Ήταν όμως ανήσυχος, γιατί ο πατέρας του είχε πάρει μαζί του στην Κορώνη το γιο του. Πήρε την απόφαση να επισκεφθεί ένα βράδυ στον Κούκουρα την μητέρα του και τη γυναίκα του. Πρωί-πρωί με τη συνοδεία της μάνας του βρισκόταν στην Κορώνη για κατάταξη στα Τάγματα Ασφαλείας. Η μητέρα του: «Λάμπρο μου σου έφερα τον Ανδρέα μας. Να πάρτον να πάρει όπλο»⁶⁴.

Στην τελευταία φάση κατάταξης μέσω της υποχρεωτικής επιστράτευσης, φαίνεται δεν υπάρχει προθυμία από όλους. Το έλλειμα αυτό διάθεσης το αναπληρώνουν οι γυναίκες. Ο ΠΛΜ δεν είναι πρόθυμος να καταταγεί, γεγονός που εξοργίζει τη γυναίκα του.

«Από έλλειψη δύναμης αντίστασης στη γυναίκα του υπέκυψε. Αφού επέβαλε την επιθυμία στον άνδρα της στην ίδια υστερική κατάσταση έβγαζε αφρούς από το υβρεολόγιο που έκανε εναντίον όλων των ανδρών.»⁶⁵

⁶² Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

⁶³ Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

⁶⁴ Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

⁶⁵ Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

Υπάρχουν και γυναίκες που προπορεύονται των ανδρών στο δρόμο προς Κορώνη στη φάση της αναγκαστικής επιστράτευσης.

«Στις Λακούλες την πρόσκληση κατάταξης στα Τάγματα Ασφαλείας για τα δυο πρωτοξάδελφα ΝΣ την πήραν οι γυναίκες τους. Μόλις ειδοποιήθηκαν δεν είχαν την υπομονή να περιμένουν την επιστροφή των ανδρών τους από το χωράφι. Καβάλησαν τα γαϊδούρια τους και αποχώρησαν για την Κορώνη αφήνοντας παραγγελία με τα πεθερικά τους να πάνε και αυτοί στην Κορώνη. ...Η Δημητρογιαννού μέσα στην πυρετώδη ετοιμασία της για την αναχώρηση δέχθηκε την παρατήρηση κάποιου «τι θα γίνετε τώρα που οι Γερμανοί φεύγουν;» . Η απάντηση κοφτή και κατηγορηματική: «θα τους ακολουθήσουμε μέχρι το Βερολίνο».⁶⁶

2.7. Ο στρατιωτικός αφοπλισμός

«Είμαστε κορεσμένοι από Ιστορία, κουρασμένοι κι ανήσυχoi, φοβόμαστε την ειρήνη όσο και τον πόλεμο».

Γ. Θεοτοκάς, 21 Ιουλίου '44

Ο αφοπλισμός των Ταγμάτων της Πελοποννήσου πραγματοποιήθηκε μεταξύ Σεπτεμβρίου και Οκτωβρίου 1944 κατά την αποχώρηση των Γερμανών από την περιοχή και δεν γίνεται με τους ίδιους όρους παντού. Η παράδοση των ταγματασφαλιτών και του οπλισμού τους, αλλού επιτυγχάνεται αναίμακτα μετά από διαπραγματεύσεις (Τρίπολη, Πάτρα, Κόρινθο, Ναύπλιο, Γύθειο, Μονεμβασιά, Πύλο) και αποφεύγονται οι αντεκδικήσεις του πληθυσμού, ενώ αλλού (Πύργος, Καλαμάτα, Μελιγαλάς, Γαργαλιάνοι, Μυστράς), γίνεται βίαια και αιματηρά καταλήγοντας σε άγριες συγκρούσεις, δυσκολεύοντας την προοπτική μιας ειρηνικής απελευθέρωσης που ήταν στις προθέσεις του ΕΑΜ⁶⁷.

Η αιματηρή παράδοση προηγείται της «βελοούδινης» και πραγματοποιείται κατά το μήνα Σεπτέμβρη. Φαίνεται ότι η ξαφνική αποχώρηση των Γερμανών δεν άφησε περιθώρια ούτε μιας νηφάλιας εκτίμηση των στρατιωτικών δυνατοτήτων των Ταγμάτων Ασφαλείας, ούτε μιας αποτελεσματικής στρατηγικής τους⁶⁸. Δημιουργεί μια επαμφοτερίζουσα στάση στην Βρετανία,

⁶⁶ Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

⁶⁷ Η ΠΕΕΑ με διάταγμά της καθιστούσε υπεύθυνη τη νεοσυσταθείσα Πολιτοφυλακή του ΕΑΜ ώστε να αποφευχθεί κάθε αντεκδίκηση. Και ο ίδιος ο Σαράφης εγγυούνταν την ασφάλεια των ταγματασφαλιτών, αν παραδίδονταν. Στο Μ. Λυμπεράτος, ο.π.,σελ. 91) \ \ Τόσο το ΚΚΕ όσο και το ΕΑΜ είχαν ευθυγραμμιστεί στη γραμμή της εθνικής συμφιλίωσης ήδη από τα τέλη του 1942, όπως αυτή είχε εκφραστεί με την Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ στο Μ. Λυμπεράτος, ο.π., σελ. 85.

⁶⁸ Για την εκτίμηση των Βρετανών αναφορικά με τη στρατιωτική ικανότητα των ΤΑ: «Είναι βέβαιο ότι η εκτίμηση που είχαν για την υπεροπλία τους, που τελικά απέβει εσφαλμένη, έπαιξε ένα ρόλο σε αυτό, όπως επίσης και ο φόβος των αντεκδικήσεων, όπως είπαμε, για όσα είχαν διαπράξει στον μαρτυρικό νομό με τα μπλόκα, τις συλλήψεις και τις εκτελέσεις. Οι ίδιοι οι Βρετανοί συνέβαλαν στη συντήρησή της, με το να μην καταδικάζουν ευθέως τα Τάγματα και να αφήνουν να θεωρούνται φίλια δύναμη, προσβλέποντας στο ενδεχόμενο να τα χρησιμοποιήσουν ως αντίπαλη δύναμη στον ΕΛΑΣ την ώρα της απελευθέρωσης». Στο Α. Παρτσάκλος, *Ο ένοπλος δωσιλογισμός στη Μεσσηνία - Δράση και ποινική αντιμετώπιση*, Εταιρία Σύγχρονης Ιστορίας, Αθήνα 2020.

καθώς τα γεγονότα έχουν τρέξει γρηγορότερα από τις πρόθεσης της και πρέπει ταυτόχρονα με τις μάχες που πραγματοποιούνται, να διαμορφώσει τους όρους συμμετοχής του ΕΑΜ στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας στις 2 Σεπτεμβρίου 1944 και να υπογραφεί η Συμφωνία της Καζέρτας στις 28 Σεπτεμβρίου.

Η περίτεχνη ασάφεια της στάσης των Βρετανών απέναντι στα Τάγματα Ασφαλείας έχει διαφανεί ήδη πριν από τη σύγκληση του Συνεδρίου του Λιβάνου, όταν αφήνονταν ανοικτό το ενδεχόμενο μιας μελλοντικής συνεργασίας μαζί τους, σε σημείο που να εξετάζεται και η μερική άρση της απερίφραστης καταδίκης τους από το BBC μέσω των ραδιοφωνικών καταγγελιών⁶⁹. Η έλλειψη επαρκούς στρατιωτικής βρετανικής παρουσίας κατά τη στιγμή της γερμανικής αποχώρησης διαμόρφωσε μια τακτική αρχικά της μη επέμβασης, αισιοδοξώντας ότι οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ θα φθείρονταν από την επικείμενη σύγκρουση. Η συμμετοχή του ΕΑΜ στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας στις 2 Σεπτεμβρίου 1944 αποφορτίζει την κρίση. Η δημόσια καταδίκη των Ταγμάτων Ασφαλείας από τον πρωθυπουργό έρχεται τέσσερις μέρες μετά την είσοδο του ΕΑΜ στην κυβέρνηση, στις 6 Σεπτεμβρίου, με ανακοίνωσή του στο BBC. Η χρήση βίας απέναντι στα Τάγματα Ασφαλείας είχε οριστεί από την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας να ασκείται στην περίπτωση που τα Τάγματα δεν παρέδιδαν τα όπλα⁷⁰. Με τη συμφωνία, της Καζέρτας παύει πλέον και η αμφίσημη στάση των Βρετανών απέναντι στα Τάγματα, τα οποία ορίζονται ευθέως ως όργανα του εχθρού και ως τέτοια θα πρέπει να αντιμετωπιστούν, είτε παραδίδονταν είτε όχι⁷¹.

Στο νοτιότερο ηπειρωτικό σημείο της Δυτικής Ελλάδας οι αιματηρές μάχες ωστόσο έχουν ξεκινήσει. Στην Καλαμάτα η αποχώρηση των Γερμανών πραγματοποιείται στις 5 Σεπτεμβρίου του 1944. Από εκείνη τη στιγμή τα Τάγματα Ασφαλείας της Μεσσηνίας αρχίζουν να συμπύσσονται από τα προωθημένα φυλάκια στις μεγαλύτερες πόλεις της περιοχής, όπου υπάρχουν ισχυρές βάσεις. Ντόπιοι πληθυσμοί, ακόμα και από το μακρινό Βασιλίτσι ενδυναμώνουν αρχικά το Τάγμα Καλαμάτας και στη συνέχεια του Μελιγαλά⁷². Στη μάχη της Καλαμάτας στις 9 Σεπτεμβρίου 1944 ο ΕΛΑΣ καταλαμβάνει εύκολα την πόλη σε μια ημέρα. Η μάχη εξέλαβε διαστάσεις λαϊκού πολέμου και έγιναν αγριότητες από μέρους του πληθυσμού που ακολουθούσε τα αντάρτικα τμήματα⁷³.

⁶⁹ Πρ. Παπαστράτης, *Οι κυβερνήσεις εξορίας: ένα ευρωπαϊκό φαινόμενο*, στο Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Β Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1945. Κατοχή - Αντίσταση, τ. Γ1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007, σελ. 246.

⁷⁰ Μ. Λυμπεράτος, *ο.π.*, σελ. 92.

⁷¹ J.L.Hondros, «Η Μ. Βρετανία και τα ελληνικά Τάγματα Ασφαλείας, 1943-1944» στο Σβορώνος Ν. – Φλάϊσερ Χ. (επιμ.), *Ελλάδα 1936-1944. Δικτατορία – Κατοχή – Αντίσταση*, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σελ. 268.

⁷² Στην μαρτυρία του Τεμπελόπουλου παρατηρούμε ότι η γειτονική κοινότητα της Χρυσοκελαριάς, παρά τα παρόμοια δημογραφικά χαρακτηριστικά που μοιράζεται με το Βασιλίτσι, παρουσιάζει διαφορετική εξέλιξη. Η Χρυσοκελαριά μαζί με τα μεσσηνιακά χωριά της Σαϊδόνας και της Καλλιρρόης αναπτύσσει από το 1942 τα πρώτα αντιστασιακά ένοπλα τμήματα, ενώ οι κάτοικοι της πρωταγωνιστούν στα συλλαλητήρια κατά της φορολογίας της δεκάτης. Η στρατολόγηση ταγματασφαλιτών αποτυγχάνει, ενώ δεν αποστέλλεται κανείς στη μάχη του Μελιγαλά. Στο Ε.Τεμπελόπουλου, *ο.π.*

⁷³ Γρ. Κριμπάς, *ο.π.* σ. 308.

Μετά τη μάχη της Καλαμάτας η ηγεσία των Ταγμάτων της πόλης μαζί με λίγους άνδρες διαφεύγει στον Μελιγαλά. όπου βρίσκεται η άλλη μεγάλη βάση των Ταγμάτων Ασφαλείας της περιοχής, ενώ έχει επιπλέον συγκεντρώσει ταγματασφαλίτες και από τις γύρω κωμοπόλεις και χωριά μαζί με τις οικογένειές τους. Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των αντιμαχόμενων αποτυγχάνουν, ξεκινά η μάχη που διαρκεί από τις 13 έως τις 15 Σεπτεμβρίου του 1944 και καταλήγει στην κατάληψη της πόλης από τον ΕΛΑΣ με αντίτιμο εκατοντάδες νεκρούς και από τις δύο πλευρές.

Πληθυσμοί από τις γύρω περιοχές που έχουν υποφέρει από τη δράση των Ταγμάτων Ασφαλείας ακολουθούν τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ, ζητώντας εκδίκηση για τους θανάτους δικών τους προσώπων⁷⁴. Ο νομάρχης και η ηγεσία των Ταγμάτων αιχμαλωτίζονται οδηγούνται στην Καλαμάτα και λιντσάρονται από το συγκεντρωμένο πλήθος⁷⁵. Εκεί στήνονται λαϊκά δικαστήρια βασισμένα σε μαρτυρίες προερχόμενες από τις τοπικές οργανώσεις του ΕΑΜ και από τους κατοίκους. Άλλοι αιχμάλωτοι ελευθερώνονταν και άλλοι εκτελούνταν. Ο τόπος, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε για να συγκεντρωθεί ο μεγάλος αριθμός των νεκρών της μάχης αλλά και των εκτελεσμένων είναι η γνωστή «Πηγάδα».

Καθώς ο μήνας ολοκληρώνεται με στρατιωτική κυριαρχία του ΕΛΑΣ, πραγματοποιείται η άφιξη του Π. Κανελλόπουλου με αγγλική τορπιλλάκατο στην Καλαμάτα από τα Κύθηρα, το απόγευμα της 27ης Σεπτεμβρίου⁷⁶. Ταυτόχρονα αποστέλλονται οδηγίες στους Βρετανούς αξιωματικούς συνδέσμους να προσεγγίσουν τα εναπομείναντα Τάγματα και να ασκήσουν μεσολαβητική παρέμβαση στην κατεύθυνση του αφοπλισμού τους και του περιορισμού τους σε στρατώνες υπό βρετανική εποπτεία ή με μέριμνα του ΕΛΑΣ. Με στρατιωτική επίσης νίκη του ΕΛΑΣ διαλύονται και οι βάσεις των Ταγμάτων Ασφαλείας στους Γαργαλιάνους, στον Πύργο, στον Μυστρά και στον Αχλαδόκαμπο, ενώ παραδίδονται κατόπιν συμφωνίας οι φρουρές στην Κόρινθο και στο Ναύπλιο. Με παρέμβαση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου ως απεσταλμένου της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας οδηγούμαστε σε συμφωνία ανάμεσα στον Άρη Βελουχιώτη και τον Παπαδόγγο, η οποία προβλέπει την παράδοση των όπλων των ταγματασφαλιτών στη βρετανική στρατιωτική αποστολή και την εγκατάσταση αυτών στις Σπέτσες κάτω από βρετανική φύλαξη.

⁷⁴ "Χιλιάδες κόσμος από τα γύρω χωριά, οπλισμένος με ξύλα, τσεκούρια, μαχαίρια, δρεπάνια είχε μαζετεί απ' έξω από το Μελιγαλά και περίμενε να τελειώσει η μάχη για να μπει μέσα. Ο καθένας έψαχνε να βρει αυτόν που του έκαψε το σπίτι, του σκότωσε μέλος της οικογένειάς του ή του ατίμασε την κόρη ή την αδελφή." Στο Κ. Παπακωνσταντίνου- Μπελάς, *Η Νεκρή Μεραρχία*, τ. Α', Γ' Έκδοση, Αλφειός, Αθήνα 2002, σελ. 106.

⁷⁵ Για την περιγραφή της μάχης του Μελιγαλά και τα όσα ακολούθησαν βλ. σχετικά: Π. Μούτουλας, *ο.π.*, σελ. 573-581.

⁷⁶ Κατά το σύντομο διάστημα της παραμονής του στην πόλη δεν παρέλειψε να επαναλάβει, μετά από ερωτήσεις δημοσιογράφων για τη θέση της εθνικής κυβέρνησης απέναντι στα τάγματα ασφαλείας, τη "ρητή και κατηγορηματική δήλωση πάνω στο ζήτημα αυτό. Όλοι εκείνοι που συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς είτε ένοπλα είτε δίχως όπλα θα λογοδοτήσουν. Ελπίζουμε ότι όσοι κρατούν ακόμη Γερμανικά όπλα θα τα παραδώσουν έγκαιρα και αναίμαχτα." Σε ερώτηση των δημοσιογράφων τι θα συμβεί εάν αρνηθούν, η απάντηση που δόθηκε ήταν η ακόλουθη: "Μα πρέπει να τα παραδώσουν άνευ αντιρρήσεων. Θα τους αναγκάσουμε να τα παραδώσουν." (εφ. Ελεύθερη Μεσσηνία, 28 Σεπτέμβρη 1944).

Στη Μεσσηνία, εκτός από τον Μελιγαλά, περιστατικά αυτοδικίας σημειώνονται στην Καλαμάτα, την Πύλο, τη Μεσσήνη, τη Λογγά Πυλίας και την Οιχαλία. Το αποτέλεσμα είναι να βαθύνει ακόμα πιο πολύ το χάσμα μεταξύ των δύο παρατάξεων και να συνεισφέρει στη διαμόρφωση του εμφυλιοπολεμικού κλίματος μετά την απελευθέρωση, με τον νέο κύκλο αίματος που ανοίχτηκε στην περίοδο της "λευκής τρομοκρατίας" και τους ηττημένους σε θέση ισχύος αυτήν τη φορά.

Στα γεγονότα που διαδραματίζονται στην Καλαμάτα και στον Μελιγαλά συμμετέχουν και οι 100 περίπου στρατολογημένοι ταγματасφαιλίτες από το Βασιλίτσι. Φεύγοντας από την Κορώνη δια θαλάσσης ενσωματώνονται με τα τάγματα Καλαμάτας. Τα 2/3 των Βασιλιτσιωτών ή σκοτώνονται στη μάχη ή επιζούν, συλλαμβάνονται και κλείνονται στους στρατώνες του 9^{ου} Συντάγματος. Από ένα κενό που υπάρχει στις γραμμές των επιτιθέμενων αντιστασιακών δυνάμεων καταφέρνει να διαρρεύσει μια ομάδα 150 ταγματасφαιλιτών με επικεφαλής τους τον Περωπή (κατοχικός νομάρχης) και τον Φραγκιαδάκη (διοικητικής χωροφυλακής Μεσσηνίας). Αναμεσά τους βρίσκονται και το 1/3 των Βασιλιτσιωτών που έχει αποφύγει το θάνατο ή τη σύλληψη. Ακολουθούν τις γραμμές του τρένου και χωρίς να συναντήσουν πουθενά αντίσταση καταλήγουν στον Μελιγαλά. Στη θέση Ασπρόχωμα 5 Βασιλιτσιώτες αποπειρώνται να διαχωρίσουν τη θέση τους και να αποχωρήσουν. Επιτόπου εκτελούνται. Στη μάχη του Μελιγαλά όσοι Βασιλιτσιώτες επιζούν εκτελούνται όλοι πλην ενός τον οποίο απολύει ο Καραμούζης λέγοντας του «πήγαινε εσύ γέρο στο χωριό σου για να πεις ποια είναι η τύχη των άλλων»⁷⁷.

Υπήρξαν 4 περιπτώσεις που σύμφωνα με την μαρτυρία του Παναγιώτη Μπίζου δεν συμμετείχαν στις μάχες: «Ο ΛΠΓ, ΔΣΛ και ΑΔΦ που μόλις άρχισε η μάχη κλείστηκαν σε ένα σπίτι και περίμεναν τον ερχομό των ελασιτών. Στον πρώτο που έφτασε δήλωσαν ότι είναι με τη βία επιστρατευμένοι και περίμεναν χωρίς να πολεμήσουν τον ερχομό τους για να παραδοθούν και να δώσουν το όπλο αχρησιμοποίητο. Ο άλλος ήταν ο ΒΧ. Πολέμησε κατάφερε όμως να μη συλληφθεί και διέφυγε μέσα από τις γραμμές του ΕΛΑΣ πέταξε το όπλο και με πολιτικά καθώς βρέθηκε κυκλοφορούσε ανενόχλητος, έβαλε και μια αξίνα στον ώμο και άρχισε να παριστάνει τον εργάτη. Όταν πέρασε τον Πάμισο και τελείωσαν τα περιβόλια άρχισε την πορεία του προς Βασιλίτσι. Ένας ακόμα δεν πήρε μέρος στην μάχη ο ΠΗΛ. Έφυγε με τους τελευταίους 50. Όταν έφτασε στην Καλαμάτα και έβαλε το όπλο ένιωσε πανίσχυρος. Την πρώτη γυναίκα που συνάντησε και του άρεσε επιχείρησε να τη βιάσει. Εκείνη στην προσπάθεια της να τον αποφύγει με ένα χτύπημα της του έβγαλε το μάτι και τραυματίας βρέθηκε στο νοσοκομείο την ημέρα της μάχης.. Η δεξιά πατρίδα αναγνώρισε τη θυσία του και ευγνωμονούσα του έδωσε σύνταξη αναπήρου».

Πίσω στο Βασιλίτσι η αγωνία για την τύχη των αγνοουμένων ταγματасφαιλιτών έχει κορυφωθεί. Οι Βασιλιτσιώτες κάτω από την πίεση των συγγενών των ενόπλων κάνουν μια δική τους κοινή προσπάθεια για τη σωτηρία των Ταγμάτων Ασφαλείας του χωριού. Σύμφωνα με την μαρτυρία του Παναγιώτη Μπίζου αναφέρεται ότι αποφάσισαν να συντάξουν μια αναφορά προς τον ΕΛΑΣ στην οποία να καταμερίσουν ευθύνες και να ζητήσουν επιείκεια. Το γράψιμο της αναφοράς ανέθεσαν στον ΘΔΚ και το λόγο στον Παπανικόλα, ο οποίος κατονόμασε ως υπεύθυνο τον ΑΚ (ο τελευταίος των τελευταίων-νεαρός παλαιοημερολογίτης). Η οργή και η αγανάκτηση των

⁷⁷ Η εκτίμηση του Τεμπελόπουλου για τις απώλειες των 100 περίπου ΤΑ από το Βασιλίτσι ανέρχονται στους 59, 46 στην Καλαμάτα και 13 στο Μελιγαλά. Στο Ε.Τεμπελόπουλος, ο.π.

συγκεντρωμένων ξεχείλισε με την προσπάθεια συγκάλυψης των πραγματικών υπευθύνων και κυρίως του ΣΙΧ που ήταν συγγενής του Παπανικόλα.

Επίσης υπάρχει μια απόπειρα σωτηρίας των κρατούμενων η οποία δεν τελεσφόρησε. Ο Παναγιώτης Μπίζος φθάνει στην Καλαμάτα 27/9. Με διαταγή του Βελουχιώτη απαγορευόταν η είσοδος οποιουδήποτε στο Σύνταγμα. Όλοι οι ταγματασφαλίτες που πιάστηκαν ένοπλοι στις μάχες εκτελέστηκαν ή θα εκτελούνταν. Σε λίγο την ευθύνη θα είχε κυβερνητικό κλιμάκιο που με πολεμικό πλοίο έφτανε στην παραλία με επικεφαλής τον Κανελόπουλο⁷⁸. Με την αποβίβαση κυβερνητικού κλιμακίου στην Καλαμάτα και κατόπιν εντολής από τον Κανελόπουλο απολύονται οι κρατούμενοι ταγματασφαλίτες και συντάσσονται μηνύσεις για εκδίκηση. Οι βασιλισσιώτες επιστρέφουν στο χωριό τους. Μαζί με την επιστροφή τους σηματοδοτείται το τέλος του ένοπλου αγώνα και της Εθνικής Αντίστασης.

⁷⁸ Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

Κεφάλαιο 3: Η δεκαετία του '40: από την Απελευθέρωση έως το τέλος του εμφυλίου

3.1. Η Λευκή Τρομοκρατία στην Μεσσηνία-Κράτος και Παρακράτος

Η περίοδος που εγκαινιάζεται με τα Δεκεμβριανά και τη Συμφωνία της Βάρκιζας (15-2-45) και την παράδοση των όπλων αποκτά για την περιοχή της Μεσσηνίας εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά. Στο σύνολο της χώρας βρισκόμαστε στο προοίμιο του Εμφυλίου, στη φάση της «Λευκής Τρομοκρατίας» κατά την οποία εξαπολύεται μια πολύμορφη βία εναντίον της εαμικής αριστεράς κατά το 12μηνο από την παράδοση των όπλων μέχρι τις εκλογές (31-3-46). Ο όρος «Λευκή Τρομοκρατία» χρησιμοποιήθηκε κυρίως από την αριστερά για να περιγράψει το κύμα διώξεων εναντίον της, αλλά και μια σειρά διοικητικών και κατασταλτικών μέτρων που επιβλήθηκαν το εν λόγω 12μηνο⁷⁹. Η Δεξιά επιδιώκοντας να υποβαθμίσει το θεσμικό στοιχείο του φαινομένου, θεώρησε την εκδηλωμένη βία ως μεμονωμένα και μονομερή περιστατικά που ασκούνται από θύματα του ΕΛΑΣ κατά των θυμάτων τους ή συγγενών τους και κατά των εγκαταστάσεων του ΕΑΜ και του ΚΚΕ. Οι κατεχορήν χώροι εμφάνισης της «Λευκής Τρομοκρατίας» αποτέλεσαν η ύπαιθρος της Πελοποννήσου, περιοχές της υπαίθρου της Στερεάς Ελλάδας, της Θεσσαλίας και της Κεντρικής Μακεδονίας (ιδιαίτερα κοντά στο Κικλίσ). Σε αυτές τις περιοχές το φαινόμενο ήταν εντονότερο και τις ομάδες που επιζητούσαν εκδίκηση τις υποβοηθούσαν και Εθνοφύλακες.

Θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε τη «Λευκή Τρομοκρατία» ως μια κλιμάκωση της βίας ανάμεσα σε δυο συμμετρικούς πόλους: τις διάφορες αντικομμουνιστικές ομάδες και τη «Λαϊκή Αυτοάμυνα»; Υπάρχουν τα χαρακτηριστικά στο φαινόμενο μιας πολιτικής και προσωπικής βεντέτας; Από τα τεκμήρια που θα παρατεθούν στην παρούσα ανάλυση θα καταδειχθεί ότι δεν πρόκειται για μια απλή κλιμάκωση βίας που εκδηλώνεται ως φυσικό φαινόμενο. Υπάρχουν οι εξής συγκεκριμένες ενδείξεις ότι η «Λευκή Τρομοκρατία» συνιστά ένα κεντρικό και θεσμικό σχέδιο-επιλογή της κεντρικής εξουσίας:

1. Η έναρξη της σε όλη την Ελλάδα συμβαίνει την ίδια χρονική στιγμή (μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας).
2. Οι παρακρατικές οργανώσεις πάσης φύσεως εμφανίζονται ταυτόχρονα.
3. Υπάρχει μιας σαφής οριοθέτηση αρμοδιοτήτων μεταξύ των παρακρατικών οργανώσεων.
4. Ο εξοπλισμός των παρακρατικών οργανώσεων γίνεται μετά από τον αφοπλισμό της Συμφωνίας της Βάρκιζας και χρησιμοποιούνται τα παραδομένα όπλα.
5. Η στάση της εθνοφυλακής αρχικά και της χωροφυλακής στη συνέχεια δηλώνουν την ύπαρξη συμμαχίας κράτους και παρακράτους.

Μέχρι τα τέλη του 1946 στη Μεσσηνία παράνομοι ιδιωτικοί στρατοί και αντικομμουνιστικές συμμορίες προκαλούσαν επεισόδια βίας. Στην Μεσσηνία υπήρχαν οι ομάδες του Μαγγανά, του Κατσαρέα που έδρασε και στην Λακωνία και του Καλόγηρου στην Κορώνη. Ιδιαίτερη είναι η δράση τους και στη συγκυρία των εκλογών στις 31-3-46. Σύμφωνα με την εφημερίδα *Το Βήμα*: «Μια εβδομάδα πριν τις εκλογές ολόκληρη η Μεσσηνία καταδυναστεύεται από τους Χίτες...ένοπλες χίτικες συμμορίες περιτρέχουν όλη την ύπαιθρο. Οι δρόμοι και τα τραίνα είναι υπό τον έλεγχο τους. Με ακατανόμαστα βασανιστήρια αναγκάζουν τους χωρικούς να

⁷⁹ Ν. Μπάλτα για τη Λευκή Τρομοκρατία στο *Ελλάδα 20^{ος} αιώνας 1940-50*, Α' τόμος, *Η Καθημερινή*, 2017, σσ 113-117.

υπογράφουν δηλώσεις αποκηρύξεως των κομμάτων της Αριστεράς. Η Χωροφυλακή εν τω μεταξύ συνεργάζεται με την "Χ"⁸⁰.

Οι εκλογές έδωσαν το χρίσμα της νομιμότητας στην κατάσταση που είχε δημιουργηθεί μέσα στους 12 προηγούμενους μήνες. Οι πρακτικές της αντικομμουνιστικής σταυροφορίας έγιναν νόμοι του κράτους, οι μέθοδοι των συμμοριών απέκτησαν μανδύα νομιμότητας.

3.2. Η τρομοκρατία μετά τη «Λευκή Τρομοκρατία»-Το Γενικό Πλαίσιο

Μετά τις εκλογές η κατάσταση για τους αριστερούς πολίτες έγινε ακόμα πιο περίπλοκη καθώς το Μάιο του 1946 τέθηκε σε ισχύ το πρώτο νομικό πλαίσιο που στρεφόταν ευθέως κατά της Αριστεράς. Επρόκειτο για την επαναφορά παλαιότερων διατάξεων, νομοθετικών ρυθμίσεων και μέτρων που επέβλεπαν στον περιορισμό της ληστείας, την εξόντωση των ληστοσυμμοριών και την τιμωρία όσων την υπέθαλπαν. Το Γενικό Επιτελείο Στρατού συνέταξε εισηγητικό σημείωμα σχετικά με την απόφαση εφαρμογής των εκτοπίσεων σε τόπους εξορίας υπόπτων ή αποδεδειγμένα συμπαθούντων τον κομμουνισμό με σκοπό την «προσπάθεια επαναφοράς αυτών εις τους κόλπους της φίλτατης πατρίδος με διαφόρους επωφελείς εργασίας»⁸¹. Συμφωνά με τις «νέες» διατάξεις ο τοπικός διοικητής της Χωροφυλακής, ο νομάρχης, ο εισαγγελέας και ένας δικαστικός μπορούσαν να στείλουν τον οποιοδήποτε στην φυλακή ή την εξορία στηριγμένοι σε ενδείξεις ή υποψίες. Ταυτόχρονα αυξήθηκε κατακόρυφα και ο αριθμός εκείνων που έφευγαν μακριά από τα σπίτια τους, στα βουνά ή στις πόλεις, σε αναζήτηση κάποιου τόπου για να κρυφτούν και να σωθούν⁸². Παρακάτω θα καταγράψουμε πώς το νέο θεσμικό πλαίσιο υλοποιήθηκε στην περιοχή της Νότιας Πυλίας.

Το Γ΄ ψήφισμα στις 18 Ιουνίου του 1946 επισημοποιεί θεσμικά ότι συνέβαινε με τη «Λευκή Τρομοκρατία» και λειτουργεί και ως καταλύτης για την έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου. Το πρόσχημα για την επιβολή αυτών των μέτρων ήταν η τρομοκρατία του ασκούσε η Αριστερά, η οποία τίθεται εκτός νόμου, όχι ως οργανωμένος πολιτικός χώρος, καθώς οι οργανώσεις της θα μπορούσαν να λειτουργούν ως τα τέλη του 1947. Για τους αριστερούς η κυβέρνηση υιοθέτησε σειρά έκτακτων μέτρων και επέβαλλε την ποινή του θανάτου για όσους συγκροτούν ένοπλες ομάδες, ενώ έθετε περιορισμούς στην οργάνωση συγκεντρώσεων, περιέστειλε το δικαίωμα της απεργίας, έδινε εκτεταμένες εξουσίες στην αστυνομία. Με το ψήφισμα ξεκίνησαν διώξεις αριστερών ή υπόπτων για αριστερά φρονήματα και έγιναν μαζικές εκκαθαρίσεις στις ένοπλες δυνάμεις. Ο αριστερός ήταν πλέον ένα είδος αποκλεισμένου από τον νόμο, το κράτος και την κοινωνία προσώπου, ένα αντικείμενο κυριολεκτικά χωρίς δικαιώματα, ενάντια στο οποίο οι αρχές, το παρακράτος ή ο οποιοσδήποτε μπορούσε να διαπράξει οτιδήποτε.

Για την περιοχή της Πελοποννήσου συστάθηκαν ειδικά δικαστήρια, όπως εκείνα που είχαν χρησιμοποιηθεί το 1924 για την δίωξη της ληστείας, τα οποία θα συγκροτούνταν μόνο από 5 εφέτες που μπορούσαν να επιβάλουν βαρύτερες ποινές, χωρίς να αφήνουν στους κατηγορούμενους το δικαίωμα άσκησης ένδικων μέσων κατά της απόφασης. Τα στρατοδικεία

⁸⁰ Εφημ. *Το Βήμα*, φύλλο της 17^{ης} 1946

⁸¹ Εφημ. *Καθημερινή*, Φύλλο της 16^{ης} Νοεμβρίου 2003, άρθρο με τίτλο «Το νομικό-ιστορικό πλαίσιο του θεσμού της εκτόπισης»

⁸² Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2001-2002, Τόμος 1,2.

και τα ειδικά δικαστήρια άρχισαν τη λειτουργία τους από τις αρχές Ιουλίου. Πριν τελειώσει ο Ιούλιος είχαν ήδη εξορίσει περισσότερα από 1000 άτομα και ο μόνος λόγος για την ανάσχεση αυτού του αριθμού ήταν οι τεχνικές δυνατότητες, η έλλειψη μηχανισμών για να διαχειριστούν τα κύματα των εκτοπισμένων⁸³.

Επέμενε ένα τελευταίο ζήτημα στη διαδικασία παγίωσης της νέας τάξης πραγμάτων: η επίλυση του πολιτειακού και η επάνοδος του βασιλιά. Στο δημοψήφισμα 1/9/46 το ΚΚΕ συμμετείχε καλώντας τον λαό να ρίξει λευκό. Σύμφωνα με την εφημερίδα *Θάρρος* το ποσοστό υπέρ της βασιλείας στη Μεσσηνία έφτασε το 98-99%, ενώ σε 50 εκλογικά τμήματα «η Δημοκρατία δεν έλαβε ούτε μίας ψήφον»⁸⁴.

3.3. Η περίπτωση Μαγγανά και η ιδιότυπη ασυλία του από το επίσημο κράτος

Ατομικές περιπτώσεις παρακρατικών σκιαγραφούν το πλέγμα σχέσεων αλληλεξάρτησης κράτους και παρακράτους. Ηγετική φυσιογνωμία των εθνικιστών της Μεσσηνίας είναι ο Μαγγανάς. Οι ιδιαίτερες συγκυρίες στις οποίες έδρασε μετέτρεψαν έναν άσημο αμαξά σε επικεφαλής μιας θανατηφόρας συμμορίας 1000 παρακρατικών, με τους οποίους, ενώ ήταν δραπέτης και ήδη καταδικασμένος σε ισόβια, κατέλυσε το κράτος, απαίτησε όπλα, χρήματα, ασυλία και πολιτική κάλυψη που δεν περιορίστηκε σε τοπικό επίπεδο αλλά χρειάστηκε τη συνδρομή της κεντρικής εξουσίας.

Ο ίδιος έχει συνεργαστεί με τους Γερμανούς στο μπλόκο της Καλαμάτας στις 4-2-44. Το Νοέμβριο του 1945 έχει καταδικαστεί από τα δικαστήρια δοσιλόγων ερήμην σε θάνατο για συλλήψεις πολιτών σε Γερμανικά μπλόκα⁸⁵. Την περίοδο αυτή συστήνει ένοπλη ομάδα από πρώην ταγματασφαλίτες, η οποία συνεργάζεται ανοικτά με την Εθνοφυλακή και τη Χωροφυλακή⁸⁶. Ξεκινά την παραστρατιωτική δράση του από την Πυλία, όπου συγκρούστηκε με αντάρτες στην Χρυσοκελαρία (θα γίνει αναλυτική αναφορά παρακάτω). Επί μήνες τρομοκρατεί τη μεσσηνιακή ύπαιθρο, ενώ αρχές Ιανουαρίου του 1946 αναστάτωσε την πρωτεύουσα του νομού. Η διήμερη κατάληψη της Καλαμάτας στις 20-1-46 από μια χιλιάδα ενόπλων θα αναγκάσει την κυβέρνηση να κηρύξει στρατιωτικό νόμο. Αφορμή για την εν λόγω κατάληψη συνιστά ένα φαινομενικά άσχετο γεγονός που συνέβη την Τετάρτη 16 Ιανουαρίου 1946. Στο δρόμο Κροκεών-Σπάρτης ο δικηγόρος Γρηγόρης Κοντοβουνήσιος, στέλεχος της οργάνωσης Χ και πρόεδρος των εθνικόφρονων Λακωνίας από τη Σπάρτη, με δυο συνοδούς και το εξάχρονο παιδί του έπεσαν σε ενέδρα πρώην Ελασιτών φυγάδων και δολοφονήθηκαν⁸⁷. Τα γεγονότα

⁸³ Γ. Μαργαρίτης, *ο.π.*

⁸⁴ Εφημ. *Θάρρος*, φύλλο της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1946.

⁸⁵ Εφημ. *Ελεύθερη Μεσσηνία*, Φύλλοτης 24^{ης} Νοεμβρίου 1945

⁸⁶ “Μεγάλο κύμα τρομοκρατίας ξέσπασε σ’ όλη την Πυλία τις τελευταίες μέρες. Τα μπλόκα, οι συλλήψεις, οι ξυλοδαρμοί, οι κλεψιές είναι στην ημερήσια διάταξη απαράλλαχτα όπως και επί κατοχής. Οι κάτοικοι μιας ολόκληρης περιφέρειας της Βουφράδας έχουν πάρει τα βουνά εγκαταλείποντας σπίτια και περιουσίες στον Σούρλα της Πυλίας. Ο Μαγγανάς γνωστός ταγματασφαλitis μαζί με άλλους ομοίους του περιφέρεται στα χωριά και ξυλοκοπεί, συλλαμβάνει και κατατρομοκρατεί τον κόσμο.” 10051005 “Οπλισμένοι μοναρχικοί και εθνοφύλακες οργιάζουν στην ύπαιθρο.” (εφ. *Λαϊκή Νίκη*, 4 Ιούνη 1945).

⁸⁷ εφημ. *Ακρόπολις*, φύλλο 17^{ης} Ιανουαρίου 1946.

που ακολούθησαν είναι αποκαλυπτικά της ακραίας και ασύδοτης δράσης μέσα στην πρωτεύουσα του νομού.

Στις 18 Ιανουαρίου 1946 μέλη εθνικιστικών οργανώσεων επιτίθενται με χειροβομβίδες και περίστροφα στο καφενείο του Ν. Κατσαρού, όπου σύχναζαν κομμουνιστές, δολοφονούν δυο άτομα και τραυματίζουν τέσσερα. Ακολουθούν διαδηλώσεις αριστερών εναντίον των αρχών που τις κατηγορούν ότι επέτρεπαν τις βιαιοπραγίες, γενική απεργία και κλείσιμο καταστημάτων. Οι αρχές (νομάρχης, φρούραρχος, εισαγγελέας και χωροφυλακή) για να ελέγξουν την κατάσταση φυλακίζουν 32 κατά τη δεξιά και τρία κατά την αριστερά μέλη εθνικιστικών οργανώσεων για συμμετοχή στη δολοφονική επίθεση κατά αριστερών. Ο Μαγγανάς με την ομάδα του αποφασίζουν να αποφυλακίσουν τους ομοϊδεάτες του με δυναμικά μέσα καταλύοντας τις αρχές. Εισβάλλουν στο Α΄ αστυνομικό τμήμα απελευθερώνουν τους δεξιούς συλληφθέντες και κάνουν μια αποτυχημένη απόπειρα να πάρουν από τις φυλακές αριστερούς υπόδικους. Τη φρούρηση ανέλαβε προσωπικά ο τοπικός διοικητής Χωροφυλακής και κατέστη σαφές ότι θα προέβαινε σε χρήση όπλων. Στη συνέχεια οι εθνικιστές κατέβαλαν το δικαστικό μέγαρο, έκαψαν φακέλους υπόδικων ταγματασφαλιτών, αφαίρεσαν οπλισμό από τα αστυνομικά τμήματα, επιτέθηκαν στην ναυτική βάση, εκτέλεσαν 14 ακόμα άτομα και αποχώρησαν προς τη θέση Γαρδίκι στα ορεινά του Ταΰγετου παίρνοντας 36 ή κατά άλλους 61 ομήρους. Πηγή για τα γεγονότα συνιστά ο στρατιωτικός διοικητής Μεσσηνίας-Λακωνίας συνταγματάρχης Νικ. Παπαδόπουλος⁸⁸.

Η είδηση της κατάληψης της Καλαμάτας αναγκάζει την κυβέρνηση Σοφούλη να συγκαλέσει έκτακτη συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου και να κηρύξει στρατιωτικό νόμο στους νομούς Λακωνίας και Μεσσηνίας. Παράλληλα στάλθηκαν 2 Τάγματα Εθνοφυλακής, ενώ ο Μαγγανάς σε Έκτακτο Στρατοδικείο καταδίκασε ερήμην σε θάνατο. Με τα γεγονότα ασχολήθηκε και η βρετανική βουλή.

Οι οπαδοί του Μαγγανά, παρά τις διώξεις σε βάρος του, τραγουδούσαν αυτοσχέδια τραγούδια, τα οποία είχαν διάδοση σε όλο τον νομό:

«Με τι καρδιά ρε Μαγγανά στην Καλαμάτα μπήκες

Και όλους τους κομμουνιστές συγκεντρωμένους βρήκες.

Και έσπασε τις φυλακές και έβγαλες τους Χίτες»

Αυτοσχέδιο στιχάκι που τραγουδούσαν μεταξύ τους τα παιδιά εν είδει απειλής είναι το παρακάτω : «Που θα πας, που θα πας, θα σε πιάσει ο Μαγγανάς».

Υποστήριξη εκφράστηκε και από τον δεξιό τύπο. Ο *Εθνικός Αγών* αποκαλούσε το νέο νομάρχη Θεόδωρο Ζέρβα «*αριστερίζοντα*», αφού με το οπλοπολυβόλο του ανά χείρας υπερασπίστηκε την πόλη απέναντι στον «*Μπατίστα της Μεσσηνίας*» Μαγγανά⁸⁹. Στον αντίποδα ο *Ριζοσπάστης* σατιρίζει την κατάσταση ως εξής:

⁸⁸ Νικ. Παπαδόπουλος, *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου (1944-1949)*, ΓΕΣ, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, τ.2ος, Αθήνα 1998, σσ 233-236.

⁸⁹ Εφημ. *Εθνικός Αγών*, φύλλο της 28ης Ιανουαρίου 1946

«Ὡστε δεν ήταν τίποτα λοιπόν στην Καλαμάτα,
 Λόγια μονάχα δηλαδή με ψέματα γεμάτα.
 Μονάχα λίγοι ένοπλοι (δυο-τρεις χιλιάδες ήσαν)
 Που όλοι δικαιοτάτα μαζί αγανακτήσαν.
 Τους εθυμώσαν δηλαδή φαίνεται τους κακόμοιρους
 Και ρίξαν λίγες κουμπουριές, πήραν και λίγους όμηρους
 Και ύστερα σκοτώσανε μονάχα τους δεκάξι
 Μα κατά τ'άλλα επικρατεί ασφάλεια και τάξη»⁹⁰.

Η συμμορία του Μαγγανά συνέχισε την τακτική των παράτολμων εφόδων σε πόλεις (Σπάρτη-Γύθειο- Πύλος Απρίλης 1946), καθώς και σε χωριά της Κορώνης. Μετά από τη δολοφονία τριών κρατουμένων στην Πύλο, η ανεκτικότητα των αρχών έπαψε και το ζήτημα της σύλληψης του αναθερμάνθηκε⁹¹. Συλλαμβάνεται στις 22 Μάη 1946 στην περιοχή μεταξύ Χανδρινού και Πύλου και μεταφέρεται στις φυλακές Αβέρωφ. Η δίκη έγινε τον Νοέμβρη του 1947 από το έκτακτο Στρατοδικείο Κορίνθου και οι ποινές που επιβλήθηκαν ήταν πολύ αυστηρές, τρεις εις θάνατο. Η τιμωρία ωστόσο δεν εφαρμόστηκε ποτέ και αφέθηκε ελεύθερος. Συνολικά ο Μαγγανάς δικάστηκε κατά τη διάρκεια της δράσης του 7 φορές.

3.4. Τα γεγονότα στην περιοχή της Πυλίας: Εθνοφυλακή και «Λευκή Τρομοκρατία»

Η περιοχή της Πυλίας παρουσιάζει από πολύ νωρίς, συγκριτικά με τις άλλες περιοχές της Μεσσηνίας, έξαρση της παρακρατικής δράσης⁹². Οι συνθήκες των αριστερών εκτοπισμένων ή φυλακισμένων περιγράφονται ως εξαιρετικά δυσχερείς. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ο Μαγγανάς ξεκινά την παρακρατική δράση του από ΝΑ Πυλία και από τη «μικρή Μόσχα» της περιοχής: τη Χρυσοκελλαριά. Το ακριτικό και δύσβατο της περιοχής που την προφύλαξε από τις συχνές επιδρομές των κατακτητών και της επέτρεψε την οργάνωση αντίστασης, φαίνεται ότι σε αυτή τη φάση την αφήνει εκτεθειμένη στο παρακράτος.

Μετά το καλοκαίρι του '45 στη Χρυσοκελλαριά χωριανοί που συμμετείχαν στα εαμικά γραφεία του χωριού καλούν σε συγκεντρώσεις στα καφενεία για να τονώσουν το ηθικό των αριστερών. Μέσα στο κλίμα της λευκής τρομοκρατίας δεν ήταν εύκολη και απρόσκοπτη η διαδικασία αυτή και όχι σπάνια γίνονταν και ξυλοδαρμοί. Το Νοέμβρη του 1945 το χωριό επισκέπτεται ο Μαγγανάς με 20-25 χίτες. Η παρακρατική βία που ασκείται στην περιοχή έρχεται να συμπληρωθεί και να αντικατασταθεί από την εγκατάσταση στο χωριό αστυνομικής δύναμης 17 ανδρών (η Κορώνη είχε 5-6). Το επίσημο κράτος συμμετέχει ενεργά σε εγκληματικές

⁹⁰ Εφημ. *Ριζοσπάστης*, φύλλο της 23^{ης} Ιανουαρίου 1946.

⁹¹ Στην Μεσσηνία εστάλη ο ανώτερος Επιθεωρητής Χωροφυλακής συνταγματάρχης Γ. Αγγελίδης συνεπικουρούμενος από τον Άγγλο διευθυντή της Μητροπολιτικής Αστυνομίας Χάρολντ Χόγκναρντ με στόχο να συλλάβουν τον Μαγγανά. Στο Κων. Μπρούσαλης, *Οι ανυπότακτοι-Το δεύτερο αντάρτικο στην Πελοπόννησο*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 2008.

⁹² "Οι Ταγματασφαλίτες δημιουργούν επεισόδια στην Πυλία - Προγραφές δημοκρατικών πολιτών"(εφ. *Ελεύθερη Μεσσηνία*, 8 Μάρτη 1945.)

ενέργειες, απλά όταν επρόκειτο να επιχειρήσουν έκνομες ενέργειες οι αστυνομικοί φορούν πολιτικά.

Στο βουνό που αποτελεί κοινό χώρο της Χρυσοκελαριάς και του Βασιλιτσίου αντηχούν τραγούδια:

Το βλέπεις εκείνο το βουνό
Φίδι δεν ανεβαίνει
Του Μαγγανά το απόσπασμα
Ανεβοκατεβαίνει
Γεια σου Μαγγανά μου γεια σου
Με τους χίτες τα παιδιά σου
Όποιος δε θέλει βασιλιά δεν είναι πατριώτης
Είναι αρχικομμουνιστής
Και βούλγαρος προδότης
Γειά σου Μαγγανά μου γειά σου
Με τους χίτες τα παιδιά σου

Στο γειτονικό Βασιλίτσι τα πράγματα εξελίσσονται με αντιστοιχίες. Έπρεπε άλλωστε να δημιουργηθούν αστυνομικές και στρατιωτικές δυνάμεις για να πλαισιώσουν τη χώρα από άκρο σε άκρο. Ένα περίπου μήνα μετά την παράδοση των όπλων από τον ΕΛΑΣ κατεβαίνει στην Καλαμάτα η 1^η εκπροσώπηση του κρατικού μηχανισμού, μια ομάδα αξιωματικών που έφτασε ως επιτροπή επιστράτευσης. Κλήθηκαν όσοι ανήκαν στις κλάσεις 1938-39, αλλά ήδη οι αντιστασιακοί έχουν αποκλειστεί⁹³.

Στο 2^ο δεκαπενθήμερο του Ιούνη ένα τάγμα της εθνοφυλακής κατεβαίνει προς το Βασιλίτσι. Αρχίζει να συναντά ομάδες από μαυροφορεμένους συγγενείς και φίλους των σκοτωμένων ταγματασφαλιτών που μαζί με πλήθος έχουν βγει να υποδεχθούν την εθνοφυλακή. Οργισμένες κραυγές, κλάματα, κατάρες και αναθεματισμοί προς την αντίσταση συμπυκνώνουν την αξίωση προς το διοικητή της μονάδας να κόψει τα κεφάλια όλων των αντιστασιακών του χωριού. Γίνεται έρευνα σε εγκαταλειμμένα σπίτια αντιστασιακών. Πραγματοποιούνται βασανισμοί, συλλήψεις και κράτηση στην Κορώνη. Στη συνέχεια οι κρατούμενοι μεταφέρονται στις φυλακές Καρέλια. Άλλοι αντιστασιακοί παραδίδονται από μόνοι τους στις δικαστικές αρχές. Όλοι τους αναζητούν τις ενδεχόμενες δικογραφίες. Ότι έχει κατατεθεί επίσημα σχετίζεται με 2 μαρτυρικές καταθέσεις η μια του ΣΙΧ (τοπική ελίτ του Βασιλιτσίου) και η άλλη του Μ.Λ. που η μεταξύ τους συνεργασία είχε ξεκινήσει από την κράτηση του ΣΙΧ μετά τη μάχη της Καλαμάτας στο 9^ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ. Ταυτόχρονα συγκροτείται βάση παρακρατικής οργάνωσης και στο Βασιλίτσι.

Οι βασικές μορφές που πήρε η δράση των κρατικών και παρακρατικών μηχανισμών είναι η τρομοκρατία του πληθυσμού και η νομική δίωξη αντιστασιακών, η οποία βασίστηκε στην εξής λογική αντιστροφή: η πολιτική και ένοπλη συνεργασία καθίσταται πράξη πατριωτική και η αντίσταση προδοτική.

Η τρομοκρατία όταν δεν είναι ακραία είναι διάχυτη στη διαμορφωμένη ζωή του χωριού. Ο κίνδυνος προσφέρεται από παντού, οι γυναίκες και τα παιδιά των ταγματασφαλιτών είναι το ίδιο δραστήρια με τους κρατικούς και παρακρατικούς μηχανισμούς. Οι επιθέσεις σε περιουσίες,

⁹³ Ο Παναγιώτης Μπίζος, ενώ ανήκε και παρουσιάστηκε, απορρίφθηκε «ακατάλληλος λόγω περυγοεodών πλατών»-η δεξιά είχε κιόλας φακελώσει τους αντιστασιακούς.

αντικείμενα και ζώα αντιστασιακών είναι καθημερινές. Οι χαρακτηρισμοί δεν περιορίζονται μόνο στους ανθρώπους, ακόμα και οι ενοχλητικές κότες αποκαλούνταν «άτιμες κομμουνιστόκοτες!!!». Η ύδρευση επίσης είναι δύσκολη καθώς στις βρύσες του χωριού δεν τηρείται η σειρά ή αδειάζονται τα δοχεία των συγγενών των αντιστασιακών.

Ο Παναγιώτης Τομαράς αναφέρει:

«Άκουγα συζητήσεις με τον μπάρμπα Νιονιο, με άλλους, των Κρανένων που έλεγαν μεταξύ τους τα καμώματα των Βασιλιτσιωτών, το μίσος που είχαν μέσα τους, την κακή πληροφόρηση που είχαν κάποιες χήρες όπως η Λ. που ήθελε να βρίσει, να ξεθυμάνει, γιατί ο άντρας της ήταν σκοτωμένος στην Καλαμάτα και βάραγε το γαϊδούρι της με το ματσούκι και έλεγε «Κομμουνιστή, ε κομμουνιστή!» και έτσι καταριόταν τον πατέρα μου ή τον μπάρμπα Νιόνιο.

Όσο για το άχυρο που το μαζεύαμε για το έχουμε το χειμώνα για τα ζα... Όταν το πηγαίναμε στην κεντρική πόρτα του σπιτιού και του κατωγιού πέφτανε άχυρα χάμω. Γύρω οι αυλές, οι δρόμοι ήταν γεμάτοι. Έλα όμως που οι κότες ήταν ελεύθερες και βόσκανε και πηγαίνανε μόνες το βράδυ στην κούρνια τους ..η ίδια χήρα έβριζε τις κότες του μπάρμπα Αντώνη που ήταν γείτονες και έδιωχνε τις κότες ως κομμουνιστόκοτες.»⁹⁴

Για πιο ακραίες τρομοκρατικές ενέργειες οι Βασιλιτσιώτες χίτες καλούν ξένους. Στέλνονται σε σπίτια αντιστασιακών με μόνιμο πρόσχημα την έρευνα για ανεύρεση κρυμμένων όπλων. Μπαίνοντας το νέο έτος 1946 έχουμε τους μισούς αντιστασιακούς φυλακισμένους, πολλές από τις οικογένειες σε αναγκαστικό εκπατρισμό στην Καλαμάτα ή Κορώνη και τους εναπομείναντες στο χωριό να περιφέρονται έξω από αυτό από σπηλιά σε σπηλιά. Στη φάση αυτή βλέπουμε τη συστηματική χρήση του φόβου ως εργαλείου πολιτικής. Τα συναισθήματα συνιστούν στιγμιαία σχέδια για την αντιμετώπιση της ζωής⁹⁵. Η λέξη *emotion* προέρχεται από τη λατινική λέξη *movere* που σημαίνει κινώ (*motus*= κίνηση) και δηλώνει ότι σε κάθε συναισθήμα ενυπάρχει η τάση για κίνηση και δράση. Ειδικά ο φόβος εγείρεται από τον αντιλαμβανόμενο κίνδυνο και οργανώνει τη συμπεριφορική απάντηση του παγώματος ή της φυγής, προσφέροντας από τη μια τη δυνατότητα επιβίωσης και από την άλλη την αδυναμία άμεσης έλλογης σκέψης. Η φυγή εδώ χαρτογραφείται ως επιβιωτική πράξη.

Παράλληλα η νομική δίωξη αντιστασιακών έχει εμπλέξει όλες τις χήρες και τους λοιπούς συγγενείς που ξεκινούν κάθε πρωί με τη μορφή караβανιού στην Κορώνη στον δικολάβο Κ. Γ. για να τους συντάξει τις μηνύσεις που κάνουν. Στην Καλαμάτα στέλνονται άλλα караβάνια παλαιών ταγματασφαλιτών για να καταθέσουν στον ανακριτή. Τους παραλαμβάνει και ο ΣΙΧ για να μάθουν τι πρέπει να καταθέσουν, ώστε να μπορεί νομότυπα και σίγουρα να γίνει η δίωξη. Μέσα σε αυτές τις διαδικασίες οι καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας τυποποιούνται ως εξής: «οι τάδε.....τάδε.....τάδε αντιστασιακοί κρατούμενοι υπόγραψαν για να εκτελεστούν οι τάδε...τάδε.....τάδε θύματα και εξαιτίας της υπογραφής τους και μόνο εκτελέστηκαν».

⁹⁴ Προφορική μαρτυρία Παγαγιώτη Τομαρά

⁹⁵ J. D. Mayer, P. Salovey, D. Caruso, & L. Cherkasskiy, What is emotional intelligence and why does it matter? In R.J. Sternberg & J. Kaufman (Eds.), *The handbook of intelligence* (3rd Edition) (pp. 528-549). New York: Cambridge University Press, 2011.

3.5. Δημοψήφισμα και εκλογές στην περιοχή της Πυλίας

Κατά το δημοψήφισμα στις 1/9/46 τα δυο κεφαλοχώρια ακολουθούν διαφορετική εκλογική διαδικασία. Στην μεν Χρυσοκελαριά μέσα σε ένα κλίμα βίας και τρομοκρατίας δόθηκε ένας πανηγυρικός τόνος γεμάτος ενθουσιασμό και χαρά. Η ψηφοφορία δεν διεξάγεται στο χωριό, αλλά μεταφέρεται στο Χαροκοπιό. Αφού συγκεντρώνονται όλοι οι άνδρες στο συμφωνημένο μέρος με συνοδεία οπλοφόρων και την αναγκαστική απαγγελία των επίκαιρων στίχων και τραγουδιών κατευθύνονται προς τον τόπο της ψηφοφορίας. Η εκλογική διαδικασία τελειώνει πολύ γρήγορα καθώς μπαίνουν ομάδες-ομάδες, παίρνουν το χαρτί με το ΝΑΙ το ρίχνουν στην κάλπη φανερά και φεύγουν⁹⁶.

Στο Βασιλίτσι η μέρα ξεκινά από την εκκλησία με την καθιερωμένη λειτουργία. Στη συνέχεια όλοι ομαδικά με επικεφαλής τον Παπανικόλα κατευθύνονται στο σχολείο παραπλεύρως για να ψηφίσουν. Ο παπά πρώτος φανερά βάζει το ψηφοδέλτιο στο φάκελο και στη συνέχεια στην κάλπη. Το παράδειγμα το ακολουθούν όλοι και κανείς δεν περνάει από το παραβάν, Το μοναδικό ψηφοδέλτιο που υπάρχει είναι του βασιλιά. Αποτέλεσμα καθολικό Ναι. Με πανελλαδικό αποτέλεσμα 68.3% υπέρ του βασιλιά, η Μεσσηνία σημείωσε 96,8% υπέρ. Το απόγευμα γίνεται δοξολογία στην Υπαπαντή Καλαμάτας.

Ενδεικτική για το κλίμα και τις εκλογές που ακολούθησαν είναι η μαρτυρία του Διονύση Πετράκου:

«Βρισκόμαστε στο Μάρτιο 1946, προεκλογική περίοδο. Τότε έδωσαν κάποια υπόσχεση ότι, αν ψηφίσουμε Λαϊκό Κόμμα, δεν θα μας πειράξουν. Έτσι την ημέρα των εκλογών εμφανίστηκε έπειτα από 45 μέρες απομόνωση. Πήγα παρέα με τον Γούλα, ο οποίος το ήξερε ότι θα εμφανιζόμουν την ημέρα των εκλογών. Δεν μας μίλησε κανείς. Πήγα στην εφορευτική επιτροπή να πάρω το ψηφοδέλτιο του μοναδικού κόμματος που υπήρχε στο εκλογικό κέντρο, του Λαϊκού Κόμματος! Όμως τελικά δεν ψήφισα. Δεν ήμουν στους καταλόγους.»⁹⁷

3.6. Δράση του παρακράτους στη Νότια Πυλία μετά τη «Λευκή Τρομοκρατία»

«...το είχα καλύτερο να με σκοτώσουν παρά να με βαράνε...»

«...πέθανε από την ίδια αρρώστια που είχε πεθάνει και η μάνα τους, η θεία Χάιδω που την είχαν σκοτώσει οι Χίτες.»

Από τις 1947 στο Βασιλίτσι η διαμορφωμένη κατάσταση προσφέρει ευκαιρίες ανενδοίαστης και ανεξέλεκτης δράσης στο παρακράτος.

Ο Βασίλης Κράνιας θυμάται τις πρώτες μέρες του 1947:

«Το '47 την άλλη μέρα του Αη-Γιαννιού ο αδελφός μου ο Φώτης με παρέα είχανε φέρει ψάρια και τα τηγανίζανε στο σπίτι το δικό μου. Αυτοί μεγαλύτεροι από εμένα βγήκαν έξω, εγώ έπεσα να κοιμηθώ. Σπάσανε την πόρτα και μπήκαν μέσα και άρχισαν να με χτυπούν χίτες από άλλα χωριά. Με σήκωσαν και με πάνε στον Γ Λ, τον Τσώνη. Εκεί είχαν και τον Παντελή Χριστόπουλο, τον Φώτη τον αδελφό μου-τους αριστερούς του χωριού. Βάλανε άνθρωπο που ήταν κατά κάποιο τρόπο αριστερός και μετά του δώσανε στιλάρι. Όπως είμασταν στο παντοπωλείο λέει ένας να

⁹⁶ Στο Ε.Τεμπελόπουλος, ο.π.

⁹⁷ Κ. Μπέλσης, ο.π.

τους κάνει έρευνα. Εγώ όπως είναι το ζωνάρι είχα ένα σουγιαδάκι για δουλειές, όπως πήγαινα στα ζα μου και το δίνω στον Βασίλη τον Μπαστάκο και το παίρνει αυτός και δεν είπε τίποτα. Βρήκανε ένα πενηντάρι στην τσέπη του αδελφού μου και δεν το πήρανε, αλλά μας σταματήσανε και έξω να μας κάνουν έρευνα στα 70 μέτρα και του το πήρανε εκεί... Όταν μας βγάλανε έξω, βγάζει ο αδελφός μου τα παπούτσια του, εγώ ήμουν ξυπόλυτος. Ετοιμάστηκε να φύγει - φοβήθηκε μη την πληρώσω εγώ και τα ξαναέβαλε. Προχωρούσαμε και εμένα με είχαν βάλει στη μέση. Ακούω πίσω μου και λένε «σταμάτα» και γυρνάνε να δουν με τους φακούς. Εγώ φεύγω. Τουφεκισμοί ακολουθούν. Κατεβαίνω τα Μαρανταίκα εκεί που δεν υπήρχε σπίτι αλλά αμυγδαλιές. Τώρα που να πάω; Φοβόμουν 16 χρονών παιδί ήμουν. Πάω στο κατώ της θείας μου. Του αδελφού μου του είπαν «έφυγε...τώρα θα την πληρώσεις εσύ» ...και ανοίγω το κατώ και ήταν το γαϊδούρι που έτρωγε στο παχνί...και κρύβομαι εκεί που έτρωγε το γαϊδούρι. Φώτισε και άρχισα να ψάχνω για τον αδελφό μου τον Φώτη. Τον έφερνε η νύφη μου, ήταν μαύρο όλο το σώμα, τον παίρνω και ήρθαμε στην Κορώνη που ήταν και οι γονείς μας και η παντρεμένη αδελφή μου. Είχαν φύγει για να γλιτώσουν. Εμείς είχαμε ακόμα κάτι γιδοπρόβατα. Στο Βασιλίτσι τα πουλήσαμε όλα. Φύγαμε για να σωθούμε για να είμαστε κοντά στην αστυνομία. Τον έφερα τον αδελφό μου και δεν ξαναπήγαμε στο Βασιλίτσι.»

Η ζωή που έχει γίνει αβίωτη υποχρεώνει τους διωκόμενους σε φυγή. Η εγγύτερη κωμόπολη είναι μια πρώτη λύση. Χωρίς οικονομικούς πόρους, χωρίς χωράφια που συνιστούσε το βασικό μέσο επιβίωσης, το μόνο που είχαν ήταν η προσφορά εργασίας όπως-όπως:

«Κυνηγημένος έφυγα από το χωριό ..για να πάρω μεροκάματο... έπρεπε να είναι τόσο στρίμα ... ήμουν ο τελευταίος που θα έπαιρναν... Ήταν ένας εδώ ο μπάρμπα Λιάς ο Ράλιας ...αυτός ήταν ο μεγαλύτερος ρουφιάνος πήγαινε στα σπίτια και αφουγκραζόταν τι λέγεται. Όλους εμάς μας είχε περάσει από κόσκινο και πήγαινε απάνω στην αστυνομία και έλεγε: «κάλεσε αυτόν και θα τον καρφώσω εγώ». Και έλεγε για παράδειγμα «ο Βασιλάκης είναι το καλύτερο παιδί, μπορεί να είναι κομμουνιστής, αλλά είναι καλός». Εδώ περάσανε τα χρόνια και ήταν αστυνομικοί που γνώρισα και τώρα πρόσφατα γνώρισα έναν αστυνομικό που ήταν στην Κορώνη. Αυτός είχε ένα αστέρι και μου είπε για κάποιον ότι ανέβαινε τις σκάλες 3-4 φορές για να ρουφιανέψει, ο Ψηλάκος».

Η ζωή όμως των ανθρώπων συνέχιζε να βρίσκεται σε ακραίο και διαρκή κίνδυνο. Ο Βασίλης Κράνιας φαίνεται ότι τελικά επέζησε από τύχη, από τον ενστικτώδη φόβο ενός γουρουνιού που άθελα του τον προστάτευσε. Δε συνέβη ωστόσο το ίδιο και στον αδελφό του Φώτη. Ο επιζών της δολοφονικής παρακρατικής δράσης θυμάται:

«15 Μάρτη 1948. Σκάβαμε εγώ και ο Φώτης, ο Παναγιώτης ο Μπρατσώλας και ένας Κορωναίος σε αμπέλι στην Κορώνη. 14/3 σκάβαμε, στις 15/3 τα ξημερώματα μας χτυπάνε: «Ανοίχτε γαμώ την Παναγία σας». Έτσι ξεκινάγανε αυτοί με βρισιές, τρομοκρατίες και στην πόρτα κλωτσιές. Εγώ και ο αδελφός μου κοιμόμασταν στο ίδιο κρεβάτι και ο ξάδελφος μου κοιμόταν κάτω...και αυτός φευγάτος από το Βασιλίτσι για να κρυφτεί.. Ανοίγω το παράθυρο και πηδάω πρώτος...το είχα καλύτερο να με σκοτώσουν παρά να με βαράνε. Πηδάω, πηδάει και ο αδελφός μου και ο Μπρατσώλας και κατεβαίνουμε ένα βράχο. Ο Μπρατσώλας έφυγε, τον εντόπισαν και του χτύπησαν το χοντρό δάκτυλο. Με τον Φώτη μπήκαμε μαζί στην σπηλιά. Ακούμε «τον Χριστό σας, την Παναγία σας...». Φωνάζανε «όπου και να πάτε θα σας πιάσουμε». Κατεβήκανε από κάτω και βγαίνει ο αδελφός μου και λέει «Παιδιά παραδίνομαι». Νόμιζε ότι ήταν συγχωριανοί, Βασιλιτσιώτες. Άκουσα μόνο το αυτόματο που δούλεψε. Επτά σφαίρες ρίξαν. Ήρθανε και ρίξαν το φακό να δούνε στη σπηλιά μέσα. Εγώ όπως ήμουν στη σπηλιά, ήταν μια τρυπίτσα

και στριμώχτηκα και έρχεται το γουρούνι που είχε αγριέψει, είχε ακούσει τις τουφεκιές – και ήρθε και με σκέπασε. Μπήκαν είδαν το γουρούνι, δεν με είδαν. Αυτούς δεν τους ξέραμε, ερχόντουσαν από άλλα χωριά, αλλά τους είχαν φέρει αυτοί που ήταν εδώ. Έτσι γλίτωσα.. και μετά ήρθε η Ευγενία και της φώναξα: «Πες στην μάνα μου ότι ζω». Αλλά η μάνα μου από πάνω φώναζε «Φώτη», φώναζε και για εμένα «Βασίλη μου» και ανεβαίνει η Ευγενία και της λέει «μη φωνάζεις, ο Βασίλης ζει». Τον Φώτη τον είχαν πιάσει και τον είχαν πάει πάνω στο σπίτι ο διοικητής της Πύλου και πέθανε στα Καντιάνικα, όπως τον πήγαιναν. Εμένα με πήρε σπίτι του ο δικολάβος ο Γούλας και μου είπε θα κάτσεις εδώ μέχρι να σου πω. Μέχρι που φέρανε τον Φώτη...φύγανε οι χίτες...ήταν από άλλα χωριά δεν τους ήξερα. Ήταν και Κορωναίοι μέσα. Ήταν ένας χίτης που με τον αδελφό μου κάνανε παρέα...και την παρέα που κάναμε ήταν για να έχουμε κάποιο απάγκιο..και τον είδα όταν πήγα στο σπίτι μου μετά, είχε πεθάνει και τον φέρανε για να γίνει η κηδεία και ήρθε και έπιασε το φέρετρο και έφυγε... Εγώ ήμουν μαζεμένος. Έγινε η κηδεία, αλλά αυτό που μου έχει στοιχίσει είναι ότι η αστυνομία δεν έγραψε τίποτα.. Ο αστυνόμος, ο διοικητής της Πύλου είχε έρθει-ήταν λοχαγός της Πύλου και εδώ ήταν ανθυπασπιστής και δεν γράψανε ότι έγινε ένα τέτοιο έγκλημα-ούτε την καμπάνα δεν χτυπήσανε. Στην Νέα Κορώνη πέθανε και τον ντύσανε με άσπρο σεντόνι».

Ο Σωτήρης Κράνιας (ο άλλος αδελφός της οικογενείας) ήταν εξόριστος στην Μακρόνησο και δεν είχε γνώση των τραγικών γεγονότων. Ο Βασίλης Κράνιας γράφει στον αδελφό του με σχετική καθυστέρηση για την νέα αυτή απώλεια:

«Τι ήταν να πάρω μετά από τόσο καιρό ένα τέτοιο γράμμα;...τελείωνε με τις λέξεις: «και τώρα αδελφέ θυμάμαι τρία αδέρφια σκοτωμένα και κλαίω»...μου αποκάλυψαν ότι όλο το στρατόπεδο γνώριζε από τον Μάρτη το σκοτωμό του αδελφού μου και δεν μου το έλεγαν για να μην επιδεινωθεί η κατάσταση της υγείας μου. Είχαν γράψει τα κορίτσια του μπάρμπα Νικολάκη του Μάραντου στον Παναγιώτη Μπίζο ότι ο Φώτης ο Κράνιας πέθανε από την ίδια αρρώστια που είχε πεθάνει και η μάνα τους, η θεία Χάιδω που την είχαν σκοτώσει οι Χίτες.»⁹⁸

Μετά από τόσο χρόνια, που ο μεγάλος πόνος έχει μετασχηματιστεί και μεταβολιστεί, φαντάζει ακόμη αδιανόητη η απόλυτη θεσμική αποσιώπηση για τη συγκεκριμένη δολοφονία. Καμία αστυνομική αναφορά ούτε τότε, ούτε αργότερα. Ούτε το τελετουργικό του χτυπήματος της καμπάνας που καλεί την κοινότητα για τον τελευταίο αποχαιρετισμό δεν τηρήθηκε:

«Εκείνο που με έχει πειράξει πολύ ...δεν έχει γράψει η αστυνομία τίποτα... ότι σκοτώθηκε ένας άνθρωπος, δεν έκανε κανένα ρεπόρτ η αστυνομία. Ψάξαμε μετά με τον Σωτήρη μόλις αναγνωρίστηκε η Αντίσταση, γιατί έπρεπε να υπάρχει, και εγώ και ο Σωτήρης βγάλαμε ότι ήμασταν στην Αντίσταση. Μια φορά είχα μια συζήτηση με το Βασίλη τον Κράνια που ήταν στην αστυνομία «Ρε Βασίλη τι γίνεται; Μα να μην έχει κάνει η αστυνομία μια αναφορά;» « μην ψάχνεις μπάρμπα Βασίλη, δεν υπάρχουν τέτοια αρχεία και αν υπήρχαν θα τα καίγανε, όπως έκαψαν τους φακέλους». Δεν χτύπησε ούτε η καμπάνα. Ο νεοκόρος που χτύπαγε την καμπάνα ήταν ένας μπαρμπα-Γιώργης.»

⁹⁸ Σ. Κράνιας, ο.π.

Ο Φώτης Κράνιας

Η δολοφονία του δεν μνημονεύεται θεσμικά πουθενά.

3.7. Παρακρατική δράση στο Βασιλίτσι: η περίπτωση του ΒΧ

Καθώς κινούμαστε προς το τέλος της δεκαετίας του '40, και ενώ σοβεί ο Εμφύλιος Πόλεμος, η ελληνική ύπαιθρος ζει τη δικιά της εκδοχή του ολοκληρωτικού πολέμου. Ειδικά στην περίπτωση της Νότιας Πυλίας, όπου οι οργανώσεις αλλά και τα μεμονωμένα άτομα της Αριστεράς είχαν εξοντωθεί ψυχικά και σωματικά, η πλευρά του ισχυρού είχε επιβάλει ένα σύστημα όπου ο πραγματικός ή ο εν δυνάμει ή ο φανταστικός εχθρός ήταν καταδικασμένος σε απόλυτη ασφυξία.

Στην ελληνική ύπαιθρο, και ειδικότερα στις ακριτικές περιοχές της Πελοποννήσου, είχε πλέον εμπεδωθεί η αίσθηση ότι οι άνθρωποι βρίσκονταν στην απόλυτη διάθεση του τοπικού άρχοντα, του διαπιστευμένου κριτή της «εθνικοφροσύνης» και της ηγετικής του ομάδας. Ο εξευτελισμός και ο θάνατος είχαν γίνει στοιχεία της ημερήσιας διάταξης. Ο τρόμος των θυμάτων συνυπήρχε με την επιβεβλημένη σιωπή εκείνων που γνώριζαν τα έγκλημα, μάθαιναν όμως να ζουν με αυτό χωρίς να μπορούν ή να σκέφτονται να το σταματήσουν. Η προσπάθεια εμπέδωσης της νέας τάξης πραγμάτων τα είχε όλα: εξευτελισμούς, απειλές, ξυλοδαρμούς, δολοφονίες, βιασμούς, δυσκολίες πρόσβασης σε απαραίτητα κρατικά έγγραφα. Όσο πιο αδύναμος παρουσιάζονταν ο αντίπαλος τόσο η αυθαιρεσία του ισχυρού γιγαντωνόταν. Στον πιο αδύναμο κρίκο της αλυσίδας, στις μόνες γυναίκες, η προσφιλής συμπεριφορά συνίσταντο στην προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας με κάθε τρόπο.

Η διαδρομή του ΒΧ υφαίνεται μέσα σε αυτό το ιδιότυπο σύστημα που καθιερώθηκε στο χωρίο την παραγμένη αυτή δεκαετία. Άνηκε σε αυτούς που στρατολογήθηκαν οικειοθελώς ως ταγμασασφαλίτες και πολέμησε στην μάχη της Καλαμάτας. Κατάφερε όμως να μη συλληφθεί και διέφυγε τόσο από τις γραμμές του ΕΛΑΣ, όσο και από την ηγεσία των Ταγμάτων της πόλης που κατευθύνθηκε στον Μελιγαλά. Πέταξε το όπλο, φόρεσε πολιτικά, έβαλε μια αξίνα στον ώμο και άρχισε να παριστάνει τον εργάτη. Έτσι κατάφερε να κυκλοφορήσει ανενόχλητος. Πέρασε τον Πάμισο και όταν τελείωσαν τα περιβόλια άρχισε την πορεία του προς Βασιλίτσι. Με την αίγλη που του έδινε η παλιά αντικομμουνιστική του δράση και η εξακριβωμένη εθνικοφροσύνη του, ο ίδιος ανέλαβε και άλλες θέσεις-κλειδιά. Κατά τη περίοδο της «Λευκής Τρομοκρατίας» ανήκει στην ηγετική ομάδα των χιτών. Η παρουσία ενόπλων παραστρατιωτικών ομάδων αλλάζει τη διάρθρωση και τα χαρακτηριστικά της τοπικής εξουσίας και δημιουργεί έναν κόσμο στον οποίο τα όπλα και η βία είναι το πιο πειστικό επιχείρημα.

Στην προφορική μαρτυρία ο Παναγιώτης Τομαράς αναφέρει: «Με τη φυγή των Γερμανών που άνοιξε εδώ πέρα το χίτικο, σκοτώνανε, βιάζανε κλέβανε, ότι θέλανε κάνανε και δεν έδιναν

λογαριασμό σε κανένα. Ο πατέρας μου για να αποφύγει το σκοτωμό αναγκάστηκε να φύγει και να κλειστεί στην ανωνυμία του πλήθους κατά το τέλος του 46».⁹⁹

Όσοι δεν διέφυγαν υπέστησαν τα δεινά της τρομοκρατίας. Ο ΒΧ μαζί με άλλους δυο χίτες (τον ΚΑΜ και τον ΛΒΛ) ξεκινούν τον εκβιασμό συγχωριανών τους. Τέλος του Σεπτεμβρη '45 καλούν έξω από το ιερό της εκκλησίας τους ΑΓΛ και ΔΠΓ. Για να μπορέσουν τα ζήσουν ήσυχα στο χωριό τους ζήτησαν να πάνε στα σπίτια γνωστών αριστερών οικογενειών (του Παυλέτσου και του Κρανογιάννη) για να τους σπάσουν στο ξύλο, ώσπου να μαρτυρήσουν τα όπλα τα κρυμμένα. Τους έδωσαν 3 ημέρες προθεσμία. Στην προφορική μαρτυρία του Βασίλη Κράνια αναφέρεται:

«Ο Β. ήταν αυτός που ήρθε και πήρανε τον πατέρα μου (46 τέλος 45) και ήρθε με το φανάρι και λέει του πατέρα μου «θα σου πιω το αίμα»¹⁰⁰.

Κατά την περίοδο αυτή το πρόσχημα της εύρεσης των κρυμμένων όπλων ήταν ο προσφιλέστερος τρόπος άσκησης βίας. Τον Φλεβάρη του 1946 ο ΒΧ κάλεσε τον Διονύση (Νιόνιο) Μπίζο και τον μικρότερο αδελφό του Παναγιώτη Μπίζου Γιάννη και τους έθεσε ανυποχώρητα ως αντάλλαγμα για να ζήσουν την υποχρέωση να δώσουν τα όπλα¹⁰¹.

Το καλοκαίρι του '46 ο ΒΧ μαζί με άλλους 3 χίτες (ΛΒΛ INM ΚΑΜ) συμμετέχει στο βασανισμό μέχρι θανάτου του Βασίλη Τσώνη, παλιού ελασίτη και κάτοικος στο Γρίζι. Για να βιοποριστεί πουλούσε ντομάτες στα διπλανά χωριά. Το πέρασμα του από το Βασιλίτσι του στοίχισε τη ζωή.

Οι σημαντικές υπηρεσίες που παρείχε ο ΒΧ και οι συνοδοιπόροι, συνοδεύονταν και από ειδικά προνόμια, όπως οι διανομές πρόσθετων αγαθών από τη «βοήθεια», ένα είδος μισθού που συνιστούσε σημαντικό υλικό εφόδιο μέσα στη γενικότερη ένδεια και ανεπάρκεια των βασικών όρων διαβίωσης. Η πραγματική όμως εξουσία του εκπορευόταν από την αστυνομική και νομική του θέση μέσα στην μικρή κοινωνία. Οι ηγέτες αυτού του τύπου δεν ήταν μόνο ανθρωποφύλακες ήταν και δικαστές και εισαγγελείς.

Όταν το 1948 τελούσε χρέη προέδρου στο χωριό, έδινε τα απαραίτητα έγγραφα στους συγχωριανούς μόνο κατόπιν υποδείξεως. Ο Βασίλης Κράνιας περιγράφει στην προφορική του μαρτυρία την προσπάθεια του να βγάλει ταυτότητα:

«Δεν είχα ταυτότητα. Πάω στο Βασιλίτσι, ήταν πρόεδρος ο ΒΧ. Δεν υπόγραφε, έπρεπε να υπογράψει ο πρόεδρος ότι έχω γεννηθεί. Έρχομαι στον Γούλα του εξηγώ τι συμβαίνει, πάει στον αστυνόμο που γράφει ένα σημείωμα και λέει να του το πας. Μόλις του το πάω λέει «τώρα να υπογράψω δυο φορές». Μόλις μου υπέγραψε μου λέει «πίνεις και ένα;» όχι του λέω.»

⁹⁹ Προφορική μαρτυρία Παναγιώτη Τομαρά

¹⁰⁰ Προφορική μαρτυρία Βασίλη Κράνια

¹⁰¹ Ο Παναγιώτης Μπίζος αναφέρει ότι τα μόνα όπλα που υπήρχαν τα είχαν οι δυο Διονύσης Μπίζος (κατά τον αφοπλισμό στις αρχές του 44 ζήτησε ένα μικρό πιστόλι χωρίς καμία σφαίρα) και ο Παναγιώτης Μπίζος (μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας ο ελασίτης Δημ Μουσουλιώτης βρισκόταν με ένα περιστροφικό τύπου γκόλτς με 6 σφαίρες που είχε αποκτήσει αφοπλίζοντας έναν Άγγλο στρατιώτη στα Δεκεμβριανά του το έδωσε φεύγοντας από την Κορώνη).

Η χρήση της τακτικής του μαστίγιου και του καρότου ήταν προσφιλής και των παρακρατικών οργανώσεων, αλλά και της αστυνομίας.

Η αίσθηση της μονοκρατορίας που άρχισε να νιώθει ο ΒΧ, είχε βγάλει στην επιφάνεια την εκδήλωση κάθε αυθαίρετης και αναινδίαστης συμπεριφοράς απέναντι στον οπποιονδήποτε. Για τον τρόπο δράσης του αναφέρει ο συμπαθών προς αυτόν Αντώνης Γαϊτάνης:

«Ο ΒΧ ήταν γείτονας και σύγχρονος του πατέρα μου. Αστειευόταν τακτικά και αυτό με ευχαριστούσε ιδιαίτερα. Μια βραδιά στο αλώνι που κουβεντιάζαμε τον άκουσα να λέει: Μας έχουν κάνει πολλές ζημιές αυτοί οι διαβόλοι (οι αντάρτες), αλλά προχθές πήρα εκδίκηση. Είχαμε πάει (σαν ταγματασφαλίτες) στο χωριό (δε θυμάμαι το όνομα του χωριού), και έσπασα τις τζάρες με λάδι που το ευχαριστήθηκα. Ο πατέρας μου, νομίζω, δεν έκανε κανένα σχόλιο, γιατί είχε αρχίσει να τον φοβάται... Το ίδιο καλοκαίρι στο ίδιο κτήμα, στην ίδια θέση, μέσα στη βαθιά νύκτα, θα γυρίσει από το παζάρι μεθυσμένος ο ίδιος άνθρωπος και με μια πιστολιά στον αέρα θα μας ξυπνήσει και θα πει στον πατέρα μου: Αποστόλη σήκω να χορέψεις απόψε έχω κέφια. Άσε μας ρε Βαγγέλη να κοιμηθούμε. Θα του απαντήσει εκείνος. Είναι μεσάνυχτα, θα τον ικετεύσει ο πατέρας μου. Όχι σήκω τώρα να χορέψεις, αλλιώς θα σε σκοτώσω. Και θυμάμαι τον πατέρα μου να βγαίνει από την κουρελού, που μας σκέπαζε κατάχαμα στο αλώνι και κρατώντας το σώβρακο του για να μη πέσει και αυτό, να κάνει χειροβολίες...γρήγορα ο μεθυσμένος μας άφησε στον πόνο μας και την πείνα μας και θα πήγε και αυτός να κοιμηθεί.»¹⁰²

Η αυθαίρετη συμπεριφορά γιγαντώνεται κυρίως μπροστά στα πιο ευάλωτα θύματα. Γυναίκες που ήταν μόνες λόγω της εξορίας του άντρα τους στοχοποιήθηκαν με σχετική ευκολία. Ο Βασίλης Τομαράς εκτοπίστηκε στην Ικαρία μέχρι τα μισά του 1949. Από εκεί έστειλε γράμματα στην γυναίκα του. Ο γιος του Παναγιώτης Τομαρά στην προφορική μαρτυρία του αναφέρει:

«Τα γράμματα που έστειλε ο πατέρας μου τα έφερνε ο διανομέας Μητσάκης που ήταν Βασιλισιώτης και συγγενής της μάνας μου και παλιός γείτονας. Τα έπαιρνε από την Κορώνη και τα έφερνε στο χωριό. Όταν μαθεύτηκε στο χωριό ότι ο Βασίλης στέλνει γράμματα στη γυναίκα του αυτό το τέρας που τον λέγανε Β.Χ, τον στρατοκατέρρεε τις μέρες που είχε ταχυδρομείο στο Μοναστήρι και του έπαιρνε τα γράμματα της μάνας μου. Δεν της τα έδινε. Κατέρρεε η μάνα μου μια, δυο, τρεις φορές. Και του λέει του Μητσάκη του μπάρμπα της «Μπάρμπα είχα κανα γράμμα;» «θα σου στείλει μεθαύριο» της απαντούσε. Δεν της είπε από την αρχή τι συμβαίνει. Τον ξαναρώτησε και της λέει «Μου τα παίρνει αυτός ο άτιμος». Λούμωνα η μάνα μου. Τα γράμματα αυτά τα μάζευε ο Β. και όπου την στρατοκατέρρεε και φύλαγε σε ερημιές της έκανε εκβιασμό «Τα βλέπεις μωρή ομορφούλα; Έρχεσαι να αυτό... και πάρτα». Γι αυτό έχουν τεράστια αξία. Αυτό μου το έχει πει η μάνα μου. Και τι έγινε; Συνωμοτήσανε με τον ταχυδρόμο πριν το σημείο που τον στρατοκατερρεί να τα βγάλει από την τσάντα του, να τα κρύψει και να τα παίρνει με άλλο τρόπο η μάνα μου χωρίς να πέφτουν στα χέρια του εκβιαστή. Όταν βγήκε το ΠΑΣΟΚ την 1^η τετραετία αυτό το τέρας έγινε πασοκατζής. Σε διαφωνία που είχα για το ΠΑΣΟΚ στο καφενείο μου λέει «δεν ντρέπεσαι μωρέ; Δεν κοιτάς εμένα που έγινα σοσιαλιστής;» και του απαντώ «έγινες για να εξιλεώσεις την τρομερή και άτιμη συνείδηση σου»

¹⁰² Α. Γαϊτάνης, ο.π., σ.90

6-4-49
Αγαπητέ Νικόριτα και πατέρα γραμματικού
το ασο 23-3 όσον για την συνιδίση του αδερφίδου
την ζήρο πορί και καταπόσον ενδιαφέρονται για το
χονής του αι βρισκομε εδότηρα. Γιατί τους παράτισαν
τα χέρια ταδμάσου ηναι μεχάιστον την ήριαντό Νικό
ίτα Για χατήρημου, χαριστικού καδίσου καροτίνης
ατή και κρότσης δα διηλοδοξή και ζεχνάς τα όσα σου
εχρη-Ταξερτά δε ταπύρα αρά μιν Ανισίη δα ταπύρο
φχαριστό Νικόριτα προβέλλη και πορρίζω και αροστία
και ασκίνοιν και ζήρη δουρίε δας έχομε κατόπασκα και
ζήρη αντάμωσι δας φρίζω

Επιστολικά δελτάρια του Βασίλη Τομαρά. Ο γιος του Παναγιώτης αναφέρει: «Είχε γράψει τα 2 τελευταία γράμματα, επιστολικό δελτάριο ήταν ανοικτό και από τις δυο πάντες για να το ελέγξουν. Τα έστειλε στην μητέρα μου τα οποία με χίλια βάσανα διατηρήθηκαν 2 τα οποίο τα βρήκα στο αρχείο του πατέρα μου όταν πέθανε και τα πλαστικοποίησα...σαν το πιο ακριβό από τον πατέρα μου. Γράφει Καρυές Ραχών Ικαρία 1949. Αγαπητή Νικολέτα κλπ κλπ να τηράξεις για τις δουλειές της σταφίδας, καλά είμαι, τα λεφτά που μου έστειλες δεν τα πήρα, αλλά θα τα πάρω μην ανησυχείς, ότι φανερό μπορούσε να πει για να μη φάει άλλο ξύλο εδώ η μάνα μου και εκείνος επίσης. Αυτά εγώ τα θεωρώ πολύ σπουδαία χαρτιά. Αυτά τα χρόνια που ήταν εξορία ο πατέρας...Το 49 από εκεί τους πήρανε και τους φέρανε στην Μακρόνησσο».

3.8. Τέλος εμφυλίου-Το τέλος μιας εποχής

Με το τέλος του εμφυλίου κλείνει και για την περιοχή ενδιαφέροντος μας μια εποχή όπου η φυσική και δολοφονική βία υπήρξε κυρίαρχο μέσο ρύθμισης των σχέσεων. Θα αναλάβει πια το επίσημο μετεμφυλιακό κράτος. Το τελευταίο θα φροντίσει όσους είχαν δράση ταγματасφαιλίτη ή χίτη στο Βασιλίστι ή τους συγγενείς τους με συντάξεις, δάνεια, διορισμούς και κάθε άλλης μορφής ηθική και υλική παροχή.

Για τη διαδικασία απόδοσης των συντάξεων αλλά και για την λειτουργία των τοπικών ελίτ ο Αντώνης Γαϊτάνης αναφέρει για τον γραμματέα της κοινότητας:

«Ο Πατέγας ήταν ο πρώτος και ανεπανάληπτος γραμματέας της κοινότητας. Είχε γραμματικές γνώσεις Δ' δημοτικού....Συγχρόνως ήταν ο μόνος που ασχολούταν με τα κοινά. Η κοινότητα όλη άνηκε σε αυτόν. Στο σπίτι του στεγαζόταν το υποτυπώδες γραφείο της κοινότητας και από εκεί ξεκινούσε κάθε κοινοτική δραστηριότητα. Ήταν ο μόνος που πήγαινε τακτικά στην έδρα της Νομαρχίας στην Καλαμάτα και ενημερωνόταν για τις εξελίξεις της εποχής. Σε κάποια στιγμή πληροφορήθηκε ότι το κράτος θα δώσει συντάξεις στα θύματα του εμφυλίου. Άλλωστε εφημερίδα δεν κυκλοφορούσε στο χωριό και το μοναδικό χειροκίνητο τηλέφωνο βρίσκονταν στην αίθουσα διδασκαλίας του χωριού. Εντωμεταξύ, οι περισσότερες χήρες του χωριού σε αυτόν κατέφευγαν για όποια πληροφορία ήθελαν. Σε αυτές τις επισκέψεις, όταν πια είχε ξεκαθαριστεί ότι θα δοθούν συντάξεις, έλεγε στην κάθε μια: Αν σου βγάλω από το κράτος τόσα

λεφτά (ήταν καθυστερούμενα 2 ή 3 ετών) τι μου δίνεις; Σου δίνω τα μισά έλεγαν οι χήρες η μια μετά την άλλη, που θεωρούσαν μια τέτοια οικονομική ένεση σωτηρία για την οικογένεια τους. Έτσι απέσπασε πολλές υποσχέσεις.»¹⁰³

Οι χήρες θα αποτελέσουν για τα επόμενα 30 χρόνια τα τιμώμενα πρόσωπα κάθε δημόσιας δραστηριότητας του χωριού και των μνημόσυνων που οργανώνονται μπροστά από το ηρώο που χτίζεται στο προαύλιο της εκκλησίας.

¹⁰³ Α. Γαϊτάτης, ο.π., σ.85.

Κεφάλαιο 4. Το αποτύπωμα των γεγονότων. Στρατηγικές επιβίωσης στην μετεμφυλιακή Νότια Πυλία.

4.1. Ο μεταπολεμικός κόσμος

Η δεκαετία που ακολούθησε το τέλος του πολέμου υπήρξε κρίσιμη για την πολιτική, οικονομική και κοινωνική ανασυγκρότηση ολόκληρης της Ευρώπης. Ο 2^{ος} Παγκόσμιος Πόλεμος υπήρξε ένας ολοκληρωτικός πόλεμος που έπληξε τους αμάχους, σβήνοντας τα όρια ανάμεσα στο στρατιωτικό μέτωπο και τα μετόπισθεν. Η *Σκοτεινής Ηπείρου* το 1945 βρισκόταν στο σημείο μηδέν, γεμάτη συντρίμια, ρημαγμένη από τον πόλεμο, τους βομβαρδισμούς και τις μαζικές σφαγές. Η επιστροφή στην ειρήνη και η ανόρθωση των κρατών μέσα από τα ερείπια δεν υπήρξε ούτε αυτόματη, ούτε απρόσκοπτη. Ούτε η χαρά, ούτε οι ελπίδες της Απελευθέρωσης, ούτε η επιτυχής οικονομική ανασυγκρότηση δεν μπορούν να αποκρύψουν το γεγονός ότι τα μεταπολεμικά χρόνια ήταν χρόνια ακραίας αθλιότητας και ερήμωσης. Με τα λόγια του Tony Judt όταν τελείωσε ο πόλεμος οι Ευρωπαίοι αισθάνθηκαν απελπισμένοι και ήταν εξαντλημένοι¹⁰⁴.

Η Ελλάδα έπρεπε να περιμένει κι άλλο για την επιστροφή της στην ειρήνη. Το τέλος του πολέμου συνοδεύτηκε από έναν άλλο πόλεμο: τον Εμφύλιο. Η εθνική ανασυγκρότηση οικοδομήθηκε πάνω στον αιματηρό Εμφύλιο, ενώ η φτώχεια και οι διώξεις των αριστερών συχνά επισκίασαν τη χαρά της Απελευθέρωσης. Η δημοκρατία που καθιερώνεται είναι «καχεκτική», «ιδιότυπη» ή «δυσχερής»¹⁰⁵. Οι πρώτες μεταπολεμικές εκλογές (31 Μαρτίου 1946) συνιστούν την έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου. Η πολιτική δυσχέρεια και αστάθεια αποτυπώνεται στις 7 συνολικά εκλογικές αναμετρήσεις που πραγματοποιούνται μέσα σε 14 χρόνια (Μάρτιος 1950, Σεπτέμβριος 1952, Φεβρουάριος 1956, Μάης 1958, Οκτώβριος 1961, Νοέμβριος 1963, Φεβρουάριος 1964).

4.2. Η ιδεολογία της «εθνικοφροσύνης»

Οι νικητές του εμφυλίου πολέμου καθιερώνουν την έννοια της «εθνικοφροσύνης» ως κυρίαρχη πλέον ιδεολογία¹⁰⁶. Ο όρος «εθνικοφροσύνη» είναι κεντρικός στις διαιρετικές τομές που δημιουργεί ο γενικευμένος και ολοκληρωτικός Εμφύλιος Πόλεμος. Κατά την μετεμφυλιακή περίοδο καθορίζει τα όρια μιας ιδιότυπης νομιμότητας στο πολιτικό και κοινοβουλευτικό επίπεδο, αλλά και στην καθημερινή ζωή. Η εθνικοφροσύνη ως ολιστική ιδεολογία είναι ιστορικό φαινόμενο που ανήκει στο δικό του ιστορικό χωρόχρονο. Συνιστά ένα σύστημα ιδεών που συνυφαίνεται με τα γεγονότα της πολυτάραχης δεκαετίας του '40 και αφορά σε κοινωνικά μορφώματα που υιοθετούν τη συστηματοποίηση αυτή ως μέρος της συλλογικής τους ζωής, συγκροτώντας ένα κοινό τόπο των συλλογικών τους βιωμάτων. Δομικός της άξονας κατά την περίοδο αυτή είναι η οικειοποίηση της ιδιότητας του γνήσιου Έλληνα εθνικιστή που πολέμησε επί κατοχής τον διπλό εχθρό, τον κατακτητή και τον κομμουνιστή. Πάνω σε αυτό το στοιχείο δομείται και ο άξονας του αντικομμουνισμού, καθώς ο κομμουνισμός νοείται ως εισβολή από το Βορρά, ενώ ο εχθρός αποκλείεται από το εθνικό σώμα. Ο ρόλος του κατακτητή αποδίδεται στο

¹⁰⁴ Τ. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αλεξάνδρεια Αθήνα 2012.

¹⁰⁵ Οι συγκεκριμένοι είναι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται από τον Νικολακόπουλο, τον Αλεβιζάτο και τον Στεφανίδη αντίστοιχα για να περιγράψουν τη Δημοκρατία της μεταπολεμικής περιόδου.

¹⁰⁶ Νικολακόπουλος Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία*, Πατάκη, Αθήνα 2001.

ΕΑΜ¹⁰⁷. Διαμορφώνεται ως ολιστική ιδεολογία που εγκολπώνεται το έθνος στο σύνολο του, ενώ η δεξιά ταυτότητα αποκλείει τους κομμουνιστές από το έθνος.

Η ιδεολογία σχετίζεται με τη συγκρότηση της ταυτότητας, το περιεχόμενο της οποίας ορίζει συγχρόνως αυτούς και αυτές που περιλαμβάνονται σε αυτή και, κυρίως, αυτούς και αυτές που αποκλείονται¹⁰⁸. Στις διαφορετικές συνθήκες εντός των οποίων αναδύεται μια ταυτότητα αποκαλύπτεται ένα δίπολο της μορφής «Εμείς και οι Άλλοι». Ανάμεσα σε ομάδες που βρίσκονται σε μακροχρόνια σύγκρουση, τα κοινωνικά υποκείμενα προσφεύγουν σε ακραίες μορφές κατασκευής της ετερότητας¹⁰⁹. Σε αυτές τις περιπτώσεις αναπτύσσονται οι λεγόμενες πεποιθήσεις απονομιμοποίησης, οι οποίες αποτελούν μια διαδικασία απόδοσης αρνητικών χαρακτηριστικών με στόχο τα μέλη της άλλης ομάδας να εμφανίζονται ως ανάξια να ανήκουν στην κοινωνία των ανθρώπων, να μην αναγνωρίζεται η ανθρώπινη φύση τους. Η περιγραφή των ιδιοτήτων του κομμουνισμού εντάσσεται ακριβώς σε αυτή την ιδεολογική απόπειρα ηθικού αφανισμού του αντιπάλου. Η απόδοση εγκληματικών προθέσεων και αρνητικών στοιχείων στον αντίπαλο είναι στοιχείο της πολεμικής μεταξύ διαφορετικών ιδεολογιών. Στο βιβλίο του συνταγματάρχη Ηλία Θεοδωρόπουλου (αδελφού θύματος) *"Η πηγάδα του Μελιγαλά"*, το οποίο διανέμει δωρεάν ο Σύλλογος Θυμάτων Πηγάδας, ο συγγραφέας παραθέτει¹¹⁰ και αναλύει¹¹¹ τις ιδιότητες του κομμουνισμού, αποδίδοντας του τα προαιώνια κακά επί της γης: προδοσία, δολοφονία, συκοφαντία, απάτη, απιστία, μεταβίβαση ευθυνών, υποκρισία, τυραννία, συνομωσία, αναρχία, ανηθικότητα, μίσος, χρηματισμός-δωροληψία.

Από το τέλος του Εμφυλίου μέχρι την πτώση της δικτατορίας της 21ης Απριλίου διαμορφώθηκαν διάφοροι εορτασμοί από την πλευρά των νικητών του Εμφυλίου, οι οποίοι σχετίζονταν με τα γεγονότα της δεκαετίας του 1940. Οι «γιορτές του μίσους», όπως κατά τη Μεταπολίτευση ονομάστηκαν, συγκρότησαν τον σκληρό πυρήνα της δεξιάς αντικομμουνιστικής μνήμης και λειτούργησαν μετεμφυλιακά σε βασικά σύμβολα της εθνοφοροσύνης. Μετά τη λήξη της εμφύλιας σύγκρουσης των ετών 1946-1949 γιορτάστηκε από την κυβερνητική πλευρά η

107 Η εμφυλιοπολεμική άκρα δεξιά, που εκπροσωπείται από τη «Χ», την Εθνικοκοινωνική Επανάσταση και άλλες μικρότερες οργανώσεις ήταν πρωτίστως εθνο-λαϊκή. Επέστρεφαν στους κομμουνιστές την κατηγορία περί δοσιλογισμού οικειοποιούμενοι την ιδιότητα του γνήσιου Έλληνα εθνικιστή που πολέμησε επί κατοχής τον διπλό εχθρό. Στο Δ. Παπαδημητρίου, «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949». Στο Η. Fleischer, *Η Ελλάδα, '36-'49: από τη δικτατορία στον Εμφύλιο: τομές και συνέχειες*, Αθήνα, εκδ Καστανιώτης, 2003.

¹⁰⁸ Π. Λέκκας, ο.π.

109 D. Bar Tal, Causes and consequences of delegitimization. *Journal of Social Issues*, 46/1990, p. 65-81.

110 Η. Θεοδωρόπουλος, *Η Πηγάδα του Μελιγαλά*. Αθήνα 1998. σσ. 177-181.

111 Ενδεικτικά παραθέτει για την ανηθικότητα: «Κάτω η παρθεσία, φωνάζει ο κομμουνισμός. Η παρθεσία, λέγει, είναι ξεπερασμένη αντίληψις του κατεστημένου και των Παπάδων. Η σαρκική απόλαυσις είναι ιδανικόν του. ΔΕΝ υπάρχει τιμιότης δια τον κομμουνισμόν. Τι είναι ο τίμιος άνθρωπος διερωτάται ο κομμουνιστής και μόνος του απαντά: Είναι βλάξ, είναι κορόϊδο», ό.π. σ. 179.

νικηφόρα κατάληξή της. Σταδιακά διαμορφώθηκαν διάφοροι εορτασμοί, οι οποίοι σχετίζονταν με ποικίλα γεγονότα της δεκαετίας του 1940¹¹².

Εθνικοφροσύνη και αντικομμουνισμός παρέχουν το ιδεολογικό έρεισμα για την άρνηση της νομιμοποίησης του κομμουνιστικού κόμματος, τον εξοβελισμό της Αριστεράς στο πολιτικό περιθώριο και τη δίωξη της «κομμουνιστικής» δραστηριότητας. Οι εκτελέσεις κομμουνιστών σταματούν οριστικά μετά το 1953 και ο αριθμός των κρατουμένων για πολιτικά αδικήματα μειώνεται δραματικά, έπειτα από τα μέτρα επιείκειας που εισήγαγαν οι κυβερνήσεις του Νικολάου Πλαστήρα στα 1950-52 και εφάρμοσαν, σε πιο περιορισμένη έκταση, οι διάδοχες κυβερνήσεις. Το 1951 συστήνεται το κόμμα της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ), το οποίο λειτουργεί νόμιμα, αν και όχι απρόσκοπτα, μέχρι την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας, τον Απρίλιο του 1967. Η ανάδειξη της ΕΔΑ το 1958 σε αξιωματική αντιπολίτευση θορυβούν την κυβέρνηση της ΕΡΕ και τους εξωκοινοβουλευτικούς παράγοντες που συνθέτουν το πλέγμα εξουσίας και πολιτικής επιρροής στη μετεμφυλιακή Ελλάδα, δηλαδή το παλάτι, το στρατό, τους μηχανισμούς ασφάλειας και τις υπηρεσίες των Ηνωμένων Πολιτειών στη χώρα. Η βούληση της κυβέρνησης Καραμανλή να αναχαιτίσει και να συρρικνώσει την επιρροή της Αριστεράς εκδηλώνεται σχεδόν αμέσως μετά τις εκλογές του Μαΐου 1958 και υλοποιείται με ένα συνδυασμό βίαιης καταστολής, παρακολούθησης και συλλογής πληροφοριών¹¹³, ψυχολογικής πίεσης¹¹⁴, ελεγχόμενης ενημέρωσης και προπαγάνδας. Η «άσκηση συστηματικής προεκλογικής βίας ... προσέλαβε πρωτόγνωρες διαστάσεις, σε σύγκριση με τις προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις από το 1951 και μετά»¹¹⁵. Ομάδες παρακρατικών και στην ύπαιθρο τα Τάγματα Εθνικής Ασφαλείας (ΤΕΑ) δρουν απροκάλυπτα.¹¹⁶ Ο οργανωμένος εκφοβισμός των πολιτών

¹¹² Γ. Αντωνίου, «Οι γιορτές μίσους και οι πόλεμοι της δημόσιας μνήμης (1950-2000): από το τραύμα των ηττημένων στο τραύμα των νικητών». Στο Ν. Δεμερτζής, Ε. Πασχαλούδη & Γ. Αντωνίου (Επιμ.), *Εμφύλιος πολιτισμικό τραύμα* (σσ. 215-249). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. 2013.

¹¹³ Εξαρχής, η κυβερνητική προσπάθεια απέβλεπε στην ενεργό συμμετοχή ιδιωτικών φορέων, όπως τα «νομιμόφρονα» συνδικάτα και συνεταιρισμοί, πνευματικές ενώσεις με «εθνικόφρονα προσανατολισμό», η Εκκλησία, σωματεία εφέδρων, παλαιών πολεμιστών, αναπήρων και θυμάτων πολέμου, αγωνιστών της «Εθνικής Αντιστάσεως» και, ιδίως, μια σειρά από οργανώσεις με ποικίλη σύνθεση και συμμετοχή, που ανήγαγαν τον αντικομμουνισμό σε μέσο υλικής αποκατάστασης και βιοπορισμού των μελών τους. Δεκάδες άλλες μικρότερες οργανώσεις έσπευσαν να επωφεληθούν από την αναζωπύρωση του «αντικομμουνιστικού αγώνα». Τις τάξεις τους κοσμούσαν πρώην συνεργάτες των κατακτητών στη διάρκεια της Κατοχής ή άτομα με βεβαρημένο ποινικό μητρώο. Στο Ι. Στεφανίδη, *Η Δημοκρατία δυσχερής; Η ανάπτυξη των μηχανισμών του "αντικομμουνιστικού αγώνος" 1958-1961*. Μνήμων, 29, 199-241. 2008

¹¹⁴ Η κυβέρνηση Καραμανλή και ο πρωθυπουργός προσωπικά έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εφαρμογή «ψυχολογικών μέτρων». Ο ίδιος ο Καραμανλής αντιλαμβανόταν την πολιτική ως «πόλεμο ψυχολογικό»: «Είναι γνωστόν ότι η πολιτική δεν είναι παρά πόλεμος ψυχολογικός, που δεν τον κερδίζει παρά εκείνος ο οποίος εμπνέει πεποίθησιν και να θέλῃ και φόβον»: επιστολή Καραμανλή προς Παναγιώτη Πιτινέλη, 22 Αυγούστου 1966, *Καραμανλής*, τ. 6, σ. 189

¹¹⁵ Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ό.π., σ. 258

¹¹⁶ Σύμφωνα με τον εκλογολόγο Ηλία Νικολακόπουλο, πάνω από εκατό χιλιάδες ψηφοφόροι γράφτηκαν στους εκλογικούς καταλόγους στην περιοχή της πρωτεύουσας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα νοθείας είναι το γεγονός ότι 218 αστυνομικοί έδωσαν την ίδια διεύθυνση κατοικίας, ό.π., σ. 169.

από το παρακράτος οδηγεί στη δολοφονία δύο οπαδών της Αριστεράς¹¹⁷. Το αποτέλεσμα είναι να υποχωρήσει η επιρροή της ΕΔΑ, ιδίως στην επαρχία αλλά και σε περιφερειακούς δήμους της πρωτεύουσας. Η πολιτική βία οδηγείται στην κορύφωσή της τον Μάιο του 1963, με τη δολοφονία από το παρακράτος στη Θεσσαλονίκη του βουλευτή της ΕΔΑ Γρηγόρη Λαμπράκη.¹¹⁸

Μέσα σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο λειτουργεί και η Μεσσηνία ως το νότιο άκρο της. Τα γεγονότα του Μελιγαλά κατέχουν τοπικά αλλά και ευρύτερα, κεντρική θέση στην συγκρότηση του δημόσιου λόγου της εθνοφροσύνης. Ένα χρόνο μετά, το 1945, το ιατροδικαστικό συνεργείο του Καψάσκη ανακοίνωσε ότι ξέθαψε από την «Πηγάδα» 708 πτώματα¹¹⁹. Ο Παναγιώτης Μπίζος αναφέρει:

«Στην μακάβρια αυτή τελετή της τυμβωρυχίας παραβρέθηκε και το Βασιλίτσι με εκπρόσωπο του τον ΣΙΧ. Από τα αποσυντεθέντα πτώματα που αποσύρθηκαν από το ξεροπήγαδο, ο ΣΙΧ διάλεξε ένα, για το οποίο ισχυρίστηκε ότι σε αυτό αναγνώρισε τον σκοτωμένο ή εκτελεσμένο στη μάχη του Μελιγαλά, γαμπρό του Γιώργη Χ. Γούλα. Μοναδικό στοιχείο για την αναγνώριση της ταυτότητας του πτώματος στάθηκε κάποιο κουμπί που έμοιαζε προς αυτό που είχε ο νεκρός. Λες και το εργοστάσιο είχε κατασκευάσει ένα και μοναδικό που απόκτησε όταν ζούσε ο ΓΧΓ. Μαζί με το κουμπί ο ΣΙΧ μετέφερε και ότι υπόλοιπο υπήρχε από τον αποσυντιθέντα νεκρό στο Βασιλίτσι για ενταφιασμό.»¹²⁰

Στο μνημείο του Μελιγαλά είναι γραμμένα 787 ονόματα από 61 πόλεις και χωριά. Η εθνικόφρων φιλολογία προβάλλει φυσικά πολύ μεγαλύτερα νούμερα: «περί τους 1.500 εις την Πηγάδα». Την αντίθετη τάση επιδεικνύουν οι συγγραφείς της εαμικής πλευράς. Η αναλυτικότερη σχετική πηγή υπολογίζει 120 σκοτωμένους στη μάχη και 280-350 εκτελεσμένους στην Πηγάδα¹²¹, ενώ δεν λείπουν αναφορές μέχρι και σε 1.200 νεκρούς.

¹¹⁷ ό.π., σ. 169.

¹¹⁸ Gallant W. Th., ο.π. , σ. 407.

¹¹⁹ Ιός - Ελευθεροτυπία, 11/9/2005 , Η γιορτή του μίσους στο Μελιγαλά. Η μαύρη εθνική Πηγάδα (2005 Σεπτέμβρης 11).

¹²⁰ Γραπτή μαρτυρία Παναγιώτη Μπίζου

¹²¹ Σ. Ξιάρχος. *Η αλήθεια για τον Μελιγαλά*, Καλαμάτα, Μάιος 1982. σ. 38.

Αριστερά: Στον μνημιακό τόπο του Μελιγαλά η αναφορά για τους πεσόντες από το Βασιλίτσι.

Δεξιά: Το βασικό και μόνο ηρώο της κοινότητας Βασιλιτσίου που βρίσκεται στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας και μνημονεύει όλους τους πεσόντες στη μάχη του Καλαμάτας/Μελιγαλά ως εθνικούς ήρωες κατά την περίοδο 1944-49. Παρατηρούμε ότι ο Γιώργης Χ. Γούλας μνημονεύεται στο ηρώο μόνο του Βασιλιτσίου.

Αν οι ιδεολογίες είναι ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένες, τότε τα συγκεκριμένα γεγονότα και τα βιώματα των δρώντων υποκειμένων είναι η πρώτη ύλη πάνω στην οποία στήνονται τα συστήματα πεποιθήσεων που εξυπηρετούν συγκεκριμένες λειτουργίες. Για το μετεμφυλιακό καθεστώς, ο Μελιγαλάς είναι ένα τοπόσημο που συνιστά σύμβολο της «κομμουνιστικής βαρβαρότητας», ενώ το παρελθόν του δοσιλογισμού αποσιωπάται και οι ταγματασφαλίτες παρουσιάζονται αποκλειστικά ως αντίπαλοι ή θύματα των κομμουνιστών.

Τα μνημόσυνα και οι εκδηλώσεις στη μνήμη των «σφαγιασθέντων» αρχίζουν να τελούνται ενώ ο εμφύλιος σοβεί. Το πρώτο μνημόσυνο (24.6.45) καταλήγει σε απόπειρα λιντσαρίσματος των αντιστασιακών που κρατούνταν στη φυλακή της κωμόπολης¹²². Από το Σεπτέμβριο του 1945 η τελετή τυποποιείται, με φαινομενικό οργανωτή την κοινότητα και ουσιαστικό τη νομαρχία. Συμμετέχουν οι πολιτικές, εκκλησιαστικές, αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές, τοπικοί πολιτικοί, τα σχολεία. Επί χούντας θα καθιερωθεί και αθλητικό τουρνουά ποδοσφαίρου και ανώμαλου δρόμου¹²³. Παράλληλα, «διευθετείται» ο χώρος των εκδηλώσεων. Βασιλικό διάταγμα του 1953 συστήνει ερανική επιτροπή με πρόεδρο το μητροπολίτη και μέλη το νομάρχη, το

¹²² Β. Κλεφτόγιαννης. *Όπως τα 'ζησα. Μαρτυρία μιας βασανιστικής πορείας*. Αθήνα 1994, σ. 143-4.

¹²³ Εφημ. *Θάρρος*, φύλλο της 17ης Σεπτεμβρίου 1967.

διοικητή Χωροφυλακής κ.ά. Από τον δημοσιευμένο απολογισμό του εράνου, πληροφορούμαστε ότι τη μερίδα του λέοντος «συνεισέφεραν» τα σχολεία και οι φαντάροι: 244.413 και 65.529 δρχ. αντίστοιχα, σε σύνολο 332.614¹²⁴. Μ' αυτά τα λεφτά χτίζεται παρεκκλήσι, «καλλωπίζεται» η Πηγάδα και υψώνεται ένας τεράστιος σταυρός. Η τελική διαμόρφωση θα γίνει επί χούντας, με πιστώσεις και επίβλεψη Ασλανίδη. Η χουντική επταετία ταυτίζεται με το απόγειο του ιδιότυπου αυτού γιορτασμού. Η δικτατορία των συνταγματαρχών είχε αναδείξει την ιστορία του Μελιγαλά ως εμβληματικό σημείο αντιπαράθεσης με τον πάντα ελλοχεύοντα γι' αυτήν «κομμουνιστικό κίνδυνο». Το 1967 το μνημόσυνο τιμά με την παρουσία του ο Παττακός, εξηγώντας ότι «η 21η Απριλίου απέτρεψε νέον Μελιγαλάν». Ταυτόχρονα αναβαθμίζει την κοινότητα των 1.800 κατοίκων σε «ιστορικό» δήμο¹²⁵. Το 1968 παρευρίσκεται πρώτη φορά ο «ανώτατος άρχων» της χώρας, στο πρόσωπο του αντιβασιλιά Ζωιτάκη¹²⁶. Το 1969, η επιμνημόσυνη λειτουργία μεταφέρεται από την κεντρική εκκλησία της κωμόπολης στο χώρο της Πηγάδας και η τροχαία εκδίδει προληπτικές οδηγίες για την κυκλοφορία¹²⁷. Το 1973 με ειδικά δρομολόγια λεωφορείων και τρένων μεταφέρονται «προσκυνητάς» απ' τους γύρω νομούς¹²⁸.

Αποκαλυπτικότερη είναι η «φρονηματιστική» λειτουργία της Πηγάδας τον υπόλοιπο χρόνο. Από τις τακτικές καταχωρίσεις του δελτίου πληροφοριών της νομαρχίας, πληροφορούμαστε ότι μεταφέρονται ομαδικά εκεί για «προσκύνημα» φαντάροι, ευέλπιδες, σπουδαστές επαγγελματικών σχολών, «κλιμάκια φοιτητών», δημόσιοι υπάλληλοι, φιλοξενούμενοι της «Εθνικής Εστίας», ταξιδιώτες των προγραμμάτων του «Εθνικού ιδρύματος» και -φυσικά- ολόκληρα σχολεία.

4.3. Στρατηγικές επιβίωσης

Μέσα σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο της μετεμφυλιακής Ελλάδας θα επιχειρήσει και η κοινότητα του Βασιλιτσίου να επουλώσει τις πληγές της και να βηματίσει μπροστά. Το μνημονικό αποτύπωμα που αφήνει η ταραγμένη δεκαετία του '40 είναι έντονο και πολυσήμαντο. Εδώ θα εστιάσουμε σε εκείνες τις μαρτυρίες που αποτυπώνουν τον τρόπο διάσωσης και ενσωμάτωσης των διωκόμενων ατόμων σε μια κοινότητα που βίωσε ακραία πόλωση. Οι άνθρωποι που ζουν τις ίδιες συνθήκες δεν αναπτύσσουν τις ίδιες στρατηγικές επιβίωσης. Το τελευταίο αναδεικνύει και τους βαθμούς ελευθερίας που έχουν τα υποκείμενα όταν βρίσκονται μπροστά στην απόφαση και στην επιλογή χάραξης πορείας ζωής. Πέραν της φυγής στις πιο απρόσωπες κοντινές πόλεις ή στην πρωτεύουσα, τα δρώντα υποκείμενα που δεν μετακινούνται, επιδεικνύουν ποικίλες επιλογές. Η επιβεβλημένη σιωπή προφυλάσσει τους διωκόμενους αλλά και τις οικογένειες τους, ενώ η δυνητική χρησιμότητα στην κοινότητα (π.χ. γνώσεις πρακτικής ιατρικής) λειτουργεί ενοποιητικά. Στον κόσμο των παιδιών και ειδικά των νεαρών αγοριών που τους επιτρέπεται πιο ελεύθερη δημόσια παρουσία, το παιχνίδι και ιδιαίτερα το ποδόσφαιρο

¹²⁴ Εφημ. *Σημαία*, φύλλο της 19ης Σεπτεμβρίου 1954.

¹²⁵ Εφημ. *Έθνος*, φύλλο της 18ης Σεπτεμβρίου 1967.

¹²⁶ Εφημ. *Θάρρος*, φύλλο της 24ης Σεπτεμβρίου 1968.

¹²⁷ Εφημ. *Θάρρος*, φύλλο της 29ης Σεπτεμβρίου 1969.

¹²⁸ Εφημ. *Θάρρος*, φύλλο της 14ης-16ης Σεπτεμβρίου 1973.

λειαίνει τις αντιθέσεις. Τέλος η συγγένεια και οι στενές κοινωνικές σχέσεις λειτουργούν συχνά ως καταφύγιο παρέχοντας ασφάλεια και προστασία.

4.3.1. Η φυγή από το χωριό

*Δρόμοι παλιοί που άγάπησα και μίσησα άτέλειωτα
κάτω απ' τους ίσκιους τών σπιτιών να περπατώ
νύχτες τών γυρισμών αναπότρεπτες κι ή πόλη νεκρή
Την άσήμαντη παρουσία μου βρίσκω σέ κάθε γωνιά
κάμε να σ' ανταμύσω κάποτε φάσμα χαμένο του τόπου μου κι έγώ
Ξεχασμένος κι άτίθασος να περπατώ
κρατώντας μία σπίθα τρεμόσβηστη στίς ύγρές μου παλάμες
Και προχωρούσα μέσα στη νύχτα χωρίς να γνωρίζω κανένα
κι ούτε κανέναν κι ούτε κανέναν με γνώριζε με γνώριζε*

Δρόμοι παλιοί-Μανόλης Αναγνωστάκης

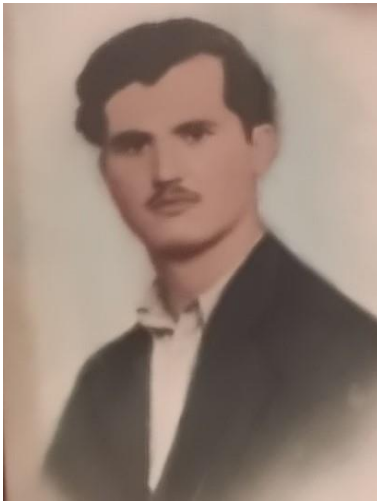
Η φυγή από το χωριό ξεκινά πολύ νωρίτερα από την μετεμφυλιακή περίοδο. Στην ουσία συντελείται σε όλη την περίοδο της «Λευκής Τρομοκρατίας» και του Εμφυλίου Πολέμου. Με την έναρξη της «Λευκής Τρομοκρατίας» οι άνθρωποι που με κάποιο τρόπο είχαν εμπλακεί στην Αντίσταση δεν μπορούσαν να νιώσουν ασφαλείς πουθενά στον τόπο τους. Η παρακρατική βία εκδηλωνόταν είτε αχαλιναγώγητη, είτε σε συνεργασία με τις επίσημες αρχές. Τα σπίτια των αντιστασιακών αλλά και των συμπαθούντων και των οικογενειών τους, αν δεν λεηλατούνταν, είχαν καταλήξει τόποι επιδρομών για «ανεύρεση κρυμμένων όπλων». Τα χωράφια, οι κρυψώνες της κατοχής και οι σπηλιές πρόσφεραν μια μικρή προστασία και μια πρώτη λύση για τον κυνηγημένο¹²⁹. Ξεκινούν στην περιοχή και οι πρώτες προσχηματικές συλλήψεις αντιστασιακών με την κατηγορία της απόκρυψης όπλων που οδηγούν σε συστηματικές νομικές διώξεις. Μέσα σε αυτό το κλίμα η προσφυγή στην εγγύτερη κωμόπολη, την Κορώνη, και η αναφορά στις επίσημες αρχές της φάνταζε ως η μόνη διέξοδος. Ο Βασίλης Κράνιας αναφέρει για την φυγή της οικογένειάς του προς την Κορώνη:

«Φώτισε και άρχισα να ψάχνω για τον αδελφό μου τον Φώτη¹³⁰. Τον έφερνε η νύφη μου, ήταν μαύρο όλο το σώμα, τον παίρνω και ήρθαμε στην Κορώνη που ήταν και οι γονείς μας και η παντρεμένη αδελφή μου. Είχαν φύγει για να γλιτώσουν. Εμείς είχαμε ακόμα κάτι γιδοπρόβατα. Στο Βασιλίτσι τα πουλήσαμε όλα. Φύγαμε για να σωθούμε για να είμαστε κοντά στην αστυνομία. Τον έφερα τον αδελφό μου και δεν ξαναπήγαμε στο Βασιλίτσι. Στην Κορώνη το παίζανε με δυο καλαμίδια... γενικά το κράτος. Η αστυνομία είχε το πάνω χέρι αλλά συνεργαζόταν με τους χίτες. Με πιάνει ένας χωροφύλακας στο μπακάλικο (του Σιψά). Μου λέει να πάμε στο τμήμα στον

¹²⁹ Ενδεικτικά στοιχεία για το κλίμα τρομοκρατίας που επικρατούσε το 46 στο Βασιλίτσι και οδήγησε στη φυγή προσφέρει η προφορική μαρτυρία του Βασίλη Κράνια: «Με είχαν σταματήσει στου Μηστέλου το περιβολάκι. Περιμένανε 4-5 άτομα και μου είχαν στήσει καρτέρι. Εγώ είμαι πάνω στο γαϊδούρι «κατέβα κάτω ρε πουτάνα» μου λέει ο Σπύρος και με αρχίζουν στο ξύλο. Έρχεται η Γιωργανάστασενά με μια ποδιά με πέτρες και του λέει «άντε να χαθείτε γαϊδούρια...θα σκοτώσετε το παιδί» και με αφήσανε. Αλλά μια χάρη που μου έκανε ο Φώτης ο Μάραντος...μου δίνει μια κλωτσιά στο στομάχι και έπεσα σέκος».

¹³⁰ Ο ξυλοδαρμός του Φώτη Κράνια ήταν αποτέλεσμα της παρακρατικής δράσης του Ιανουαρίου του 1947

Μόλο. Είχε ένα καλώδιο και μου λέει «που τα έχει τα όπλα;» και μου τις έβρεξε εκεί. Είχαμε και ένα στενό συγγενή (ξάδελφος της μητέρας μου) που ήταν δικαλάβος, ο Κώστας ο Γούλας. Με πήρε στο σπίτι του να με γλιτώσει όταν σκότωσαν τον αδελφό μου. Εμείς όμως δεν είχαμε όπλα».

Ο Βασίλης Κράνιας (από το προσωπικό του φωτογραφικό αρχείο)

Υπήρχαν περιπτώσεις ωστόσο που ούτε η Κορώνη πρόσφερε τη στοιχειώδη ασφάλεια για τους διωκόμενους. Οι απειλές συχνά στόχευαν σε ότι πιο ευάλωτο είχε ο καθένας. Οι γυναίκες και η προσβολή της αξιοπρέπειας τους ήταν κάτι που ενεργοποιούσε τη φυγή από το χωριό ως αναγκαία άμυνα. Τότε χρειαζόνταν ένας πιο προστατευτικός κλοιός και η Καλαμάτα είχε διαμορφώσει κάποια δίκτυα ασφαλείας. Ακόμα και σε αυτές τις δύσκολες συνθήκες οι άνθρωποι δεν λειτουργούν μόνοι. Ενεργοποιούν κοινωνικά δίκτυα και κινούνται εντός των συνδέσεων που η προηγούμενη Αντίσταση είχε διαμορφώσει. Όταν η αδελφή του Βασίλη Κράνια απειλήθηκε με βιασμό, ο πατέρας της Γιάννης ένοιωσε ότι δεν είχε άλλη επιλογή. Ο Βασίλης Κράνιας θυμάται:

«Την αδελφή μου πριν το '46 την είχαν πιάσει οι εθνοφύλακες. Τότε βγαίνουν αποσπάσματα που τους είχαν επιστρατεύσει και βγαίνουν σε όλα τα χωριά, σε όλη την Μεσσηνία και ήρθαν στο Βασιλίτσι και έπιασαν την αδελφή μου και την κάνανε μαύρη στο ξύλο. Μόλις την είδα ταραχτήκα... φοβήθηκα... λέω τώρα δεν γλιτώνουμεκαι μετά την πήρε ο πατέρας μου και πήγαν στην Καλαμάτα ... στην ουσία ήταν ο μόνος τρόπος να προστατευτεί...Τον συμβουλευόυνη τον πατέρα μου να πάρει το κορίτσι και να φύγει... γιατί συζητάγανε να το πάρουνε. Ο πατέρας μου την παίρνει και πάνε στην Καλαμάτα και κάθισαν στου μπάρμπα Θεοδωράκη του Αργυρόπουλου και μετά πήγανε στου Μπιτισινή. Ήταν σπίτια φιλικά που δεχόντουσαν αυτοί οι άνθρωποι. Μείνανε μέχρι το Πάσχα, όπου έγινε το προξενιό με τον γαμπρό μου».

Η απόπειρα φυγής προς την Καλαμάτα ή καλύτερα την πρωτεύουσα έμοιαζε ως η μόνη σωτηρία. Από το φθινόπωρο του 1945 παρατηρείται ότι ένας μεγάλος αριθμός αριστερών της Μεσσηνίας καταφέρνει να καταφύγει στην Αθήνα για να γλιτώσει από διώξεις των αντιπάλων¹³¹. Η διαδικασία φυγής ωστόσο ούτε εύκολη ήταν, ούτε αυτονόητη. Έπρεπε να συμβεί σε ευνοϊκή

¹³¹ Κ. Παπακωσταντίνου (Μπελάς), *Η νεκρή μεραρχία*, τ.Α', εκδ. Αλφειος, Αθήνα 2002, σ. 178.

συγκυρία, να έχουν διασφαλιστεί οι απαραίτητοι υλικοί πόροι αλλά και η πρώτη στέγη στην αφιλόξενη και απρόσωπη πόλη.

Ο Διονύσης Πετράκος εκμεταλλεύτηκε την σύλληψη του Μαγγανά στις 22 Μάη 1946 στην περιοχή μεταξύ Χανδρινού και Πύλου:

«Τότε υπήρξε μία χαλάρωση της τρομοκρατίας, την οποία και εκμεταλλεύτηκα. Έφυγα την άλλη μέρα με μία βενζινάκατο που έκανε δρομολόγιο Κορώνη-Καλαμάτα και σε τρεις ώρες περίπου φτάσαμε. Τότε επιτέλους ένιωσα κάπως ελεύθερος. Αμέσως πήγα και βρήκα τα αδέρφια της μάνας μου που ήταν και αυτοί κυνηγημένοι. Βρήκα και πολλούς άλλους επονίτες που ήμασταν μαζί στο αντάρτικο. Κάναμε διάφορες σκέψεις, τι θα γίνουμε, όταν η κατάσταση ξεφύγει από κάποια ησυχία που υπήρχε και δεν άργησε να φανεί. Ο καθένας έψαχνε με ποιο τρόπο να ξεφύγει. Οι πιο πολλοί έπαιρναν το δρόμο για την Αθήνα, τον οποίο διάλεξα και εγώ. Μετά από παραμονή 4 ημερών αναχώρησα και έφτασα στην Αθήνα. Έμεινα το βράδυ σε ένα ξενοδοχείο κοντά στην Ομόνοια.»¹³²

Με ανάλογο τρόπο φτάνει στην Αθήνα και ο Βασίλης Τομαράς αναζητώντας με αγωνία μια ασφαλή στέγη και ένα δίκτυο φίλων και συγγενών. Ο γιος του αναφέρει¹³³:

«Με τη φυγή των Γερμανών που άνοιξε εδώ πέρα το χίτικο, σκοτώνανε, βιάζανε, κλέβανε, ότι θέλανε κάνανε και δεν έδιναν λογαριασμό σε κανένα. Ο πατέρας που για να αποφύγει το σκοτωμό αναγκάστηκε να φύγει και να κλειστεί στην ανωνυμία του πλήθους. Κατά το τέλος του 46 πήγε στην Αθήνα, δούλεψε εργάτης όπου έβρισκε και με την ελπίδα ότι θα απιαγγιάσει και στο Βασίλη τον Μάραντο τον αξιωματικό που ήταν κουνιάδος του. Δεν βρήκε αυτό που ήλπιζε και αναγκάστηκε να μπουλουκιάσει με άλλους ανθρώπους, γνώρισε πολλούς εκεί, δούλεψε στου Φιξ το παγοποιείο και πούλαγε με το καροτσάκι πάγο στις γειτονιές. Δεν τον ήξερε κανείς την βόλεψε καλά».

Οι δουλειές που μπορούσαν να κάνουν ήταν ευκαιριακές, ενώ υπήρχε πάντα η αγωνία να εντοπιστούν από τις αρχές και να απολυθούν καθ' υπόδειξη της αστυνομίας ή να βρεθούν υπό καθεστώς δίωξης. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες υπήρξαν άνθρωποι των δικτύων της πόλης, οι οποίοι παρέκαμψαν τον κίνδυνο που και οι ίδιοι διέτρεχαν, και τους συνέτρεξαν.

«Αφού δεν βρήκε ο πατέρας μου απάγκιο στον μπάρμπα μου τον στρατηγό, βρήκε απάγκιο στον μπάρμπα Τάση τον Μάραντο. Ήταν επαγγελματίας κουρέας, χαμηλών τόνων άνθρωπος, συμπαθών την Αντίσταση αλλά όχι φανερά...από μέσα του. Απάγκιασε στο σπίτι του (συγκίνηση).. σε μια έρμη κάμαρα κοιμόταν ο πατέρας μου, 2-3 Γριζαίοι. ο Παναγιώτης ο Τσώλης και κανά δυο άλλοι. Ο άνθρωπος αυτός τους έκρυβε, λουμώνανε στο σπίτι του, δεν ήταν συγγενείς του και την Ευδοκία, τη γυναίκα του, μου την είχε περιγράψει με χρυσά λόγια ο πατέρας μου... Τους τάζε ούλους, μισό πιάτο τραχανά για τον καθένα...Αυτούς τους ανθρώπους δεν τους αναφέρουν ούτε στα σχολικά βιβλία, ούτε στην εκκλησία ..θα έπρεπε να έχουν την πρώτη θέση στον παράδεισο, αν υπάρχει παράδεισος και να τους έχει υπόληψη όλος ο κόσμος. Αλλά δε φροντίσανε να το κάνουμε γνωστό, δεν το ξέρει άλλος Βασιλιτσιώτης, δεν ήταν άνθρωποι της προβολής, αλλά του πατριωτικού καθήκοντος»¹³⁴

¹³² Κ. Μπέλσης, ο.π.,

¹³³ Προφορική μαρτυρία Τομαρά Παναγιώτη

¹³⁴ Προφορική μαρτυρία Τομαρά Παναγιώτη

Οι πορείες των διωκόμενων στην πρωτεύουσα είναι παράλληλες. Η προσπάθεια εύρεσης δικτύου ανθρώπων, οι δυσκολίες στην αναζήτηση εργασίας, η στέγαση υπήρξαν κοινές αγωνίες των διωκόμενων. Ο Διονύσης Πετράκος αναφέρει:

«Μόλις ξύπνησα το πρωί, ξεκίνησα να πάω να βρω κάποιους γνωστούς. Και πρώτα πήγα στα Σεπόλια, που έμενε η νύφη του αφεντικού μου, που είχα μεγαλώσει μαζί με τα παιδιά της και έλεγε και μένα παιδί της. Είχε μία κόρη και ένα γιο που είχε πνιγεί σε μία πλημμύρα και είχε απομείνει η κόρη της. Τους βρήκα, τη θεία Αλεξάνδρα και τη Νίκα, παντρεμένη με αστυνομικό της Χωροφυλακής- ένας πολύ καλός άνθρωπος. Και όταν ήρθε το μεσημέρι, τους εξήγησα πως ήμουν κυνηγημένος λόγω της συμμετοχής μου στο Ε.Α.Μ. Η απάντησή του ήταν «θα μείνεις στο σπίτι μας, μέχρι να βρεις κάποια δουλειά. Την άλλη μέρα κατέβηκα στην Ομόνοια. Εκεί βρήκα πολλούς επονίτες που ήμασταν μαζί στο αντάρτικο. Και αυτοί κυνηγημένοι. Μια εικόνα τέτοια, όπως βλέπουμε τώρα τους Αλβανούς... Έτσι και μεις ψάχναμε για δουλειά. [...] Την άλλη μέρα κατέβηκα στην Κοκκινιά, να συναντήσω τους συγγενείς από τον πατέρα μου. Τους βρήκα, τους εξήγησα τι μου συμβαίνει και τους ζήτησα να μείνω για λίγο. Δεν μου αρνήθηκαν, παρά το ότι δεν είχαν μεγάλο χώρο. Καλοκαίρι ήταν και κοιμόμουν στη αυλή. Πήγα πάλι στα Σεπόλια, τους είπα ότι βρήκα τους δικούς μου και το πρωί θα φύγω, διότι εκεί υπήρχαν πολλές πιθανότητες για να βρω κάποια εργασία. Το πρωί τα μάζεψα, τους ευχαρίστησα και έφυγα. Κατέβηκα πάλι στη Νίκαια και άρχισα να ψάχνω για δουλειά. Καινούρια περιπέτεια άρχιζε για μένα, χωρίς δουλειά. Ευτυχώς είχα εξασφαλίσει τον ύπνο. Μαζί με ένα φίλο ψάχναμε για δουλειά. Πηγαίναμε σε οικοδομές. Στην Ομόνοια ήταν το στέκι μας. Αν δεν βρίσκαμε μεροκάματο πηγαίναμε στον Εθνικό Κήπο και εκεί βγάζαμε το μεσημέρι. Εκεί βρίσκαμε πολλούς γνωστούς που ήταν και αυτοί κυνηγημένοι. Έτσι σιγά-σιγά πέρασε το 1947, με πολλές προφυλάξεις. Γιατί τα πράγματα δυσκόλευαν περισσότερο ξανά. Τρομοκρατία, με πολλές συλλήψεις, φυλακίσεις, εξορίες. Μπήκαμε στο 1948. και τότε έπιασε το φιλότιμο τα πρώην αφεντικά μου και με πήραν στη δουλειά. Εργάστηκα μέχρι το Μάρτιο, όπου μία νύχτα ήρθε η Ασφάλεια και μας πήγε στο Τμήμα.»¹³⁵

Η ανωνυμία της πρωτεύουσας είχε τελικά προσφέρει μια κάποια προφύλαξη από την αυθαιρεσία της παρακρατικής βίας. Ωστόσο καθώς ο Εμφύλιος κορυφωνόταν επανέρχονται από το αρχείο όλες οι δικογραφίες που δεν είχαν κριθεί με οριστική εισαγγελική πράξη. Τελικός καταλύτης στην έναρξη του Εμφυλίου υπήρξε το Γ΄ Ψήφισμα στις 18 Ιουνίου 1946. Το πρόσχημα για την επιβολή αυτών των μέτρων ήταν η τρομοκρατία του ασκούσε η Αριστερά. Έθεσε την Αριστερά εκτός νόμου, όχι ως οργανωμένο πολιτικό χώρο αλλά τους αριστερούς. Οι οργανώσεις τους θα μπορούσαν να λειτουργούν ως τα τέλη του 1947. Για την περιοχή της Πελοποννήσου για την εφαρμογή του θα συστήνονταν ειδικά δικαστήρια όπως εκείνα που είχαν χρησιμοποιηθεί το 1924 για την δίωξη της ληστείας τα οποία θα συγκροτούνταν μόνο από 5 εφέτες που μπορούσαν να επιβάλουν βαρύτερες ποινές χωρίς να αφήνουν στους κατηγορούμενους το δικαίωμα άσκησης ένδικων μέσων κατά της απόφασης¹³⁶.

Με διαμορφωμένο το νομικό και θεσμικό οπλοστάσιο αρχίζει ο δεύτερος κύκλος συλλήψεων για τους αντιστασιακούς της περιοχής, ακόμα και αυτών που είχαν καταφύγει στις πόλεις. Και σε αυτή την περίπτωση το πολυπληθές της πόλης πρόσφερε μια σχετική καθυστέρηση στην σύλληψη των ανθρώπων που είχαν καταφύγει στο άστυ. Οι πρώτες συλλήψεις ξεκινούν στην επαρχία.

¹³⁵ Κ. Μπέλσης, ο.π.

¹³⁶ Γ. Μαργαρίτης, ο.π.

Ο Σωτήρης Κράνιας μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας περιφερόταν από χωριό σε χωριό με άλλους αντιστασιακούς για 6-7 μήνες μέχρι που τον συνέλαβαν οι αρχές τον Οκτώβρη του '45 και τον μεταφέρουν στις φυλακές Καλαμάτας. Ο ίδιος γράφει:

«Εγώ μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας αναγκάστηκα να φύγω από το χωριό μου και να περιφέρομαι μαζί με άλλους αντιστασιακούς από το ένα χωριό στο άλλο και από το ένα βουνό στο άλλο, τότε νηστικοί και τότε διψασμένοι κι αυτή η ζωή κράτησε 6-7 μήνες. Στο διάστημα αυτό βασάνισαν απάνθρωπα την αδελφή μου Θεώνη και τον πατέρα μου. Της αδελφή μου μαύρισε όλο το σώμα της από το πολύ ξύλο που αναγκάστηκαν να σφάξουν ένα κασιόκι και να την ντύσουν με το δέρμα για να διαλυθεί το σκοτωμένο αίμα. Η οικογένεια μου αναγκάστηκε να φύγει από το χωριό, να πουλήσει τα καλύτερα αγροκτήματά μας και το σπίτι μας σε εξευτελιστικές τιμές και να μετοικήσει στην Κορώνη. Εγώ τον Οκτώβρη του 1945 πιάστηκα και με πήγαν στις φυλακές της Καλαμάτας, στη συνέχεια στη Γυάρο Κυπαρισσία, Πύλο, Μακρόνησο, Σωτηρία, Αβέρωφ, ξανά Κυπαρισσία, ξανά Καλαμάτα και τελευταία φυλακές Τρίπολης όπου απολύθηκα το 1956».¹³⁷

Ο Παναγιώτης Μπίζος ως ταχυδρομικός υπάλληλος είχε μετατεθεί από την υπηρεσία του στον Άγιο Πέτρο Κυνουρίας. Στις 16-1-1947 συλλαμβάνεται και παραπέμπεται στην εισαγγελία Καλαμάτας και από εκεί στις φυλακές της Καλαμάτας.

Στη συνέχεια εντοπίζονται οι αντιστασιακοί στην πρωτεύουσα. Ο Βασίλης Τομαράς συλλαμβάνεται στην Αθήνα και εκτοπίζεται στην Ικαρία. Ο γιος του Παναγιώτης Τομαρά αναφέρει:

«Τον βουτήξανε τον πατέρα μου στην Αθήνα τέλος '46 αρχές '47. Ματσούκι στην πρώτη δόση και κατευθείαν στην Ικαρία. Στην Ικαρία που πήγε πέρασε σχετικά καλά από πλευράς διατροφής και τον κόσμο γύρω, ήταν καλοί οι άνθρωποι. Ο πατέρας μου εκεί εκτίμησε τον τόπο σαν αγρότης που ήταν και τους λέει «εδώ γιατί δεν κάνετε περιβόλι;» «Με τι νερό;» «Νερό θα κάνετε στην πλευρά ένα πηγάδι αμολητό» ..όπως είχαμε και εμείς. «Βοηθάτε να το σκάσουμε, να το ανοίξουμε και εγώ θα σας το χτίσω». Τους ξεστράβωσε, τους έφτιαξαν 2-3 πηγάδια και το εκτίμησαν και φρόντιζαν από το υστέρημα τους-φτωχοί άνθρωποι ήταν- τους τα δίνανε για να εμπλουτίσουν το συσσίτιο που χορηγούσε η πατρίδα που ήταν μισή σαρδέλα. Εκεί πέρασε πολύ καλύτερα και μακάρι να μην τελείωνε ποτέ.»¹³⁸

Ο Διονύσης Πετράκος είχε καταφέρει να στεριώσει σε μια δουλειά στην Αθήνα όταν τον συνέλαβε η Ασφάλεια. Η πληροφορία ότι υπηρέτησε ως αντάρτης του ΕΛΑΣ χρησιμοποιείται για να υπογράψει δήλωση. Καθώς δεν είχε υπηρετήσει στο στρατό, μεταφέρεται στην Κόρινθο για στρατιωτική εκπαίδευση. Η άρνηση του να υπογράψει λευκή κόλλα δήλωσης μετάνοιας είναι η βασική αιτία για τη μεταφορά του στον νεοιδρυθέντα Οργανισμό Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου. Ο ίδιος ο Διονύσης Πετράκος περιγράφει ως εξής τα συγκεκριμένα γεγονότα:

«Μπήκαμε στο 1948 (...) Εργάστηκα μέχρι το Μάρτιο, όπου μία νύχτα ήρθε η Ασφάλεια και μας πήγε στο Τμήμα. Μας έπιασαν από το λαιμό, που λέμε...Μας κράτησαν τις ταυτότητές μας και μας άφησαν να φύγουμε, με την υποχρέωση να παρουσιαστούμε μετά από δύο μέρες (...) Πήγα πάλι αλλά αυτή τη φορά τα πράγματα δεν ήταν καθόλου εύκολα. Είχαν φτάσει και κάτι τηλεγραφήματα που έλεγαν ότι «δεν διώκεται» αλλά «υπηρέτησε αντάρτης του Ε.Λ.Α.Σ.». Έπειτα

¹³⁷ Σ. Κράνιας, ο.π.

¹³⁸ Προφορική μαρτυρία Παναγιώτη Τομαρά

μου ζήτησαν να υπογράψω «δήλωση μετανοίας» και εγώ αρνήθηκα. Τότε σηκώθηκε ο προϊστάμενος, ο κ. Καλονάρος, και με αρχίζει στα χαστούκια. Προσπάθησα να διαμαρτυρηθώ και τότε βρέθηκα περικυκλωμένος από άλλους αστυνομικούς, που έριχναν όλοι μαζί. Τότε λέει ο κ. Καλονάρος: «Πάρ' τον στο υπόγειο». Όταν με πήγαινε στο υπόγειο, ο αστυνομικός κατά τύχη ήταν Μεσσήνιος και με ρώτησε πώς δεν έχω πάει στρατιώτης. Δεν ξέρω πώς μου ήρθε και του λέω: «Παρουσιάζομαι αύριο». Τότε εκείνος με γυρίζει πίσω στον Καλονάρο, του είπε ότι ήμουν στρατεύσιμος. «Πάρ' τον» του είπε «και στο φρουραρχείο». (...) Ύστερα με πήραν στην Κόρινθο. (...) Με έβαλαν στον 4ο λόχο, έκανα εκπαίδευση και περίμενα να δω τι θα γίνει. Συγκεντρωθήκαμε και έμπαιναν μέσα ανά 4 άτομα. Κατόπιν έβγαιναν αμίλητοι. Είχα αντιληφθεί το τι συνέβαινε και είχα πάρει τελικά την απόφαση να αρνηθώ σε ό, τι μου ζητήσουν. Ήμουν με τους τελευταίους. Μπήκαμε μέσα, άκουσα τα συνηθισμένα, ότι μας κατηγορούν για κομμουνιστές. «Εμείς δεν το πιστεύουμε» είπε ο λοχαγός «αλλά πρέπει να υπογράψετε δήλωση μετανοίας, και δε συμβαίνει τίποτα»... Στη συνέχεια μου έδωσαν το στυλό για να υπογράψω και εγώ. Ρώτησα γιατί δεν έχουν συμπληρώσει το περιεχόμενο και μου απάντησαν ότι όλοι έτσι υπόγραφαν, χωρίς αντίρρηση. Τότε είπα: «Εγώ δεν υπογράφω σε λευκό χαρτί». Ξαφνιάστηκαν όταν άκουσαν την άρνησή μου. Προσπάθησαν να με πείσουν ότι η πατρίδα κινδυνεύει από τους εαμοβούλγαρους. Την άλλη μέρα ήμουν στην αγγαρεία, στα μαγειρεία και ό, τι άλλη δουλειά υπήρχε. Αυτό έγινε για δυο-τρεις μέρες, ώσπου με φώναξαν να πάρω τα πράγματά μου και να παρουσιασθώ στο τάγμα. Μας πήγαν στο Πειθαρχείο. Εκεί είχαμε μια «περιποίηση» από τη φρουρά και άλλους... Ό, τι καλό ρούχο είχαμε μας το πήραν και μας έδωσαν κάτι παλιά. Την άλλη μέρα μας πήραν στο τρένο και φτάσαμε στην Αθήνα, στο κέντρο διερχομένων. Μας έβαλαν στο Πειθαρχείο (ιδιαίτερη «περιποίηση»). Ευτυχώς δεν μείναμε πολύ. Αναχωρήσαμε για το νησί (Μακρόνησο) να «παραθερίσουμε».¹³⁹

Η τύχη των φυλακισμένων θα εξαρτηθεί από τις γενικότερες εξελίξεις στη χώρα. Οι συλληφθέντες στην πρωτεύουσα αποστέλλονται με συνοπτικές διαδικασίες στους τόπους εξορίας που αρχίζουν να ανθούν. Οι κρατούμενοι στις φυλακές Μεσσηνίας αποφασίζεται από την Κυβέρνηση να μεταφερθούν, επειδή υπάρχει η πληροφορία ότι τμήματα του ΔΣΕ πέρασαν στα μεσσηνιακά βουνά. Είναι ένα χρονικό σημείο καμπής για τον ΔΣΕ στην Πελοπόννησο κατά το οποίο επιχειρεί στις φυλακές της Σπάρτης και απελευθερώνει δημοκρατικούς κρατούμενους¹⁴⁰. Στη Μεσσηνία ο ΔΣΕ δε θα φτάσει ποτέ.

¹³⁹ Κ. Μπέλσης, ο.π.

¹⁴⁰ Γ. Μαργαρίτης, ο.π., σ 535

Οι φυλακές της Σπάρτης 1947 (Ηνωμένοι Φωτορεπόρτερ, συλλογή Ν.Ε. Τόλη, από το βιβλίο του Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949*)

Ωστόσο μια νύκτα του Ιούνη οι κρατούμενοι στις φυλακές Μεσσηνίας μεταφέρονται μέσα στο αμπάρι κάποιου φέρι-μποτ που τους περιμένει στο λιμάνι. Αργότερα φθάνουν και κρατούμενοι από τις φυλακές Κυπαρισσίας. Περισσότεροι από 600 ξεκινούν πορεία προς νότο. Προορισμός Γιούρα-ταξίδι 40 ωρών. Είναι οι πρώτοι κρατούμενοι πολίτες που εγκαινιάζουν τη Γιούρα ως φυλακή. Το μόνο που ανθεί στο νησί είναι οι πέτρες, οι επιδημίες και η δυσεντερία. Ο Σωτήρης Κράνιας γράφει:

«Όταν άνοιξε η πόρτα του αρματαγωγού αντικρίσαμε ένα γυμνό πετρώδες τοπίο ντυμένο μόνο με μικρές αραιές αφάνες. Στην παραλία του όρμου ήταν καθισμένοι και περίμεναν ένα τάγμα σκαπανέων φαντάρων. Τους είχαν στείλει από την Κρήτη να φτιάξουν και συρματοπλέξουν τέσσερις-πέντε όρμους για να κατασκηνώσουν οι χιλιάδες πολιτικοί κρατούμενοι που θα μεταφέρονταν από όλες τις φυλακές της Ελλάδας.»¹⁴¹

Η υγεία των Βασιλισσιωτών είχε κλονιστεί, έτσι όταν στα μέσα Δεκέμβρη 1948 μεταφέρονται στην Κυπαρισσία για να δικαστούν θυμίζουν τους σκελετωμένους της κατοχής. Οι δίκες που προορίζονται για 27 και 28/1/48 αναβάλλονται γιατί δεν παρουσιάζονται οι μάρτυρες κατηγορίας. Μεταφορά στις φυλακές Πύλου. 27 και 28/2/48 προορίζονται για επαναμεταφορά στην Κυπαρισσία. Ωστόσο αναχωρούν για Καλαμάτα και από εκεί στο αμπάρι ενός πολεμικού και μετά από 40 ώρες στο Γ' τάγμα Μακρονήσου.

Συνολικά στέλνονται από την Καλαμάτα στην Μακρόνησο 3 βασιλισσιώτες και όταν βγαίνουν μετά από δυο χρόνια για να γίνουν οι δίκες τους στην Κυπαρισσία είναι «αναμορφωμένοι», φαντάσματα του παλιού εαυτού τους. Αποτέλεσμα στο δικαστήριο της Κυπαρισσίας: 1 αθώωση και 2 καταδίκες. Οι δυο καταδικασμένοι θα έπρεπε να περιμένουν τη νέα Κυβέρνηση Πλαστήρα που θα ψηφίσει τον νόμο περί επιείκειας το 1952.

¹⁴¹ Σ. Κράνιας, ο.π.

Η φωτογραφία απεικονίζει το στρατόπεδο της ΣΦΑ. Δεξιά, στις μεγάλες σκηνές, έμενε η ηγεσία της Εαμικής Αντίστασης (Σαράφης, Γαβριηλίδης, κ.α.). Στην πλαγιά, στα μικρά αντίσκηνα, μέναμε οι υπόδικοι πολιτικοί κρατούμενοι. Αριστερά, έμεναν υπόδικοι και κατάδικοι φαντάροι.

Πολιτικοί κρατούμενοι στη ΣΦΑ. Από αριστερά: Γιάννης Λάζαρης, Σωτήρης Κράνιας και Σπύρος Μουζάκης.

Πολιτικοί κρατούμενοι στη ΣΦΑ. Από αριστερά: Παναγιώτης Μπίζος, Γιώργος Χρηστόπουλος και Παναγιώτης Μηχαλέας. Καθιστός ο Σωτήρης Κράνιας.

Φωτογραφίες από το φωτογραφικό αρχείο του Βασίλη Κράνια

Αν η ανωνυμία της πόλης είχε προσφέρει μια πρώτη προφύλαξη κατά τα έτη της «Λευκής Τρομοκρατίας», η μόνιμη διανομή σε αυτή έμοιαζε μονόδρομος μετά την επιστροφή από τους τόπους εξορίας. Ελάχιστοι κατάφεραν να ριζώσουν στον τόπο καταγωγής τους. Οι περισσότεροι «επιλέγουν» την Αθήνα.

Ο Διονύσης Πετράκος μετά από την απόλυση του από την Μακρόνησο νιώθει ότι έχει την ευκαιρία ενός νέου ξεκινήματος. Καθώς είναι μόλις απολυμένος από τον στρατό βρίσκει δουλεία σε κρατική υπηρεσία¹⁴². Στηρίζει σιωπηρά την ΕΔΑ, παντρεύεται και δημιουργεί οικογένεια. Ο ίδιος γράφει για τη ζωή του μετά την απόλυση από την Μακρόνησο:

«Υπηρέτησα μέχρι τον Μάρτιο του 1951, όταν απολύθηκα από τον στρατό. Τώρα σαν πολίτης αρχίζει ένας καινούργιος αγώνας για τη ζωή. Έπρεπε να βρω κάποια δουλειά για να ζήσω. Λόγω που ήμουν απολυόμενος στρατού, μας έβαζαν σε διάφορες εργασίες προστατευόμενοι ενός νόμου που είχαν φτιάξει (ο 751/48) που μας προστάτευε από απολύσεις. Εκεί που υπηρετούσα μας είπαν όσοι θέλουμε να παραμείνουμε ως ιδιώτες με την ειδικότητα που είχαμε. Έτσι βρήκα δουλειά. Και τώρα επανέρχομαι στο δικό μου πρόβλημα. Εκεί που δούλευα σε κρατική

¹⁴² Σύμφωνα με τον Ν. 751/1948 «Περί προστασίας των απολυομένων εκ των υπηρετούντων ή υπηρετησάντων εις τας τάξεις του στρατού κατά την διάρκεια της παρούσης κατά του Έθνους συμμοριακής δράσεως» παρεχόταν προστασία στην εργασία αυτών που είχαν πρόσφατα ολοκληρώσει τη στρατιωτική τους θητεία. Βλ. σχετικά στο http://gak.eyv.sch.gr/Drast/DD/PDEkkath/ergasias_751-1948.pdf

υπηρεσία, ούτε σωματείο υπήρχε ούτε να βήξεις ούτε να μιλήσεις μπορούσες. Κάποιο σωματείο που προσπάθησαν να φτιάξουν κάποιοι εργαζόμενοι, μόλις το έμαθαν στη διοίκηση, απέλυσαν αυτούς που θεώρησαν πρωταίτιους και έμεινε η ίδια κατάσταση. Βέβαια βρισκόμαστε στη δεκαετία του 1950. Πολύ δύσκολα τα πράγματα. Έπρεπε να προσέχεις πολύ, μη πέσεις σε καμιά παγίδα και χάσεις τη δουλειά σου. Γιατί τότε ήταν πολύ δύσκολο να βρεις δουλειά. Προσωπικά είχα ενταχθεί στην Ε.Δ.Α., χωρίς να μπορώ να το εκφράσω ανοιχτά μέσα στο χώρο της δουλειάς μου. Χωρίς να είμαι σε κανένα σωματείο βρισκόμουν κοντά στο προοδευτικό, συνδικαλιστικό κίνημα και από κει είχα καλύτερη ενημέρωση.

Έπρεπε να κοιτάξω και το προσωπικό μου ζήτημα. Πλησίαζα τα τριάντα και άρχισαν να σκέφτομαι αν θα πρέπει να παντρευτώ και να δημιουργήσω οικογένεια. Τελικά πήρα την απόφαση να επιλέξω μία κοπέλα από το γνωστό μου περιβάλλον. Δεν άργησα να κάνω την επιλογή μου. Από τη γειτονιά που έμενα, βρήκα την κοπέλα που ήταν από καλή οικογένεια – μπορώ να πω πως ήταν η πιο καλή οικογένεια της γειτονιάς- ορφανή από πατέρα και μητέρα και μόνο αδέρφια. Αποφάσισα να τη ζητήσω σε γάμο... Παντρευτήκαμε 9-10-1955»¹⁴³.

Ο εργασιακός του βίος στην Αθήνα υπήρξε ασταθής. Αλλάζει αρκετά επαγγέλματα, μεταξύ άλλων και σιδηρουργός, εργάτης στα ναυπηγεία, εισπράκτορας στα λεωφορεία (ΕΑΣ). Μέχρι το τέλος της ζωής του μένει ενταγμένος στο ΚΚΕ, πολιτικό κόμμα στο οποίο υπήρξε ενεργό μέλος. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του γιου του «ήταν αριστερός, συνδικαλιστής, χωρίς όμως ποτέ να διεκδικήσει θώκο, αλτρουιστής μέχρι κόκκαλο. Το ήθος του ήταν παράδειγμα σε όλους...»¹⁴⁴.

Ο Παναγιώτης Μπίζος δεν επιστέφει ποτέ στο Βασιλίτσι. Διαμένει μόνιμα στην Αθήνα. Για να επιβιώσει ασχολείται με «δουλειές του ποδαριού». Γίνεται η επανασύνδεση με τη σύντροφο της ζωής του Βούλα Μαραντού. Δε θα κάνουν παιδιά. Ενοικιάζει περίπτερο στην οδό Αιόλου, αρ. 100. Δραστηριοποιείται επαγγελματικά σε προσοδοφόρα οικοτεχνία κοσμημάτων. Γίνεται οικονομικά αυτάρκης. Χτίζει παραθεριστική κατοικία στην ευρύτερη περιοχή της Κορώνης. Το Βασιλίτσι το βλέπει πάντα από μακριά, αγναντεύοντας το από την περιοχή Λακούλες, τόπο-κρυσφύγετο κατά την κατοχή.

Φωτογραφία του Παναγιώτη Μπίζου δημοσιευμένη στο Ριζοσπάστη κατά τον θάνατο του (Μάρτης 1986)

Ο Σωτήρης Κράνιας επιστρέφει αρχικά στην Κορώνη, όπου έχουν καταφύγει και τα περισσότερα εναπομείναντα πρόσωπα της οικογένειάς του. Ο ίδιος γράφει;

«Όταν με την αποφυλάκιση μου πήγα στην Κορώνη, και ενώ οι κάτοικοι στην μεγάλη πλειοψηφία τους με έβλεπαν και με αντιμετώπιζαν με συμπάθεια, για το επίσημο κράτος και παρακράτος ήμουν ένας αμετανόητος και επικίνδυνος κομμουνιστής. Μάλιστα είχαν φρικάρει όταν έμαθαν ότι ο πρόεδρος της κοινότητας Κορώνης που ήταν οικονομικός και κοινωνικός παράγοντας είχε υπογράψει με άλλους 330 περίπου ένα χρόνο πριν απολυθώ υπόμνημα που δημοσιεύτηκε σε δυο εφημερίδες και ζητούσαν την απόλυση μου. Κι έτσι είχα συνεχείς

¹⁴³ Κ. Μπέλσης, ο.π.

¹⁴⁴ Κ. Μπέλσης, ο.π.

ενοχλήσεις από τις αστυνομικές αρχές και συνεχείς παρακολουθήσεις από χαφιέδες. Γι' αυτό αναγκάστηκα να φύγω και να έρθω το 1965 στην Αθήνα να εγκατασταθώ στο Βύρωνα και πάνω που έφτιαξα μια ιδιωτική δουλειά να πληρώνω το νοίκι μου και να ζώ την οικογένεια μου ήρθαν οι συνταγματάρχες. Με συνέλαβαν από τους πρώτους και μαζί με άλλους 20 μας πήγαν στον ιππόδρομο, μετά από 3 μέρες στη Γιούρα που είχα ξαναπάει πριν 20 χρόνια....Απολύθηκα τον Μάρτη του 1969 ως καρδιοπαθής».¹⁴⁵

Οι δυσκολίες που συνεχίζουν να υπάρχουν στην Κορώνη αναγκάζουν τον αδελφό του Βασίλη Κράνια να δοκιμάσει την τύχη του στην Αθήνα κατά το 1960-61. Μπορεί οι εκτελέσεις κομμουνιστών να σταμάτησαν οριστικά μετά το 1953 και ο αριθμός των κρατουμένων για πολιτικά αδικήματα να μειώθηκε σημαντικά από τα μέτρα επιείκειας των κυβερνήσεων Πλαστήρα στα 1950-52, η «παρενόχληση» ωστόσο της Αριστεράς ουδέποτε κατέπαυσαν κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο¹⁴⁶. Η εντυπωσιακή εκλογική επίδοση της ΕΔΑ στις εκλογές της 11ης Μαΐου 1958, η οποία αναδεικνύεται σε αξιωματική αντιπολίτευση, θορυβούν την κυβέρνηση της ΕΡΕ. Ο ίδιος ο Καραμανλής σε μεταγενέστερο σημείωμά του αναφέρει «το αποτέλεσμα των εκλογών του 1958 προέκλεσε εις την κοινήν γνώμην ένα μούδιασμα και ανησυχίες διά το μέλλον»¹⁴⁷. Άμεσα εκδηλώνεται η βούληση της κυβέρνησης Καραμανλή να συρρικνώσει την επιρροή της Αριστεράς, εφαρμόζοντας ένα συνδυασμό βίαιης καταστολής, παρακολούθησης και συλλογής πληροφοριών, ψυχολογικής πίεσης, ελεγχόμενης ενημέρωσης και προπαγάνδας¹⁴⁸. Το επίσημο κράτος φροντίζει με όλους τους τρόπους να θυμίζει ότι οι έχοντες εμπλοκή στην Αντίσταση ήταν υπό καθεστώς διαρκούς διωγμού και επιτήρησης, ενώ αποπειράται ακόμα και την ολική στέρηση των υλικών συνθηκών διαβίωσης των αντιφρονούντων. Ο Βασίλης Κράνιας αντιμετωπίζει ανυπέρβλητες δυσκολίες στην ενοικίαση σπιτιού και στην ανεύρεση εργασίας. Ο ίδιος στην προφορική μαρτυρία του αναφέρει για εκείνα τα χρόνια:

«Για την Αθήνα φύγαμε το 60-61...εκεί ήταν το μαρτύριο, γιατί τούτη η αστυνομία έστελνε όλη την αναφορά . Για να νοικιάσεις ένα σπίτι στην Αθήνα έπρεπε να πεις που έμενες από πού ήρθες, πότε άλλαξες σπίτι... Μέναμε στον Παράδεισο και πήγαινα σε ένα καφενείο του Παπαμικρούλι που ήταν κομμουνιστής , εκεί πηγαίνανε όλοι οι οδηγοί των αστικών λεωφορείων ..και του λέω του Παπαμικρούλη «Μπάρμπα-Γιάννη δε λες σε κανέναν από αυτούς να με πάρει εισπράκτορα; Να πάρω την άδεια να δουλέψω». Βρίσκει κάποιον και υπογράφει για να με προσλάβει. Και κάνω τα χαρτιά μου και μου είπαν να πάρω τηλέφωνο για να μάθω. Έπαιρνα και μου λέγανε «δεν ήρθαν ακόμα, δεν ήρθαν ακόμα» και μετά μου λένε «ήρθε, αλλά καλύτερα να μην ερχότανε» Μετά από 1-2 εβδομάδες με καλούν στην ασφάλεια στο Μαρούσι. Ήταν και ο κουνιάδος μου στην αστυνομία πόλεων και ρωτάει τι συμβαίνει. «Δεν ξέρεις τι συμβαίνει;» και άρχισε να μου κάνει ανακρίσεις. Ρωτάω αν υπάρχει κάποια κατάθεση ότι έχω σκοτώσει κάποιον. Υπάρχουν άλλοι που έχουν σκοτώσει και έχουν τις καλύτερες θέσεις και αγρίεψε και μου λέει

¹⁴⁵ Σ. Κράνιας, ο.π.

¹⁴⁶ «Πάνω από 1.570 πολιτικοί κρατούμενοι καταγράφηκαν την 1η Φεβρουαρίου του 1961, ενώ, μεταξύ 1953 και 1961, το μέτρο της διοικητικής εκτόπισης επιβλήθηκε σε 1.138 περιπτώσεις. Κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων κυβερνήσεων Καραμανλή, στα 1955-58, η καταστολή του κομμουνισμού φαίνεται να κινήθηκε σε επίπεδα «ρουτίνας». Στο Ι. Στεφανίδης, ο.π.

¹⁴⁷ Κ.Καραμανλής: Αρχείο, γεγονότα και κείμενα, επιμ. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Αθήνα, Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή - Εκδοτική Αθηνών, 1995, τ. 3, σ. 128

¹⁴⁸ Ι. Στεφανίδης, ο.π.

«θα σε στείλω στη Βουλγαρία» και τον ρώτησα αν με θέλει τίποτα άλλο αφού δεν μου δίνει το χαρτί. Και έτσι παίρνω τις πετσέτες στην μασχάλη και τα σεντόνια και τις κυλόττες και γυρνούσα στις γειτονίες και έτσι πήρα και τον αδελφό μου το Σωτήρη στη δουλειά-αυτή η δουλειά δεν χρειαζόταν χαρτί, άμα σε πιάνανε βάζαμε τον μπόγο στο λεωφορείο τόσες πετσέτες, τόσα σεντόνια και ανάλογα αν παίρναμε και παραγγελίες. Πηγαίναμε από σπίτι σε σπίτι. Είχαμε εισοδήματα, δούλευε και η γυναίκα μου και η μεγάλη κόρη μου, είχαμε ανοίξει ένα κομμωτήριο στον Υμηττό»¹⁴⁹.

Έχει να ζήσει οικογένεια με δυο παιδιά. Τελικά γίνεται περιπλανώμενος έμπορος λευκών ειδών. Την ίδια εργασία προτείνει και στον αδελφό του Σωτήρη όταν έρχεται οικογενειακώς το 1965 στο Βύρωνα. Η επταετία των συνταγματαρχών διακόπτει για άλλη μια φορά βιαίως την πρόσκαιρη ηρεμία τους. Τον Σωτήρη τον συλλαμβάνουν από τους πρώτους και μαζί με άλλους 20 τους πήγαν στον ιππόδρομο , μετά από 3 μέρες στη γνώριμη του Γιούρα. Απολύεται τον Μάρτη του 1969 ως καρδιοπαθής. Ο Βασίλης καταφέρνει να φύγει για Καναδά το 1970. Είχε κάνει μια αποτυχημένη απόπειρα φυγής για Γερμανία. Σύμφωνα με τον ίδιο:

«Πήγα, έκανα μια αίτηση και περίμενα να με ειδοποιήσουν. Όταν μας ειδοποίησαν και πήγα ήταν μια ουρά τεράστια. Έφτασε η σειρά μου με ρώτησαν πως λέγομαι και μου είπαν να κάτσω στην πάντα. Πέρασε όλη η ουρά και μόλις τέλειωσε μου λέει (ο υπεύθυνος) πώς «δεν αφήνει η αστυνομία να φύγεις και μη ρωτήσεις γιατί θα σου πω να πας στην Μπομπουλίνας να ρωτήσεις γιατί δεν αφήνει, αλλά σου συνιστώ να μη πας». Και αυτό μου το είπανε όταν μου κόψανε και το τηλέφωνο, το οποίο το πλήρωνα, ενώ μου το είχαν κόψει και πηγαίνω και τους λέω: «Πληρώνω και τηλέφωνο δεν έχω» και μου λένε; «Άμα θες να μάθεις πήγαινε στην Μπομπουλίνας και θα σου πούνε».

Θα καταφέρει να φύγει για Καναδά, κατόπιν πρόσκλησης της μεγάλης κόρης που είχε ήδη μεταναστεύσει εκεί. Το 1982 με την αναγνώριση της εαμικής αντίστασης του χορηγείται πιστοποιητικό από τη νομαρχία Μεσσηνίας ως μέλους της ΕΠΟΝ. Νιώθει περήφανος.

¹⁴⁹ Προφορική μαρτυρία Βασίλη Κράνια

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ
ΔΙΝΣΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

Αριθ. Πρωτ. 14267

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟ

Πιστοποιείται ότι σύμφωνα με τις διατάξεις:

α) Του Α.Ν. 971/1949, όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε μεταγενέστερα και

β) Του Ν. 1285/1962

Ο Κράνιος Βασιλείος και της Σταυρούλας
του Ιωάννη και της Βασιλίδας
που γεννήθηκε το έτος 1930 στο Βασιλίτσι
της επαρχίας Πυλίας του Νομού Μεσσηνίας
αναγνωρίστηκε με το αριθ. 22/8-5-84
Πρακτικό της οικείας επιτροπής κρίσεως, σαν αγωνιστής της Εθνικής Αντιστάσεως 1941-1944
ως ακολούθως:

α) Σαν μέλος των Εθνικών Αντάρτικων Ομάδων
από μέχρι

β) Σαν μέλος των Εθνικών Οργανώσεων πληροφοριών και διασφαρής
από μέχρι

γ) Σαν μέλος των Εθνικών Οργανώσεων Εσωτερικού Κ.Ε.Π.Ο.Ν
από 1-1-1944 μέχρι 31-12-1944

δ) Σαν μεμονωμένος αγωνιστής
από μέχρι

Ο ανωτέρω γράφτηκε στους τελικούς πίνακες με αυτ. αριθμό 45
που κυρώθηκε με την Φ.670/Β28/453247/18-5-84
απόφαση του Υπουργού Εθνικής Άμυνας.

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ
ΔΙΝΣΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
Καλαμάτα 12 Ιουλίου 1984
Η Ε.Ε.Ν.
Ο Δ/ΝΤΗΣ
Καλαμάτα

Καλαμάτα 11-8-1984
Ο Πρόεδρος Επιτροπής
Καλαμάτα

Πιστοποιητικό του Βασίλη Κράνια που αναγνωρίζει την αντιστασιακή του δράση

Τα τελευταία χρόνια ο Βασίλης Κράνιας ζει σε ιδιόκτητο σπίτι στην Κορώνη. Αναρτημένη σε δωμάτιο του σπιτιού υπάρχει η παρακάτω φωτογραφική σύνθεση:

Είναι δώρο που του έκαναν οι κόρες του και απεικονίζει στο κέντρο τους γονείς του (Σταυρούλα και Γιάννη) και τον ίδιο με τα αδελφία του (από κάτω αριστερά ο ίδιος, η Θεώνη, ο Σωτήρης, ο Φώτης, ο Παναγιώτης και ο Γιώργης). Έτσι αυτή η απεικόνιση του προσφέρει ότι δεν κατάφερε να βιώσει στη ζωή του: όλα τα μέλη της οικογένειάς του σε κοινή παρουσία. Λείπει η αδελφή του Ευγενία Κράνια, η οποία στα 12 της χρόνια σε στρατιωτική επιχείρηση του ΕΛΑΣ στο Βασιλίτσι στις 6/8/1944 σκοτώθηκε από ελεύθερο βόλι. Δεν είχε προλάβει να φωτογραφηθεί.

Οι παραπάνω περιπτώσεις φυγής από τον πατρογονικό τόπο, παρά τις επιμέρους διαφορές, ακολουθούν ένα κοινό μοτίβο: αρχικά εμπλοκή με την Αντίσταση, με την Απελευθέρωση άτυπες αλλά και επίσημες διώξεις από κράτος και παρακράτος, απειλή του αγαθού της ζωής των ίδιων και συγγενικών τους προσώπων, καταφυγή σε προστατευτικά δίκτυα, νομική και πολιτική δίωξη και εμπειρία εξορίας, παραμονή σε αστικό κέντρο, κυρίως στην Αθήνα.

4.3.2. Παραμονή δυνητική χρησιμότητα στην κοινότητα

«...δεν μπορείς μοναχός σου ούτε στον Παράδεισο».

«Κανένας άνθρωπος δεν είναι μόνος του ένα Νησί ακέραιο και ξεχωριστό».
John Donne, Άγγλος ποιητής (1573-1631)

Οι άνθρωποι που επέλεξαν ή υποχρεώθηκαν να παραμείνουν στο χωριό έπρεπε να αναπτύξουν στρατηγικές τόσο για την επιβίωση τους, όσο και για τη δύσκολη συνύπαρξη. Το πρώτο για το οποίο είχαν να φροντίσουν ήταν η ασφάλεια των ανθρώπων τους και η διάσωση της όποιας περιουσίας. Το τελευταίο συνιστούσε και απαραίτητο υλικό όρο διαβίωσης. Οι περιουσίες των διωκόμενων είχαν υποστεί πολλαπλές λεηλασίες. Σπίτια είχαν καεί ή λεηλατηθεί, χωράφια είχαν αποψιλωθεί και είχαν απωλέσει την καλλιεργητική τους δυνατότητα. Ο Βασίλης Τομαράς όταν γύρισε από την εξορία *«άρχισε να φέρνει σε λογαριασμό την ήδη διαλυμένη του περιουσία. Η σταφίδα κάτω δεν υπήρχε, γιατί οι Βασιλισιώτες τα κόβανε τα κλίματα και τα πηγαίνανε στην Κορώνη για να τα έχουν ως καύσιμη ύλη να μαγειρεύουν, να τρώνε με τους Γερμανούς και να πλένουν και τα σκουτιά τους ..δεν υπήρχε άλλος τρόπος: ζεστό νερό . Όταν γύρισε όλοι είχαν κλίματα το δικό του είχε λούρες , γιατί το κλίμα δεν πεθαίνει ποτέ. Πολέμησε να φέρει σε λογαριασμό την παραγωγική πλευρά¹⁵⁰.»*

Η φτώχεια που χαρακτήριζε έτσι κι αλλιώς το σύνολο του πληθυσμού οδηγούσε τους ανθρώπους να αναπτύσσουν εργατικότητα και υπομονή και να μηχανεύονται πολλαπλούς τρόπους για να επιζήσουν.

Ειδικότερα οι άνθρωποι που ήρθαν από τόπους εξορίας είχαν αναγκαστεί να αναπτύξουν επιπλέον δεξιότητες που θα αποδεικνύονταν ιδιαίτερα χρήσιμες. Η αντοχή που είχε ο Βασίλης Τομαράς στην εικόνα του αίματος τον βοήθησε να βρει ρόλο στην Μακρόνησο. Ο γιος του Παναγιώτης θυμάται:

«Ο πατέρας μου επειδή εδώ στο χωριό έσφαζε το γουρούνι, μουνούχαγε τα σκυλιά, έσφαζε το κατσίκι στην Λαμπρή, δηλαδή είχε μια εξοικείωση με τη θέα του αίματος και όταν πήγαν κάποιον σαπιαλισμένο κρατούμενο, με φαγωμένα πόδια από το ματσούκι στο χειρουργείο των εξόριστων –είχαν δικό τους χειρουργείο, πρόχειρο με όποια μέσα είχαν –να τον συγυρίσουν, να τον δέσουν «ρε παιδιά βοηθάτε» και δεν πήγαιναν γιατί σκιαζόντουσαν, ο πατέρας μου πήγαινε και ξαναπήγαινε και το εκτιμήσανε και έγινε βοηθός στην ιατρική μονάδα των εξόριστων –επειδή δεν ήταν μόνο ο Ρούσσος ο μεγαλογιατρός αλλά και οι μικρότεροι. Έμαθε να ράβει μικροσκοπίσματα στο δέρμα, να κάνει ενέσεις και το σπουδαιότερο ενδοφλέβιες που δεν ήξερε τότε κανείς στο χωριό , να δένει τραύματα χωρίς να κάνει εμφύτευση , αν καθαλάει το ένα δέρμα της κοψιάς το άλλο αυτό απαγορεύεται να είναι ίσα-ίσα και να μην αφήνει χαρακτηριστική ουλή»

¹⁵⁰ Προφορική μαρτυρία Τομαρά Παναγιώτη

Ο ρόλος αυτός αποδείχθηκε σωτήριος για τον ίδιο, τόσο κατά την παραμονή του στην εξορία, όσο και κατά την επιστροφή του στο χωριό:

«Στην Μακρόνησο δεν τον βαρέσανε, γιατί τον είχαν ανάγκη όπως και όλο το ιατρικό προσωπικό, γιατί εκεί κάτω αρρωστάγανε και εκείνοι οι ανθρωποφύλακες, είχαν ανάγκη και εκείνοι από χειρουργεία και τέτοια και δεν την αρνηθήκαν ποτέ τη βοήθεια στους αντίπαλους, ούτε εκεί, ούτε μετά. Και γι' αυτό το λόγο δεν τον κακομεταχειρίστηκαν, δεν τον βαρέσανε ..έβλεπε άλλους που είχαν βαρέσει... Ερχόμενος στο χωριό και αφού είχε κάποιες γνώσεις ιατρικές, νοσοκομειακές και ήταν βασιλιάς στους στραβούς, αναγκαστήκανε αν πάθαινε κάτι κάποιος-και συνέβαινε συχνά- όχι στα ίσα αλλά με μέσο. Λέγανε της Κούκαινας «δεν πας να του πεις του δικού σου να τηράξει αυτό και εκείνο, τι σπυρί είναι αυτό». Πήγαινε ο πατέρας μου. Δεν είπε σε κανέναν όχι και το κυριότερο που ήξερε να κάνει ενδοφλέβιες ενέσεις. Αναγκάστηκε έτσι το Βασιλίτσι προσποιητά τα τον δέχεται»¹⁵¹.

Η χρησιμότητα του Βασίλη Τομαρά στην κοινότητα ήταν το πρώτο στοιχείο που υποβοήθησε τη συνύπαρξη του στα πρώτα δύσκολα χρόνια μετά την εξορία. Ωστόσο καθώς η κοινωνική ζωή άρχισε να ομαλοποιείται, προσφέρονταν οι ευκαιρίες σε όλους για αρμονική συνύπαρξη και συνεργασία:

«Ήταν καλός και στα κοινωνικά του, τραγούδαγε, γλένταγε, χόρευε, συμμετείχε σε μια ξέλαση... Ξέλαση λέγανε την άμισθη εργασία, όχι μορφή αγγαρείας, άμισθη εργασία σε κάποιον που έχει ανάγκη για να τον βοηθήσουν να του θερίσουν το χωράφι ..και μπορούσε να πάει και κάποιος που δεν ήταν συγγενής ή γνωστός, γιατί συνήθως αυτή η ξέλαση γινόταν σε περίπτωση αρρώστιας, θανάτου, συνήθως Κυριακές που δεν πήγαινες στη δουλειά. Και τον δέχθηκε το Βασιλίτσι και από ανάγκη. Αλλά και ο ίδιος ο πατέρας μου είχε την ανάγκη των άλλων συμπατριωτών του, γιατί δεν μπορείς μοναχός σου ούτε στον Παράδεισο.¹⁵²»

Άντρες του χωριού κατά τη δεκαετία του 1960 σε υλοποίηση συλλογικού έργου

¹⁵¹ Προφορική μαρτυρία Τομαρά Παναγιώτη

¹⁵² Προφορική μαρτυρία Τομαρά Παναγιώτη

Αλλά και ο Σωτήρης Κράνιας όταν αποφυλακίζεται το 1956 κατοικεί στην Κορώνη και θα προσπαθήσει να καινοτομήσει εισάγοντας τη μηχανική καλλιέργεια σε μια εποχή που η χειρωνακτική εργασία κυριαρχούσε. Ο ίδιος γράφει:

«Από το 1956 που αποφυλακίστηκα μέχρι το 1964 έμενα μόνιμα στην Κορώνη και ασχολιόμουν με αγροτικές καλλιέργειες. Μπορώ να πω ότι σαν μικροαγρότης που ξεκίνησα κατάφερα στα λίγα χρόνια να μεγαλώσω και να βελτιώσω τον αγροτικό μας κλήρο με εισόδημα μεσαίων αγροτών. Ήμουν σχεδόν από τους πρώτους που πήρα βενζινοκίνητη σκαπτική μηχανή για αποδοτικότερη και πιο ξεκούραστη καλλιέργεια των κτημάτων. Έτσι πέρα από την καλύτερη και γρηγορότερη καλλιέργεια των δικών μας κτημάτων πήγαινα και καλλιεργούσα επί πληρωμή και σε κτήματα άλλων, εξασφαλίζοντας ένα ικανοποιητικό εισόδημα στο οικογενειακό μας ταμείο¹⁵³.»

Παράλληλα η εξορία τον έχει «προικίσει» και με άλλες δεξιότητες. Είναι από τους ελάχιστους που ξέρει την τέχνη της βιβλιοδεσίας. Όταν ο Παναγιώτης Μπίζος στέλνει στον ανιψιό του Κώστα Σούμα σημειώσεις Γεωμετρίας, τη βιβλιοδέτηση τους την κάνει ο Σωτήρης Κράνιας.

4.3.3. Η συγγένεια και οι στενές κοινωνικές σχέσεις

«...το δίκτυο είχε μέσα του όλες τις ιδεολογικές αποχρώσεις και αυτό το ξεπερνούσαμε και έμενε η προστασία, η ασφάλεια, η αγάπη μεταξύ των παιδιών της ηλικίας μας»

Η Νότια Πυλία κατά τις δεκαετίες '40 και '50 όπως ήδη ειπώθηκε (1^ο κεφάλαιο) έχει στοιχεία νεωτερικής κοινωνίας, πραγματοποιώντας μεταβάσεις σε επίπεδο οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων και ερχόμενη σε επαφή με σύγχρονα ιδεολογικά ρεύματα. Αυτό δεν της απαγορεύει βέβαια να φέρει και τα στοιχεία της κοινότητας των στενών διαπροσωπικών σχέσεων που παρουσιάζουν οι αγροτικές, μικρής κλίμακας, ομοιογενείς κοινωνίες. Η βασική διάκριση μεταξύ κοινότητας και κοινωνίας διατυπώθηκε από τον Ferdinand Toennies, στο κλασικό για την Κοινωνιολογία έργο του *Κοινότητα και Κοινωνία* (1887). Η κοινότητα βασίζεται στους προσωπικούς κοινωνικούς δεσμούς και αλληλεπιδράσεις και δημιουργεί στα μέλη της τη συνειδηση ότι ανήκουν σ' αυτήν, διαμορφώνοντας την εσωτερική της ιεραρχία. Η κοινότητα είναι ο απαραίτητος βασικός σχηματισμός μέσω του οποίου δημιουργήθηκαν τα χωριά και, μετέπειτα, οι πόλεις, αλλά και οι μορφές συλλογικής δράσης. Ωστόσο η κοινωνική ενσωμάτωση δεν περιορίζεται στα όρια της κοινότητας για τη διαχείριση των υποθέσεων που δεν έχουν τοπικό χαρακτήρα.

Στο κεφάλαιο αυτό θα επικεντρωθούμε στις στενές διαπροσωπικές και συγγενικές σχέσεις που χτίζει η κοινότητα στο εσωτερικό της και στο πώς αυτές τις αξιοποιεί για να επουλώσει της πληγές των διαιρέσεων που έχουν προηγηθεί. Η συγγένεια σε ένα χωριό 1200 περίπου κατοίκων αποδείχθηκε ισχυρός δεσμός που λειτούργησε συγκολλητικά και γεφύρωσε τις διαφορές. Η Βασιλική Μπίζου θυμάται:

«Είμασταν 29 πρώτα ξαδέλφια και με όλα είχαμε μια άριστη σχέση-όλες αυτές οι οικογένειες είναι μια κοινότητα, ένα ευρύ δίκτυο και αυτό το δίκτυο είχε μέσα του όλες τις ιδεολογικές αποχρώσεις και αυτό το ξεπερνούσαμε και έμενε η προστασία, η ασφάλεια, η αγάπη μεταξύ των παιδιών της ηλικίας μας... και με παιδιά που ήταν από την άλλη πλευρά, κάναμε παρέα, παίζαμε...αυτό είναι αξιοθαύμαστο...Μπορεί να υπήρχε φτώχεια αλλά εμείς τα παιδιά νιώθαμε αυτή την ασφάλεια... αυτή η φτερούγα, προστατευμένα από την οικογένεια. Αυτό το πέπλο

¹⁵³ Σ. Κράνιας, ο.π.

δημιούργησε θετικά και ασφαλή παιδικά χρόνια-ήταν πέπλο ασφάλειας και η μόνη δυσκολία ήταν η φτώχεια. Δεν είπα να φύγω να ρίξω μαύρη πέτρα... σε αυτό συνετέλεσαν και οι ευρύτεροι οικογενειακοί δεσμοί¹⁵⁴».

Επιπλέον των βιολογικών συγγενικών σχέσεων επιδιώχθηκαν κουμπιές και βαφτίσεις που διασταύρωναν τους ανθρώπους που τους είχε χωρίσει η πόλωση. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της επιλογής του νονού της Βασιλικής Μπίζου:

«Εμένα με βάφτισε το '51 ο νονός μου που ήταν 9 χρονών. Ήταν η οικογένεια του Παπασαραντόπουλου που το ζευγάρι σκοτώθηκε, η μάνα από αδέσποτη σφαίρα και ο πατέρας στα Τάγματα Ασφαλείας και έμειναν τα 3 παιδιά ορφανά. Αυτά τα πήρε ο Ερυθρός Σταυρός, ενδιαφέρθηκε ένας θεός από την Αμερική. Ο Γιώργος με βαφτίζει το '51. Πώς ήταν δυνατόν (να με βαφτίσει) ο γιος του ανθρώπου που είχε σκοτωθεί και είναι στο άλλο στρατόπεδο; Ο πατέρας μου έλεγε ότι αυτός ο άνθρωπος ήταν φτωχός, ουσιαστικά πάμφτωχος χωρίς κανένα ιδεολογικό υπόβαθρο. Παρόλο που του λέγανε να μην πάρει όπλο εκείνος έλεγε: «τι να κάνω τα παιδιά που είναι νηστικά, να πάρω λίγα μακαρόνια. Πώς θα τα ζήσω;» Και τον μπλέξανε. Όλα αυτά γίνονται το '40 και βλέπεις το '51 γίνεται η κουμπιριά».

Φαίνεται ότι η επιλογή να γίνει μια τέτοια κουμπιριά τη στιγμή που ο 9χρονος νονός θα έφευγε για πάντα για την άλλη άκρη του Ατλαντικού ήταν ένας τρόπος να μη χαθεί αυτό το δέσιμο που είχε με το χωριό καταγωγής του. Τα επόμενα χρόνια στέλνει συστηματικά δέματα στο βαφτιστήρι του, έρχεται για τη στρατιωτική θητεία, επισκέπτεται συχνά το χωριό, κάνει δωρεές και αναζητά οποιοδήποτε αναμνηστικό από τους χαμένους γονείς του.

Στη Βασιλική Μπίζου στέλνει μια κούκλα κανονική, την μοναδική που διαθέτει όλο το χωριό. Είναι αιτία ζήλιας, καθώς διαθέτει ένα τόσο μοναδικό παιχνίδι, φτιαγμένο από εργοστάσιο της Αμερικής. Δεν θα της επιτραπεί να παίξει ποτέ όμως με την κούκλα. Είναι πολύτιμη, κλείνεται από την μητέρα της στο κουτί και βγαίνει για να παίξει το παιδί μόνο στις θεατρικές παραστάσεις των εθνικών γιορτών του σχολείου.

«Ο νονός όταν παρουσιάζεται στο στρατό '59- '60 ήρθε με μια φωτογραφική μηχανή και τράβηξε φωτογραφίες. Τον νονό δεν τον βλέπω συχνά, με βαφτίζει φεύγει, στέλνει δώρα και έρχεται το '60. Έψαχνε για πολλά χρόνια μια φωτογραφία της μητέρας του. Δεν ξέρω αν βρήκε. Σίγουρα ο πόνος αυτών των παιδιών ήταν πολύ μεγάλος. Όταν έρχεται εδώ οι παρέες του είναι από δεξιές οικογένειες. Δεν ξέρω πως τα έχει εισπράξει όλα αυτά. Σίγουρα θα τον έχει σημαδέψει αρνητικά, και σε ένα επίπεδο πολιτικό¹⁵⁵».

Οι κουμπιές λειτουργούσαν συνενωτικά όχι μόνο μεταξύ μεμονωμένων οικογενειών αλλά και εντός του συνόλου της κοινότητας. Ο Παναγιώτης Τομαράς αναφέρει:

«Μέσα στις άλλες δραστηριότητες πολύ αργότερα ήταν να στεφανώσουμε τον Χρήστο τον Σούμα. Κοντά στα άλλα ήταν και ένα μέσο τριβής, συμφιλίωσης, γιατί στο γάμο του Χρήστου δεν ήταν μόνο συμπαθούντες. Με αυτά τα κουμπιριά τα λεγόμενα σε όλα τα χωριά και σε όλες τις εποχές ήταν αιτία σμιξίματος, συνύπαρξης, συμφιλίωσης. Πώς λέγανε παλιά και οι

¹⁵⁴ Προφορική μαρτυρία Βασιλικής Μπίζου

¹⁵⁵ Προφορική μαρτυρία Βασιλικής Μπίζου

Βασιλιτσιώτες «το ψωμί με σκέτο ξίδι δεν τρώγεται, με σκέτο λάδι τρώγεται» τόσο παραβολικά. Η κουμπαριά είχε ένα πιο ιερό και σεβαστό χαρακτήρα από ότι έχει σήμερα»¹⁵⁶.

Γάμος στο χωριό το 1956. Τα παιδιά συμμετέχουν επιδεικνύοντας τα προικιά της νύφης. Όλοι οι ενήλικες επίσης συμμετέχουν

Οι γάμοι επίσης ήταν μια στρατηγική επιβίωσης. Ειδικά οι διωκόμενοι αναζητούσαν μια μορφή προστασίας στην συνένωση τους με ανθρώπους που είχαν κάποια καθεστωτικά ερείσματα. Όταν οι απειλές για ενδεχόμενο βιασμό της Θεώνης Κράνια άρχισαν να φουντώνουν, ο πατέρας της Γιάννης την πήρε στην Καλαμάτα. Ο Βασίλης Κράνιας θυμάται:

«Μείνανε μέχρι το Πάσχα όπου έγινε το προξενιό με τον γαμπρό μου. Μας έλεγαν ότι είναι καλός, γεροντοπαλίκaro αυτός, είχε δυο αδέρφια αστυνομικούς, ήταν και 5 αδέρφια, είχε πλάτες δηλαδή που λέμε.. Μόλις ήρθε από την Καλαμάτα και τα τελειώσανε με τον Κώστα, ήρθαμε στο χωριό. Ο Κώστας με τα κυνήγια και αυτά είχε γνωριμίες σε όλα τα χωριά, ήταν και σοβατζής, είχε γνωριμίες.. πρώτα τον γνώρισε ο Καυκάλας πιάσανε σχέσεις και είχε ένα άλογο ο γαμπρός μου και σε όλες τος θυμωνιές ήταν μέσα. Μείνανε στο Βασιλίτσι... Την Θεώνη από τη στιγμή που παντρεύτηκε και πήγε στο Βασιλίτσι δεν την ξαναενόχλησαν. Πρώτα- πρώτα η οικογένεια του γαμπρού ήταν δεξιοί, ήταν ένας αστυφύλακας, ένας χωροφύλακας»¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Προφορική μαρτυρία Παναγιώτη Τομαρά

¹⁵⁷ Προφορική μαρτυρία Βασίλη Κράνια

Ο Κώστας Αξιοτόπουλος, η Θεώνη Κράνια με τους γονείς της Γιάννη και Σταυρούλα Κράνια

Η βοήθεια συγγενικών προσώπων αποδεικνύεται σωτήρια, ειδικά σε εκείνες τις περιπτώσεις που η βία και η τρομοκρατία έχει πάρει ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Μια τέτοια περίπτωση ήταν και η επίθεση παρακρατικών στις 15 Μάρτη 1948 σε αγροτόσπιτο στην Κορώνη που κατοικούσαν τα αδέρφια Φώτης και Βασίλης Κράνιας. Ο Φώτης δολοφονείται με 7 σφαίρες. Ο Βασίλης κατάφερε να κρυφτεί και επέζησε. Ο Κώστας Γούλας, συγγενής του πατέρα του, τον κρύβει στο σπίτι του. Ο Βασίλης Κράνιας αναφέρει:

«Ήρθε ο Κώστας ο Γούλας. Η μάνα του και ο πατέρας μου ήταν πρώτα ξαδέλφια. Ήτανε στα χίτικα αυτός και εδώ στην Κορώνη είχε κάνει αρχηγός. Ήρθε εκεί, με παίρνει εμένα και με πάει στο σπίτι του και μου λέει «Δεν θα κουνηθείς από εδώ! Δε θα φύγεις καθόλου έξω!» Μέχρι που φέρανε τον Φώτη. Φύγανε οι χίτες. Ήταν από άλλα χωριά δεν τους ήξερα. Ήταν και Κορωναίοι μέσα. Ήταν ένας χίτης που με τον αδελφό μου κάναμε παρέα.. και την παρέα που κάναμε ήταν για να έχουμε κάποιο απάγκιο... και τον είδα όταν πήγα στο σπίτι μου μετά, είχε πεθάνει και τον φέρανε για να γίνει η κηδεία και ήρθε και έπιασε το φέρετρο και έφυγε...»

Σημαντική βοήθεια, ειδικά στην συγκυρία εκτέλεσης της στρατιωτικής θητείας των ανθρώπων που είχαν στιγματιστεί, προσφέρει ο στρατηγός Βασίλης Μάραντος¹⁵⁸. Γεννημένος το 1910 στο

¹⁵⁸ Γεννημένος το 1910 στο Βασιλίτσι, το 1940 ως λοχαγός του πυροβολικού πολέμησε στα οχυρά του Ρούπελ. Μαζί με άλλους αξιωματικούς πέρασε στην Τουρκία με σκοπό να φτάσει στη Β. Αφρική. Στην Αίγυπτο πολέμησε μαζί με τους Συμμάχους. Έλαβε μέρος στον Εμφύλιο ως Διοικητής με έδρα τον Βόλο. Το 1948 μεταβαίνει για εκπαίδευση στις ΗΠΑ. Γυρίζοντας τοποθετείται στη Σχολή Πυροβολικού στο Μεγάλο Πεύκο ως καθηγητής. Το 1964 ανέλαβε Διοικητής στο Στρατηγείο Κεντρικής Ελλάδας

Βασιλίτσι, στη δεκαετία του '50 τοποθετείται στη Σχολή Πυροβολικού στο Μεγάλο Πεύκο ως καθηγητής, ενώ το 1964 ανέλαβε Διοικητής στο Στρατηγείο Κεντρικής Ελλάδας. Όταν ο Βασίλης Κράνιας το '53 πήγε φαντάρος του προσφέρει βοήθεια ο Βασίλης Μάραντος, καθώς οι πατεράδες τους ήταν πρώτα ξαδέλφια.

«Ήταν συνταγματάρχης και βασιλικός. Μου δίνει μια κάρτα να βρω έναν μόνιμο επιλοχία για να με βοηθήσει. Όταν κατατάχτηκα και πήρα τον εξοπλισμό, μας βάλανε να γράψουμε τι γνώμη έχουμε για τους αντάρτες και γράφω «δεν τους θέλω, γιατί σκοτώσανε την αδελφή μου». Πήγα να βρω και αυτόν το επιλοχία. Πήγα στο ΚΨΜ, του δίνω την κάρτα και μου είπε ότι θα κοιτάξει να με βοηθήσει... Στην παρουσία μου, ενώ είμαι νεοσύλλεκτος βλέπει την κάρτα με ρωτάει «τι θες από εμένα;» . «Τι να θέλω κ. διοικητά;» Τα έχασα, μας είχαν περιλάβει και στα καψώνια και τρέμαμε και τον παλιό στρατιώτη. Μου είπε «θα σε κρατήσω εδώ να κάνεις την εκπαίδευση και θα σε κάνω εκπαιδευτή». Είπα «Ευχαριστώ πολύ» χαιρέτησα, έφυγα.»

Το ίδιο θα πράξει ο Βασίλης Μάραντος και τον Ιούλιο του '64 όταν ο ανιψιός του Παναγιώτης Τομαράς θα υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία.

Ο Βασίλης Μάραντος,(από φυλλάδιο που τυπώθηκε ιδιωτικά το 2016 στο Βασιλίτσι με συγγραφέα τον Παναγιώτη Τομαρά και τίτλο: «Ο στρατηγός Βασίλειος Μάραντος...όπως τον έζησα»)

4.4. Ιστορίες σιωπής

«σα πέπλο που μπήκε και σαν να συμφώνησαν όλοι οι άνθρωποι αθόρυβα ότι βάζουμε αυτό το πέπλο και δεν μιλάμε γι' αυτό και από τη μια και από την άλλη πλευρά και πάμε παραπέρα»

Η αποσιώπηση, ενώ βοήθησε στην επιβίωση των ανθρώπων, δε συνιστά ακριβώς μια στρατηγική επιβίωσης, καθώς δε είναι ένα εμπρόθετο, ορθολογικό ενέργημα που εγγράφει έναν συγκεκριμένο στόχο, μια επιθυμητή κατάσταση στο μέλλον.

Η εμμονή στη μνήμη είναι πάντα αρετή, ενώ η λήθη συνιστά αναγκαστικά αποτυχία και αδυναμία; Φαίνεται πως η ρητή ή άρρητη απόφαση των κοινωνιών να μη θυμούνται αυτά που έγιναν, σηματοδοτείται κάποιες φορές θετικά. «Έχουμε τη δύναμη να ξεχάσουμε! Να ξεχάσουμε

όσο γίνεται πιο γρήγορα!» διατυμπάνιζε η εφημερίδα *Il rolo* τον Απρίλη του 1945¹⁵⁹. Η «Σκοτεινή Ήπειρος» βρισκόταν στο σημείο μηδέν και έπρεπε να βηματίσει μπροστά.

Η λήθη του παρελθόντος έμοιαζε επιβεβλημένη. Οι άνθρωποι φαίνεται ότι ξεχνούν όταν δεν αντέχουν να θυμούνται. Τα υποκείμενα που σιωπούν δεν το κάνουν εργαλειακά, ώστε να πετύχουν κάτι. Απαντάνε αυτοματικά σε συγκεκριμένες καταστάσεις, χωρίς να σημαίνει ότι ξεχνούν. Η σιωπή τους έτσι δεν μεταφράζεται ως έλλειψη μνήμης. Το συμφραζόμενο της σιωπής τους αντιστοιχεί στο γεγονός ότι δεν μιλούν για «κάτι», απλά το βάζουν σε παρένθεση, χωρίς να το καθιστούν ανύπαρκτο στις συνειδήσεις τους. Η αποσιώπηση απωθεί αυτό το ενοχλητικό «κάτι», δεν το σβήνει αλλά το μετασχηματίζει με τρόπο που είναι παρόν στις συσχετίσεις των ανθρώπων. Όλοι ξέρουν, ακόμα και όταν δεν μιλάνε γι' αυτό. Ακόμα και αυτοί που δεν έζησαν εντός των γεγονότων, έχουν τις εγγραφές αυτών μέσω του οικογενειακού και συγγενικού περιβάλλοντος εντός του οποίου αναπτύσσονται και οσμίζονται και οικειοποιούνται τον κόσμο τους.

Ανάγκη για διαγραφή μιας προηγούμενης κατάστασης και για λήθη ως συμφέρουσα λύση για όλη την κοινότητα¹⁶⁰ αναδεικνύεται και στο τοπικό επίπεδο που εδώ εστιάζουμε. Παρόλο που η λήθη απαιτεί μια αμοιβαιότητα από όλους, φαίνεται πώς στην προκειμένη περίπτωση εκκινείται κυρίως από την σιωπή των διωκόμενων. Η σιωπή αυτή υπήρξε μονόδρομος για εκείνους που είχαν εμπλακεί στην Αντίσταση και επέλεξαν να μην αφήσουν το χωριό. Ειδικά στην περίπτωση δημιουργίας οικογένειας η λήθη λειτουργούσε και ως μια στρατηγική προφύλαξης της οικογενειακής εστίας.

Ο Διονύσης (Νιόνιος) Μπίζος προερχόταν από τις οικογένειες που κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα είχαν μεταβεί από το Ροϊνό στο Βασιλίτσι και ο κλήρος που καλλιεργούσαν ήταν φτωχικός. Όταν στην περιοχή αρχίζει να αναπτύσσεται το ΕΑΜ ο Διονύσης συνιστά κατά το τέλος του 1942 έναν από τους λιγοστούς οπαδούς του στο χωριό καταγωγής του. Ο ζωή του κινδυνεύει καθ' όλη τη διάρκεια της «Λευκής Τρομοκρατίας», καθώς αποφασίζει να μείνει στο χωριό και στοχοποιείται από παρακρατικούς. Έχει παράλληλα παντρευτεί και από 1944 που γεννιέται το πρώτο του παιδί έως το 1953 που γεννιέται το τελευταίο έχει καταφέρει να δημιουργήσει μια πολυπληθή οικογένεια 6 παιδιών.

Για τη δράση του στη δεκαετία του '40 δε μιλά. Τα παιδιά του που γεννιούνται στη δεκαετία του '50 δεν έχουν προσωπικές μνήμες και με στόχο την προστασία τους, αγνοούν τον ιδεολογικό

¹⁵⁹ M. Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος: Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας*, μετάφραση: Κώστας Κουρεμένος, εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα 2013.

¹⁶⁰ Οι Αρχαίοι Έλληνες σύμφωνα με τον Paul Connerton μας παρέχουν ένα πρότυπο αυτού του είδους λήθης. Είχαν πλήρη επίγνωση των εγγενών κινδύνων που εγκυμονεί η ανάμνηση των λαθών του παρελθόντος, καθώς αυτό τροφοδοτεί ατελείωτες αλυσίδες εκδίκησης. Η ανάμνηση των παραπτωμάτων του παρελθόντος απειλεί να σπείρει το διχασμό σε ολόκληρη την κοινότητα και μπορεί να οδηγήσει σε εμφύλιο πόλεμο. Όλοι όσοι θέλουν να ζήσουν ειρηνικά μαζί στην πόλη πρέπει να συμβάλουν στο να μην θυμούνται. Έτσι παρατηρείται ότι η διατύπωση των όρων ειρήνης (κατά την επίλυση εμφύλιων συγκρούσεων ή μετά από διεθνή σύγκρουση) περιέχει συχνά μια ρητή έκφραση επιθυμίας οι ενέργειες του παρελθόντος όχι απλώς να συγχωρεθούν αλλά να ξεχαστούν. Στο P. Connerton . Seven types of forgetting. *Memory Studies*. 2008;1(1):59-71. doi:[10.1177/1750698007083889](https://doi.org/10.1177/1750698007083889)

του προσανατολισμό και τη δράση του. Η Βασιλική Μπίζου (1951) το πέμπτο παιδί του Διονύνη Μπίζου αναφέρει:

«Σιωπή... Δεν ξέραμε, ήμασταν μέσα στην άγνοια, γιατί δεν μας μίλησε ποτέ. Γιατί πρώτα απ' όλα είχε υποστεί όλη την τρομοκρατία και δεν ήθελε αυτόν τον τρόπο να τον μεταβιβάσει στα παιδιά του, σε καμιά περίπτωση... Όταν το είχα κουβεντιάσει με τον ίδιο μετά το '70 που έγινα φοιτήτρια και έμαθα και εγώ τα γεγονότα και λέω «πώς έγινε αυτό το πράγμα που δεν χαλάσατε τη σχέση σας;»... Σα να έζησα σε άλλο κόσμο που δεν είχε συμβεί αυτό το πράγμα. Και μου είπε «Γιατί παιδάκι μου ήθελα να σας προφυλάξω εσάς. Από τη στιγμή που αποφάσισα να μείνω στο χωριό έπρεπε να κάνω ότι είναι δυνατόν για να σας προφυλάξω».

Μετά τα μέσα της δεκαετίας του '50 αυτή η σιωπή είχε λειτουργήσει προστατευτικά και για την κοινότητα, ήταν «σα πέπλο που μπήκε και σαν να συμφώνησαν όλοι οι άνθρωποι αθόρυβα ότι βάζουμε αυτό το πέπλο και δεν μιλάμε γι' αυτό και από τη μια και από την άλλη πλευρά και πάμε παραπέρα»¹⁶¹.

Η σιωπή ως πέπλο προστασίας, ως παρένθεση στην τραγική πραγματικότητα συνιστά μια ενεργητική στάση, μια πράξη γενναιοδωρίας από τους διωκόμενους.

Πράξεις και γεγονότα ακραία και ντροπιαστικά εντός της κοινότητας μπορεί να οδηγήσουν σε μια αποσιώπηση που προκύπτει από το αίσθημα ταπείνωσης και ντροπής που αυτά προκαλούν. Ακραία βία και βασανισμοί ακόμα και συγγενικών προσώπων, βιασμοί ή απειλή βιασμού, υφαρπαγή περιουσιακών στοιχείων και προίκας εγχαράσσουν τραυματικά συναισθήματα. Η αποσιώπηση τους είναι μια προσπάθεια ταφής, μια άρνηση στην έκφραση τους ή στην παραμονή τους στη μνήμη και ταυτόχρονα είναι και μια μορφή επιβίωσης και άμυνας. Η επιθυμία να ξεχάσεις μπορεί να είναι ένα ουσιαστικό συστατικό σε αυτή τη διαδικασία επιβίωσης¹⁶².

Το κλίμα της διάχυτης τρομοκρατίας κατά τα τέλη της δεκαετίας του '40, φαίνεται να το έχει διαδεχθεί μια συμβιωτική και συνεργατική σχέση εντός της κοινότητας. Η καθημερινότητα σε ένα πρώτο επίπεδο έχει επιστρέψει στην κανονικότητα της. Οι απλές κοινωνικές συναναστροφές δεν επηρεάζονται από τα τραγικά γεγονότα της προηγούμενης δεκαετίας. Οι γυναικείες συντροφικές αποτελούνται από χήρες και από αντιστασιακές. Η Βασιλική Μπίζου θυμάται:

«Εγώ αρχίζω να αντιλαμβάνομαι τον κόσμο από το '57. Όμως δε έχω από το '57 και μετά αυτή την εικόνα του διαχωρισμού, της αντιπαλότητας. Αρκεί να σου πω ένα παράδειγμα: οι γυναίκες εδώ συνεργάζονταν για να φτιάξουν το τυρί τους. Δηλαδή αντί να φτιάχνει η κάθε μια κάθε μέρα λίγο τυράκι συνεργάζονταν μεταξύ τους και μια εβδομάδα το γάλα το έπαιρνε η μια, την άλλη εβδομάδα η άλλη. Και το φούρνισμα. Μια γειτόνισσα η Γιώργαινα ήταν χήρα και ήταν και φίλη της μάνας μου... τη θυμάμαι πάντα να έρχεται στο σπίτι μας και ποτέ από το σπίτι μας δεν μας είπαν τίποτα...ακόμα και γι' αυτόν που τουφέκισε τον πατέρα μου-ο ξάδελφος του-...ακόμα και

¹⁶¹ Προφορική μαρτυρία Βασιλική Μπίζου

¹⁶² Ο Paul Connerton αναφέρεται στην περίπτωση μιας λήθης που προκύπτει ως ταπεινωτική σιωπή και αναφέρει ως παράδειγμα τις Γερμανίδες δεν μίλησαν για βιασμούς, ούτε για σεξουαλική συνεργασία για χάρη της επιβίωσης στη μεταπολεμική περίοδο. Μόνο στα τέλη της δεκαετίας του 1980 μια νεότερη γενιά ενθαρρύνουν τις μητέρες και τις γιαγιάδες τους να μιλήσουν για την εποχή του πολέμου τους. Στο P. Connerton ο.π.

γι αυτόν τον άνθρωπο ο πατέρας μου δεν μας είπε ποτέ «κοιτάχτε να δείτε αυτός είναι έτσι ή αλλιώς». Δεν μας αφηγήθηκε την ιστορία. Ούτε μας είπε με τα παιδιά αυτού δεν θα κάνεις παρέα...είχαμε πλήρη άγνοια. Επιβεβλημένη σιωπή προστασίας...Μάλλον ίσχυε και από τις άλλες οικογένειες. Δεν μπορώ να θυμηθώ τίποτα μέχρι τα 18 μου που να έλεγες ότι διακόπτει τη συμβιωτική σχέση»¹⁶³.

Η Βασιλική Μπίζου είναι το πρώτο κορίτσι του χωριού που καταφέρνει να περάσει σε πανεπιστημιακή σχολή. Το 1969 που θα δώσει εισαγωγικές εξετάσεις για το πανεπιστήμιο ο ΠΛ (με ταγμασφαλίτικη δράση και μάρτυρας κατηγορίας σε δίκες αντιστασιακών) της διαμηνύει ότι δε θα τα καταφέρει γιατί είναι κομμουνίστρια. Μη μπορώντας να αντιληφθεί τι είναι αυτό που τις έλεγε, ρωτάει τον πατέρα της για να τις δώσει την αινιγματική απάντηση «Πέρασε εσύ για να του βγει και το άλλο μάτι»¹⁶⁴.

«Όταν το άκουσα ήταν κάτι ακατανόητο... γιατί δεν ήξερα τι είναι κομμουνισμός...το μόνο που ήξερα ήταν ότι ήταν χούντα και τότε μας έβγαζαν λόγους για τον κομμουνισμό. Το '69 που δίνω εξετάσεις το ακούω σαν κάτι κακό.. στα δικά μου αυτιά είναι σαν να κατηγορεί τον πατέρα μου για κάτι. Ούτε μπορούσα να ψάξω, γιατί βιβλία δεν υπήρχαν-δηλαδή όλα αυτά μου έρχονται ως στοιχεία και πληροφορίες στα πανεπιστημιακά χρόνια και μετέπειτα από συζητήσεις που έκανα με τον πατέρα μου»¹⁶⁵.

Ο κομμουνισμός, οι κομμουνιστοσυμμορίες, το ΚΚΕ λέξεις με ιδιαίτερο ιδεολογικό φορτίο συνιστούν κυρίως για τα παιδιά ένα σημαίνον κενό σημαινόμενο. Ή καλύτερα υπάρχει μια ασαφή αντίληψη του απόλυτου κακού που αυτές οι λέξεις κουβαλούν¹⁶⁶.

Ο ιδεολογικός προσανατολισμός της Βασιλικής Μπίζου διαμορφώνεται μέσα από τις εμπειρίες και τα διαβάσματα του Πανεπιστημίου. Στο Βασιλίτσι κατά τα μαθητικά της χρόνια έτσι κι αλλιώς κυριαρχούσε η σιωπή για ιδεολογικά και πολιτικά ζητήματα. Ο πατέρας της έχει φροντίσει να ενταφιάσει την αντιστασιακή του δράση για λόγους προφύλαξης της οικογένειάς του. Παρουσιάζεται στο αστυνομικό τμήμα όταν αυτό απαιτείται και γενικά κάθεται «ήσυχος», καθώς βρίσκεται υπό επιτήρηση.

Επιθυμεί ένα καλύτερο μέλλον για τα παιδιά του και ονειρεύεται σπουδές για αυτά. Μεταπολεμικά η εκπαίδευση για τους φτωχούς και μεσαίους αγρότες, αλλά και τους εργάτες ήταν μια επένδυση για τα παιδιά τους με την ελπίδα να τα δουν να περάσουν στην άλλη όχθη,

¹⁶³ Προφορική μαρτυρία Βασιλική Μπίζου

¹⁶⁴ Ο Διονύσης Μπίζος αναφέρθηκε στην αναπηρία που είχε στο ένα μάτι ο ΠΛ. Σύμφωνα με την μαρτυρία του Παναγιώτη Μπίζου ο ΠΛ: «Έφυγε με τους τελευταίους 50. Όταν έφτασε στην Καλαμάτα και έβαλε το όπλο ένωσε πανίσχυρος. Την πρώτη γυναίκα που συνάντησε και του άρεσε επιχείρησε να τη βιάσει. Εκείνη στην προσπάθεια της να τον αποφύγει με ένα χτύπημα της του έβγαλε το μάτι και τραυματίας βρέθηκε στο νοσοκομείο την ημέρα της μάχης.. Η δεξιά πατρίδα αναγνώρισε τη θυσία του και ευγνωμονούσα του έδωσε σύνταξη αναπήρου.»

¹⁶⁵ Προφορική μαρτυρία Βασιλική Μπίζου

¹⁶⁶ Σε μια παράλληλη χρονικά και νοηματικά αφήγηση του Χρήστου Τρικαλινού για τα δικά του παιδικά χρόνια στον Αλμυρό του Βόλου αναφερόμενος στην «βρισιά» που του εκστόμισε φίλος του, γράφει: «-Κουκουέ! Βρωμοκουουέ! Δεν ήξερα τη λέξη, δεν την καταλάβαινα, αλλά μου φάνηκε τόσο κακόχη και προσβλητική, ιδιαίτερα με τον τρόπο που είχε ειπωθεί, που έβαλα τα κλάματα κι έτρεξα στο σπίτι» Στο Χ. Τρικαλινός, *Σταγόνες Μνήμης*, εκδόσεις Άπαρσις, Αθήνα 2021.

στα μεσαία και ανώτερα στρώματα, στην «άλλη» πλευρά του λόφου, εκεί όπου απουσιάζει η χειρωνακτική εργασία, η ανασφάλεια και τα χαμηλά εισοδήματα. Ο ίδιος αγαπάει τα γράμματα και μελετάει μόνος του.

«Διάβαζε, του άρεσε η γνώση, έπαιρνε σε τεύχη την Παγκόσμια Ιστορία, τη βιογραφία του Ελευθέριου Βενιζέλου... Κάθε φορά κάτι θα έφερνε. Μια φορά θυμάμαι του γκρίνιαζε η μάνα μου γιατί του είχε πει με αυτές τις 100 δρχ θα πάρεις κάποια πράγματα και αυτός είχε πάρει ένα βιβλίο ...και του λέει θα πεινάσουν τα παιδιά... το θυμάμαι αυτό. Από τα παιδιά του σπούδαζαν τα δυο τελευταία. Όταν πέρασα στο Πανεπιστήμιο με αγκάλιασε η φράση που μου είπε «παιδί μου, μου έδωσες 10 χρόνια».

Του αρέσει να κάνει παρέα και να συζητά με την νεολαία. Αρχίζει και μιλά στην οικογένεια του από τη μεταπολίτευση και μετά κυρίως την νομιμοποίηση του ΚΚΕ.

Φωτογραφία του Διονύση Μπίζου (2^{ος} από αριστερά) με την νεολαία του χωριού στο καφενείο

«Δεν ήθελε να μιλάει για τον εαυτό του καθόλου. Ένιωθε ότι δεν έκανε τίποτα πάρα πολύ σημαντικό. Το μόνο που μου έλεγε ήταν «εγώ είμαι αντιφασίστας». Γιατί ο πατέρας μου δεν ήταν με το ΚΚΕ ποτέ. Το '58 μόνο πρέπει να ψήφισε ΕΔΑ που ήταν ο φόβος και η τρομοκρατία η μεγάλη και μετά τη μεταπολίτευση και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ δεν είχε ψηφίσει ΚΚΕ, γιατί πίστευε ότι πρέπει να έρθει η Δημοκρατία γενικότερα...τον κομμουνισμό τον έβλεπε σαν κάτι μακρινό, ουτοπία. Ήθελε Δημοκρατία, να μπορεί να μιλάει, να διαβάζει την εφημερίδα που θέλει.»¹⁶⁷

¹⁶⁷ Προφορική μαρτυρία Βασιλική Μπίζου

Ζει την αναγνώριση της εθνικής αντίστασης το 1982 από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ¹⁶⁸. Θεωρεί μια από τις πιο σημαντικές μέρες της ζωής του την αναγνώριση της αντιστασιακής του δράσης στην Καλαμάτα.

«Όταν αναγνωρίστηκε η Εθνική Αντίσταση ήταν ο πιο ευτυχισμένος άνθρωπος. Ένιωθε ότι ο κατατρεγμός, αυτός ο φόβος τελείωσε και έρχεται η επίσημη πολιτεία... σα να έβγαζε το άχτι του, αυτό που τον πίεζε και δεν μπορούσε να το εκφράσει, ότι τώρα δικαιώθηκε».

Ο Διονύσης Μπίζος δεν ξεχνά, ενταφιάζει το δύσκολο παρελθόν και το ανασύρει όταν αυτό καθίσταται ακίνδυνο. Με τη χρονική απόσταση που λειτουργεί ως ασφάλεια, μπορεί να μιλήσει στα παιδιά του γι' αυτό, να τους δώσει εκείνα τα στοιχεία που κάνουν κατανοητή τη δράση και τη στάση του.

Η σιωπή ήταν επιβεβλημένη κυρίως για τις οικογένειες που μέλος της είχε οποιαδήποτε εμπλοκή με την Αντίσταση. Κατά τη δεκαετία του '50 αναγκαστική υπήρξε και η φυσική απουσία των ατόμων που κατηγορήθηκαν με το σύστημα της βιομηχανίας των μηνύσεων, με αποτέλεσμα τη φυλάκιση και τον εκτοπισμό τους για «αναμόρφωση» στα νησιά εξορίας. Η απουσία τους ωστόσο από το χωριό δεν υπήρξε μόνο φυσική αλλά και συμβολική. Τα μέλη των οικογενειών τους τους «λησμόνησαν», σβήστηκαν από το οικογενειακό δέντρο, ενώ οι φωτογραφίες τους ενταφίασαν σε σκονισμένα μπαούλα.

Μια τέτοια φωτογραφία βρίσκει ο έφηβος Κώστας Σούμας στα μέσα της δεκαετίας του '50 στα πράγματα της γιαγιάς του (μητέρας του Παναγιώτη Μπίζου). Έψαχνε βιβλία που υπήρχαν. Κατά παράδοξο τρόπο βρίσκει ένα βιβλίο Φυσικής του Αθανασιάδη και ξεκινά να το διαβάζει. Αγαπάει το σχολείο, κυρίως τα θετικά μαθήματα, παρά το γεγονός ότι πηγαίνει στο κλασσικό Γυμνάσιο της Κορώνης. Σε ένα μπαούλο καταχωνιασμένη κάτω-κάτω εντοπίζει μια φωτογραφία. Ο Κώστας Σούμας γεννήθηκε το 1942, η οικογένειά του ήταν πολυμελής και πατριαρχική. Τα παιδικά χρόνια του ήταν πολύ φτωχικά και δύσκολα: ακολουθούσε τους γονείς στις γεωργικές εργασίες. Ζούσε «κρυμμένος από τον κόσμο» για να είναι όσο το δυνατόν πιο «ανώδυνη» η καθημερινή ζωή, ανάμεσα στις μαυροφορεμένες χήρες των πρώην δωσίλογων και για να μην επηρεάζεται από την ακραία ρητορική της εθνικοφροσύνης. Άνηκε σε μια οικογένεια απομονωμένη από τον ευρύ κοινωνικό ιστό, εξαιτίας του αδελφού της μάνας, τον Παναγιώτη Μπίζο που είχε εμπλακεί ενεργά στη συγκρότηση του ΕΑΜ. Ο ίδιος ξεχώριζε στο ποδόσφαιρο και στο σχολείο. Ήταν ο μοναδικός από τα τέσσερα παιδιά που πήγε στο Γυμνάσιο, χάρη στη μάνα του που εναντιώθηκε στην σθεναρή αντίρρηση του πεθερού της που ήθελε τα παιδιά, ειδικά τα αρσενικά, για βοήθεια στα χωράφια. Όταν βρίσκει τη φωτογραφία του θείου του, η γιαγιά του τον παραπλανά. Του λέει ότι είναι ο μικρότερος γιος της. Το ίδιο κάνει και η μητέρα του όταν δέχεται τις επίμονες δύσκολες ερωτήσεις του. Ο ίδιος θυμάται:

«Η γιαγιά λέει «είναι ο θεός ο Γιάννης,,, δεν βλέπω και καλά»...πηγαίνω στην μητέρα μου ρωτάω ξανά...μου λέει τα ίδια».

Μετά από επιμονή του, η μητέρα του αποκαλύπτει την αλήθεια, αλλά τον ορκίζει να μη πει τίποτα. Ο θεός μόλις έχει φύγει από την Μακρόνησο και ζει στην ασφάλεια της απρόσκλητης

¹⁶⁸ Η Εθνική Αντίσταση αναγνωρίστηκε με το νόμο 1285/1982, ενώ ο νόμος 1543/85 παρείχε δικαίωμα σύνταξης στους παθόντες αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης, στους αγωνιστές που διώχθηκαν για τα κοινωνικά τους φρονήματα και στους αγωνισθέντες κατά της δικτατορίας. Παράλληλα, με την υπουργική απόφαση 106841/29-12-1982, αποφασίστηκε ο ελεύθερος επαναπατρισμός και η απόδοση ελληνικής ιθαγένειας στους πολιτικούς πρόσφυγες

Αθήνας. Του γράφει γράμμα για να του στείλει βιβλία μαθηματικών. Θέλει να σπουδάσει, κάτι που δεν κατάφερε να ολοκληρώσει ο θεός του. Οι αρχές, τυπικές και άτυπες, τον παρακολουθούν για να του υπενθυμίζουν αυτό που του υπόδειξε η μητέρα του: να σιωπήσει και να κάτσει ήσυχος. Η υπενθύμιση επαναλαμβάνεται όταν ως πρωτοετής φοιτητής επιστρέφει στο χωριό για τις εκλογές του '61. Ο ίδιος θυμάται:

«Τον Οκτώβριο του 1961 είχαν προκηρυχθεί βουλευτικές εκλογές. Ήταν οι εκλογές της βίας και της νοθείας. Ψήφισαν ακόμη και ...τα δέντρα. Δεν ψήφιζα ακόμη, γιατί δεν είχα κλείσει τα 21, όπως όριζε τότε ο νόμος. Κατέβηκα στο χωριό για να δω την οικογένεια. Ως φοιτητής είχα άλλο «αέρα». Μιλούσα ανοιχτά υπέρ του [Γεωργίου] Παπανδρέου. Έρχεται τότε ο αδελφός μου και μου λέει “Φύγε, έρχονται οι χωροφύλακες να σε πιάσουν. Λένε ότι είσαι κομμουνιστής και ότι ήρθες για να κάνεις κήρυγμα”. Κρύφτηκα, όπου κρύβονταν οι κυνηγημένοι στον πόλεμο. Αν ψήφιζα θα ψήφιζα Ένωση Κέντρου. Δεν ήθελα τη Δεξιά και για την Αριστερά είχαμε μάθει από μικροί ότι είναι ό,τι χειρότερο υπάρχει»¹⁶⁹.

Ο Κώστας Σούμας φοιτητής το 1961, στο 1ο έτος στο Μαθηματικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών

Η ταυτότητα της Βασιλικής Σούμα Μπίζου (έκδοση του Βασιλείου της Ελλάδας 1961). Επιχειρεί να βοηθήσει κρυφά τον αδελφό της Παναγιώτη Μπίζο κατά την κατοχή και αργότερα. Αντιστέκεται σθεναρά στις πιέσεις που δέχεται ο άντρας της να «πάρει όπλο» αρχικά ως ταγματασφαλίτης και στη συνέχεια ως παρακρατικός. «Εξαφανίζει» τον αδελφό της απέναντι στα 4 παιδιά της για να τα προστατέψει.

¹⁶⁹ Προφορική μαρτυρία Κωνσταντίνου Σούμα

Όταν διορίστηκε το '66 στον Μελιγαλά και το Διαβολίτσι έχει επίσης την προσοχή των Αρχών. Ένας τοπικός χωροφύλακας του ξεκαθάρισε από την αρχή πως είναι γνωστός ο "φάκελός" του, η καταγωγή και η δράση του. Όταν ήρθε η Δικτατορία τον Απρίλιο του 1967 ήταν παντρεμένος. Σιώπησε. Μετά από δύο χρόνια κλήθηκε στο στρατό. Είχε πια οικογένεια.

4.5. Η ζωή των παιδιών

«Όλοι παίζαμε, δεν αποκλείονταν κάποιος. Μοναδικό κριτήριο συμμετοχής και ενσωμάτωσης ήταν η αθλητική ικανότητα. Αν δεν την είχες, ήταν ο μόνος λόγος αποκλεισμού ή κάζου.»

Στους κόσμους που μελετούν οι κοινωνικοί επιστήμονες φαίνεται ότι κατοικούν μόνο ενήλικοι. Ο κόσμος των παιδιών είναι σχεδόν αόρατος, καθώς υπάρχει ένας σαφής και ρητός αποκλεισμός των παιδιών ως αντικειμένων εμπειρικής μελέτης. Τα παιδιά ωστόσο είναι και αυτά δρώντα ιστορικά υποκείμενα, που με τις δικές τους οπτικές δημιουργούν και αυτά ιστορία. Επιπλέον το κοινωνικό χαρακτηριστικό της ηλικίας αποτελεί σημαντικό παράγοντα στον προσδιορισμό της θέσης των ατόμων στην κοινωνική δομή. Ο χώρος της «φυσικής παιδικής ηλικίας» με τις βιολογικές και αναπτυξιακές ιδιαιτερότητες του συνυπάρχει με το χώρο της «κοινωνικής παιδικής ηλικίας»¹⁷⁰ που είναι προσδεμένος στο συγκεκριμένο τόπο και χρόνο.

Το Βασιλίτσι κατά τις δεκαετίες του '40 και του '50 χαρακτηρίζεται δημογραφικά για την νεότητα του. Η έκρηξη των γεννήσεων μετά το 1942 οδήγησε σε γιγάντωση του Δημοτικού Σχολείου του χωριού. Υπήρχαν εκατόν ογδόντα παιδιά σε έξι τάξεις, θυμάται ο Κώστας Σούμας και ένας μόνο δάσκαλος. Η αίθουσα διδασκαλίας ήταν τεράστια, αλλά και πάλι δεν επαρκούσε. Υπήρχαν βάρδιες: η Πρώτη και η Δευτέρα τάξη έκαναν μάθημα το απόγευμα. Οι λοιπές τάξεις το πρωί, από τις οκτώ μέχρι τη μία. Γινότανε και συνδιδασκαλία μαθημάτων, για παράδειγμα η Τρίτη και η Τετάρτη τάξη διδασκόταν ταυτοχρόνως την ίδια Ιστορία.

Τα παιδιά δεν μπορούν να αντιληφθούν ακριβώς τις διαιρέσεις των μεγάλων, αλλά γίνονται αποδέκτες των συλλογικών τραυμάτων της κοινότητας¹⁷¹. Έχουν την εμπειρία της απώλειας πατέρα στις μάχες της Καλαμάτας και Μελιγαλά, ζουν το ακατάπαυστο κυνήγι των αντιστασιακών, είναι μάρτυρες σε σκληρές απόλυτης και ασύμμετρης βίας, ενώ βιώνουν μέσα στην τρομοκρατία που όταν δεν είναι ακραία είναι διάχυτη στη διαμορφωμένη ζωή του χωριού. Κατά τα τελευταία έτη της 10ετίας του '40 και μέσα στο γενικευμένο κλίμα βίας και τρομοκρατίας των αντιστασιακών, οι γυναίκες και τα παιδιά των ταγματασφαλιτών είναι το ίδιο δραστήρια με τους κρατικούς και παρακρατικούς μηχανισμούς. Ο Παναγιώτης Μπίζος γράφει:

«Από το ακαταλόγιστο που έχει η παιδική ψυχή μαζί με την παιδική ψυχολογία είχαν όλα τους γίνει περισσότερο προκλητικά και επικίνδυνα. Δασκαλεμένα από τους δικούς τους, όταν έβλεπαν κανένα από τα μέλη των αντιστασιακών οικογενειών, ξελαρυγγιάζονταν να πουν σε υστερική

¹⁷⁰L. Alanen, «Γυναικείες σπουδές-σπουδές της παιδικής ηλικίας: αναλογίες, κοινά σημεία, προοπτικές» *Κόσμοι της παιδικής ηλικίας*, Δήμητρα Μακρυνιώτη (επιμ.), εκδόσεις EMEA, Αθήνα 2003

¹⁷¹ Ο Mazower, καταγράφει για τα παιδιά της μεταπολεμικής Ευρώπης: «Οι μελέτες για τα ορφανά του πολέμου αποκάλυψαν μια ολόκληρη γκάμα ψυχικών τραυμάτων που είχαν υποστεί πολλά από αυτά ως αποτέλεσμα των εμπειριών τους. Τα παιδιά ήταν καταθλιπτικά, αδικαιολόγητα σοβαρά για την ηλικία τους και ιδιαιτέρως νευρικά. Έμοιαζαν κυνικά, αποκαρδιωμένα και δύσπιστα απέναντι στην εξουσία. Πολλοί πίστευαν πως ο πόλεμος είχε δημιουργήσει μια γενιά αντι-ιδεαλιστών». Στο M. Mazower, *ο.π.*, σ.22

κατάσταση μερικούς κακότεχνους στίχους που είχε συνθέσει το ποιητικό δαιμόνιο του ταγματασφαλιτισμού, όπως:

Ο Μπίζος και ο Κράνιος
Και του Παυλέτς' ο γιός
Εφέρανε την πείνα
Και τον κομμουνισμό

Ή παραποιημένο το στίχο της βαυαροκρατίας που αναφέρονταν στην Αμαλία:
Του Μπίζου το καπέλο
Το κάμανε σκαμνί
Να κάτσει η Θεώνη
Να κάνει το παιδί»

Ταυτόχρονα με τους στίχους τοπικού ενδιαφέροντος υπάρχουν και αυτοσχέδια στιχάκια που κυκλοφορούν σε όλη τη Μεσσηνία. Τα παιδιά εν είδει απειλής συχνά τραγουδούν μεταξύ τους:

«Που θα πας, που θα πας, θα σε πιάσει ο Μαγγανάς».

Οι επιθέσεις σε περιουσίες, αντικείμενα και ζώα αντιστασιακών είναι καθημερινές. Τα παιδιά αφομοιώνοντας το περιρρέον συναισθηματικό κλίμα, εκδραματίζουν και εκφράζονται με τη σειρά τους βίαια.

Καθώς αλλάζει η δεκαετία παραμένουν μεμονωμένα βίαια περιστατικά μεταξύ παιδιών. Ο Τομαρά Παναγιώτης θυμάται για τις αρχές του '50:

«Πήγαινα στου Κουτσόγιαννη το μαγαζί. Στο δρόμο ήταν δυο κορίτσια λίγο μεγαλύτερα, το ένα ήταν η Ελένη. Εγώ δεν είχα λόγο ούτε να φυλαχτώ, ούτε τίποτα και πάγινα θαρρετός. Αυτή κράταγε στα χέρια της δυο γυναικεία παπούτσια πάνινο από πάνω, λάστιχο από κάτω. Τα κράταγε στα χέρια της για να μη τα λιώσει; Για να μη τα λερώσει; Και όπως πάγαινα έρχεται και μου δίνει μια στο μάγουλο ..τα έχασα εγώ,.. σαν παράπονο ..τι να πω; Έφυγα. Τραυματισμός στην παιδική ψυχή, στον αντρικό εγωισμό και ακόμα δεν έχω πει γεια σου με αυτή την κοπέλα»¹⁷².

Τα παιδιά φαίνεται ότι είναι εμβαπτισμένα στον κόσμο που οι μεγάλοι κατασκεύασαν γι' αυτά. Συμμετέχουν στην συλλογική προσπάθεια απώθησης του τραύματος, είναι σα να ξεχνούν συγκυριακά. Ωστόσο, όπως συμβαίνει με την κάθε απώθηση, έτσι και εδώ το αποτύπωμα των γεγονότων επιστρέφει και καθορίζει την παροντική δράση. Είναι αυτές οι ενδείξεις που φανερώνουν ότι ακόμα και όταν κανείς δεν τους εξήγησε λεκτικά τι είχε συμβεί, αυτά με κάποιο αδιόρατο τρόπο ήξεραν. Και αυτή η γνώση, αν και συχνά στην καθημερινότητα απωθείται, υπάρχουν στιγμές που διαρρέει με σκοπό να υπενθυμίσει τις σκληρές και απόλυτες διαιρέσεις του κόσμου των ενηλίκων.

Όμως τα παιδιά καταφέρνανε να συνυπάρξουν αρμονικά με το παιχνίδι. Ήταν εκείνος ο «χώρος» που οι διαιρέσεις των μεγάλων ξεχνιόντουσαν. Η στιγμή που η πόλωση δεν υπήρχε. Στον άχρονο χώρο της «φυσικής παιδικής ηλικίας» ο κόσμος μπορεί να βιωθεί πιο συγχρονικά, απορρίπτοντας προσανατολισμένες στο μέλλον ή στο παρελθόν προοπτικές, επειδή αυτές απέχουν από τα τρέχοντα ενδιαφέροντα.

¹⁷² Προφορική μαρτυρία Τομαρά Παναγιώτη

Θυμάται ο Κώστας Σούμας:

«Είχαμε μια μπάλα. Δίναμε ο καθένας κάτι, από τα λίγα φραγκοδίφραγκα που είχαμε για να την αγοράσουμε. Την κρατούσε στο σπίτι του ένας, ο Αντώνης Χριστόπουλος. Ο πατέρα του Αντώνη ήταν πρόεδρος στην κοινότητα κατά την Κατοχή και στη συνέχεια υπήρξε ηγετική φυσιογνωμία των ταγμάτων ασφαλείας. Ο ίδιος, όπως και το παιδί του ο Χρήστος σκοτώθηκαν στις μάχες Καλαμάτας/Μελιγαλά. Τον Αντώνη Χριστόπουλο τον βλέπαμε θετικά, σα φίλο. Ήταν 2 χρόνια μεγαλύτερος μου. Συναντιόμασταν και στο σπίτι του και παίζαμε. Τον ειδοποιούσαμε να φέρει την μπάλα ή πηγαίναμε να την πάρουμε εμείς. Όλοι παίζαμε, δεν αποκλείονταν κάποιος. Μοναδικό κριτήριο συμμετοχής και ενσωμάτωσης ήταν η αθλητική ικανότητα. Αν δεν την είχες, ήταν ο μόνος λόγος αποκλεισμού ή κάζου. Υπήρχαν δύο ομάδες «Η Αθλητική Ένωση Βασιλιτσίου» και ο «Ακρίτας». Μαζί με τα κορίτσια στη γειτονιά παίζαμε τσοκάρα, γουρουνίτσα, τόπι, μια αυτοσχέδια μπάλα από ρούχα δηλαδή. Με τα αγόρια κρυφτό και κυνηγητό στο προαύλιο της εκκλησίας».¹⁷³

Ο χρόνος άρχισε να λειαίνει τις ακρότητες. Η κοινωνία των ενηλίκων έστηνε ένα «πέπλο» λήθης για να μπορέσει να βηματίσει χωρίς τα βαρίδια του παρελθόντος. Τα παιδιά που αποκτούν μνήμες μέσα στη δεκαετία του '50 δεν αντιλαμβάνονται την πόλωση, ούτε δασκαλεύονται από τους ενήλικες για να λειτουργούν με αποκλεισμούς. Όπως οι ενήλικες μαθαίνουν εκ νέου να συνυπάρχουν, έτσι και τα παιδιά επιδιώκουν το ίδιο στον φυσικό τους χώρο: το παιχνίδι, είτε γιατί δεν έχουν προσωπική μνήμη μιας άλλης κατάστασης, είτε γιατί μιμούμενοι τους γονείς τους επιδίωξαν την γεφύρωση από τον αποκλεισμό, είτε γιατί διαμόρφωσαν σταδιακά μια ιδιοσυγκρασίας της μεσότητας που δυνητικά μπορεί να συνυπάρξει και να επιβιώσει εντός μιας ακραίας πόλωσης.

Τα παιδιά που έχουν μνήμες από τη δεκαετία του 1950 και μετά, δε σημαίνει πώς δεν αντιλαμβάνονται με το δικό τους τρόπο το συναισθηματικό κλίμα της κοινότητας που μεγαλώνουν. Τα γεγονότα της δεκαετίας του 1940, ούτε τα έζησαν, ούτε οι ενήλικοι τους τα μεταφέρουν λεκτικά με σαφήνεια. Ο Βασίλης Μάραντος είναι γεννημένος στο Βασιλίτσι το 1955. Δεν έχει ζήσει τα γεγονότα της δεκαετίας του 1940, ενώ οι πρώτες παιδικές του μνήμες εντοπίζονται στη δεκαετία του 1960. Από τη γενέτειρα του κουβαλά πολλές εικόνες και βιώματα τα οποία τα μετουσιώνει μεταγενέστερα σε ένα μυθιστόρημα για να «γνωρίσουμε πως ήταν αυτός ο έσχατος τόπος της Νότιας Ελλάδας»¹⁷⁴. Καταγράφοντας τις πρώτες μνήμες του αναφέρει:

«Μικρά παιδιά και μόλις είχαμε μπει στη δεκαετία του 1960, τη δεκαετία που θα μας άφηνε βαριά τη σκιά της πάνω μας. ..Το καφενείο που πήγαιναν οι «καλοί», οι οπαδοί της ΕΡΕ, και το άλλο, το σκοτεινό καφενείο, όπου μαζεύονταν λίγοι, λιγομίλητοι, με κάτι διαφορετικό στο πρόσωπο τους.... Στο καφενείο των «καλών» υπήρχε μεγάλη κινητικότητα, φωνές, γέλια και άγρια πειράγματα. Ήρθαν οι εκλογές του 1963 και τις έχασαν οι πολλοί και οι «καλοί». Να λοιπόν που και η γενιά μου άρχισε να αποκτά μνήμες.»

Η προσωπική μνήμη αυτής της νέας γενιάς δεν δημιουργείται σε ένα άχρονο πλαίσιο. Βασίζεται πάνω στις σκιές ενός κόσμου ενηλίκων, σχεδόν ακατανόητου στα παιδιά. Τα ερωτήματα πολλά,

¹⁷³ Προφορική μαρτυρία Κωνσταντίνου Σούμα

¹⁷⁴ Β. Μάραντος, Ζάγκα, εκδόσεις Κοροντζή, Αθήνα 2017

οι απαντήσεις λίγες. Φωτογραφίες προσώπων που δεν γνώριζαν προσωπικά, κοσμούν τα σπίτια τους. Σε μια τέτοια φωτογραφία αναφέρεται ο Βασίλης Μάραντος:

«Μια μεγάλη φωτογραφία ξεχώριζε και με εντυπωσίαζε. Αργότερα έμαθα ότι ήταν ο αδελφός του πατέρα μου...Κατεβαίναμε...το Καλαμάκι από κάτω. Οι δυο μικρότεροι μέναμε εκεί με τις γίδες, οι υπόλοιποι με φορτωμένα τα γαϊδούρια συνέχιζαν για τη Φανερωμένη .

«Α, να εκεί απέναντι, να εκεί στ'αλώνια, μου 'δειχνε με το δάκτυλο, σκότωσαν τον αδελφό του πατέρα. Τι, πότε, ποιος και γιατί τον σκότωσαν;»¹⁷⁵

Δεν υπήρχε απάντηση. Η φωτογραφία στο κομό, αυτή που έβλεπα. Ποιοι τον σκότωσαν; Τι είχε συμβεί λοιπόν; Τι δεν ξέραμε; τι δεν κατανοούσαμε; Σκόρπιες κουβέντες. Αντάρτες λέει. Τι είναι αυτό; Συμμορρίτες. Άλλο και τούτο. Μιλιά στο σπίτι. Τίποτα...λέξη. Λες και δεν υπήρχε ποτέ ο θεός. Ένα μυστήριο που ήθελε απαντήσεις, που είχε πολλά ερωτήματα»¹⁷⁶.

Ότι μεταφέρεται από την προηγούμενη γενιά, χωρίς την απαραίτητη λεκτικοποίηση και εκλογίκευση, μετασχηματίζεται στην σκέψη των παιδιών και αναπαρίσταται σε άλλες διαστάσεις, με άλλη συμβολική μορφή.

«Οι κομμουνιστές και οι αντάρτες. Θεέ μου τι τρομερά τέρατα ήταν αυτοί, το λιγότερο θα είχαν δυο κεφάλια και τέσσερα μάτια στο κάθε κεφάλι... Ο Ντίνος μου δείχνει έναν συγχωριανό μας. «Το βλέπεις αυτόν που είναι καβάλα στο γαϊδούρι; Είναι κομμουνιστής». Έκανα να κλείσω το στόμα μου πέντε λεπτά... ήταν κανονικός άνθρωπος, Ούτε δυο κεφάλια είχε, ούτε τέσσερα μάτια. Κι επειδή τον ήξερα μπερδεύομαι ακόμα περισσότερο. Ήταν και πολύ καλός»¹⁷⁷.

Το σκηνικό με τις χήρες με τα μαύρα που στήνεται μπροστά στα μάτια των παιδιών αναπαριστά τον μαυρόασπρο κόσμο των ιδεολογικών διαιρέσεων. Οι νεκρές αφαιρέσεις φαίνεται ότι κυριαρχούν και εξουσιάζουν τη ζωντανή εμπειρία¹⁷⁸:

«Οι γυναίκες πάντα στα μαύρα. Τι στο καλό δεν υπήρχε άλλο χρώμα;...Υπήρχε πόνος και κάτι άλλο περίεργο, δεν το έβλεπες, το ένιωθες. Δημιουργούσε κάτι σαν φόβο, ήταν κάτι κακό βέβαια. Τις λέξεις «Τάγματα Ασφαλείας», «παλιοκομμουνιστές» τις ακούγαμε τακτικά.»

Οι λέξεις που εκφέρονται είναι ακατανόητες, σημαίνοντα με τρομακτικά σημαινόμενα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο τα παιδιά καλούνται να κάνουν τις πρώτες νοηματοδοτήσεις τους για τους «σημαντικούς άλλους» που τους περιβάλλουν.

¹⁷⁵ Σύμφωνα με τη γραπτή μαρτυρία του Παναγιώτη Μπίζου στην στρατιωτική επιχείρηση του ΕΛΑΣ στις 6/8/44 κατά την αποχώρηση υπήρξε ένα αθώο θύμα: ο Παναγιώτης Δημ Μάραντος, ο οποίος δεν σταμάτησε σε αλτ και πυροβολήθηκε.

¹⁷⁶ Β. Μάραντος, ο.π.

¹⁷⁷ ο.π.

¹⁷⁸ Σύμφωνα με τον Παντελή Λέκκα η νεωτερική ιδεολογική πολιτική εκχωρεί προτεραιότητα στην αφαίρεση έναντι της εμπειρίας. Οι πολιτικο-ιδεολογικές εντάξεις, η δράση των ανθρώπων απορρέουν «από την αυτοπεποίθηση της ανθρώπινης σκέψης ότι μπορεί να καταλάβει τον κόσμο και, έτσι, να τον ελέγξει, να τον διαχειριστεί, να τον αλλάξει». Στο Π. Λέκκας, *Αφαίρεση και εμπειρία. Μια φορμαλιστική θεώρηση του ιδεολογικού φαινομένου*, εκδόσεις Τόπος, Αθήνα: 2012

«Απόγευμα του Σαββάτου χτυπούσε η καμπάνα και οι γυναίκες με τα μαύρα έπαιρναν το δρόμο για την εκκλησία, αμίλητες, ατάραχες, αδιάφορες για το τι θα συναντούσαν στο δρόμο. Πήγαιναν για τη μεγάλη συνάντηση, να δώσουν ανακούφιση στις ψυχές των δικών τους ανθρώπων....Παρατεταγμένες με τα μαύρα μαντήλια δεμένα καλά στο κεφάλι τους, ποτέ δεν κατάλαβα την ηλικία τους. Ανέκφραστο πρόσωπο, ατάραχο. Στη σειρά όλες, βλέμμα έντονο. Δεν καταλάβαινες τι έψαχναν, αν έψαχναν. Τη Νιότη που δεν έζησαν, που πέρασε και έφυγε. Τον άνδρα που έχασαν, τον έρωτα που δεν γνώρισαν. Τον πόνο, το κλάμα το βουβό που περνάει μπροστά τους και πάει πίσω και χάνεται στα άδυτα των ταραγμένων εποχών».

Ο κόσμος των παιδιών, άλλοτε παράλληλος, άλλοτε συμπληρωματικός άλλοτε σε διάσταση με αυτόν των ενηλίκων φέρει τις αξιολογήσεις του, οικοδομεί τα δικά του έργα. Καθορίζει επίσης σε σημαντικό βαθμό την ενήλικη ζωή των κάποτε παιδιών.

Επίλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχείρησε να καταγράψει και να κατανοήσει τις επιβιωτικές στρατηγικές που επινοήθηκαν στην ακριτική κοινότητα του Βασιλιτσίου της Νότιας Μεσσηνίας κατά την ταραγμένη δεκαετία του '40, αλλά και στη συνέχεια στην μετεμφυλιακή περίοδο.

Η μείωση της κλίμακας παρατήρησης είναι μια μεθοδολογική επιλογή που μας επιτρέπει να εμβαθύνουμε την κατανόηση μιας χωροχρονικότητας που αφορά εκατομμύρια ανθρώπους, να ανιχνεύσουμε το νόημα που έδωσαν οι πράττοντες στη συμπεριφορά τους, μέσω των αξιών που ενστερνίστηκαν και των έργων που οικοδόμησαν. Για αυτό επιχειρήσαμε να αναπλάσουμε τις ζωές των απλών ανθρώπων και τα ίχνη που άφησαν, ακόμα και μέσα από τις σιωπές τους.

Η τοπική και χρονική εστίαση που επιλέχθηκε δε σημαίνει πως το ευρύτερο πλαίσιο αγνοήθηκε, αλλά αντίθετα αναπαραστάθηκε όσο πληρέστερα γινόταν, για να καταδειχθεί και η διαλεκτική σχέση του τοπικού με το κεντρικό επίπεδο. Οι ατομικές στρατηγικές δεν φύονται από μόνες τους, εκτός των κοινωνικών πλαισίων που τις δεξιώθηκαν, αλλά νοηματοδοτούνται και ερμηνεύονται πάντα εντός των κοινωνικών δικτύων που εκδηλώθηκαν.

Ξεκινώντας από την μεγάλη εικόνα η χρονικότητα που μας απασχολεί καθορίζεται στην Ελλάδα από τα μεγάλα γεγονότα της δεκαετίας του '40 και '50: ο Πόλεμος, η Κατοχή, η Αντίσταση, ο δοσιλογισμός, η διαχείριση της απελευθέρωσης, η «Λευκή Τρομοκρατία», ο Εμφύλιος Πόλεμος, το μετεμφυλιακό καθεστώς. Το σημείο μηδέν-σημείο εκκίνησης για μια άνθιση άνευ δεινών- για την Ελλάδα δεν ήρθε με το τέλος του πολέμου το 1945. Δεν ήρθε καν με το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου το 1949. Στο ιδιότυπο μετεμφυλιακό καθεστώς κατά τη δεκαετία του '50 κάποιοι βημάτισαν μπροστά, ενώ κάποιοι καθελώθηκαν.

Ειδικότερα η Μεσσηνία κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '40, ενώ ακολουθεί και βιώνει τη δίνη των ευρύτερων γεγονότων, παρουσιάζει και τις δικές της τοπικές ιδιαιτερότητες. Έχει το προνόμιο του νομού με την πιο σύντομη Κατοχή, καθώς υπήρξε ο τελευταίος νομός της ηπειρωτικής χώρας που καταλήφθηκε από τους Γερμανούς (η Καλαμάτα καταλαμβάνεται τα ξημερώματα της 29ης Απριλίου 1941) και ο πρώτος μαζί με τη γειτονική Ηλεία που απελευθερώθηκε, όταν έληξε η διάρκεια μιας ημέρας μάχη στην Καλαμάτα μεταξύ των δυνάμεων των Ταγμάτων Ασφαλείας και του ΕΛΑΣ το βράδυ της 10ης Σεπτεμβρίου 1944. Όλος ο νομός απελευθερώνεται από τους συνεργάτες των Γερμανών μόλις στις 22 Σεπτεμβρίου 1944, όταν παραδόθηκε στον ΕΛΑΣ και το τελευταίο τμήμα των Ταγμάτων Ασφαλείας στην Πύλο.

Η «σύντομη» αυτή κατοχή θα περιμέναμε να προφυλάξει τον τόπο από τις ακρότητες και τη βαρβαρότητα των κατοχικών πράξεων. Ωστόσο λειτούργησε αντίθετα, δημιουργώντας το πλαίσιο εκδήλωσης μιας ακραίας και τραυματικής ιδεολογικής πόλωσης και βίας. Το ΕΑΜ υπήρξε η μόνη αντιστασιακή οργάνωση που δραστηριοποιήθηκε στην περιοχή. Στη Μεσσηνία, σε όλη τη διάρκεια της Ιταλικής Κατοχής από τον Ιούνιο του 1941 έως το καλοκαίρι του 1943, η βία είναι πανταχού παρούσα με τη μορφή εκφοβισμών, συλλήψεων, ομηρείας, εμπρησμών. Κατά τη 2^η Γερμανική Κατοχή και μέχρι την Απελευθέρωση, η βία αποκτά μαζικά χαρακτηριστικά και συμπαρασύρει στη δίνη της και τον άμαχο πληθυσμό. Στη συνέχεια υπήρξε δεύτερος γύρος εκδήλωσης ακραίας βίας, τόσο στο προοίμιο του Εμφυλίου, τη «Λευκή Τρομοκρατία», όσο και αργότερα μετεμφυλιακά, παρά το γεγονός ότι ο Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας ουδέποτε απόκτησε στην περιοχή οποιοδήποτε μορφή οργάνωσης. Φαίνεται έτσι ως ιστορικό παράδοξο πώς σε αυτή την ακριτική περιοχή της νοτιοδυτικής Ελλάδας δημιουργήθηκε μια πύκνωση του ιστορικού χρόνου και της βίας που θεωρούμε ότι επέδρασε καταλυτικά και στην μετεμφυλιακή περίοδο.

Στο μικρότερο τοπικό επίπεδο που εστιάζουμε, στην κοινότητα του Βασιλιτισίου, κατά την εν λόγω περίοδο εμφανίστηκε στο εσωτερικό της ακραίος διχασμός και πόλωση. Η περιοχή παρουσιάζει φυσική απομόνωση, καθώς ορίζεται ως ακριτικός προορισμός που την προφυλάσσει αρχικά από τη συστηματική παρουσία των κατοχικών δυνάμεων. Το εαμικό γραφείο λειτούργησε με δυσχέρειες, η «αντίδραση» κινητοποιήθηκε οργανωμένα από την αρχή με τοπικούς παράγοντες που ενεργοποίησαν πολιτικά δίκτυα με την Καλαμάτα αλλά και την πρωτεύουσα, ενώ η στρατολόγηση του ανδρικού πληθυσμού στα Τάγματα Ασφαλείας ήταν μαζική. Ο στρατιωτικός αφοπλισμός του Σεπτεμβρίου του '44 υπήρξε τραγικό ορόσημο για την περιοχή, με 68 νεκρούς ταγματασφαλίτες στις μάχες Καλαμάτα-Μελιγαλά. Στη φάση της «Λευκής Τρομοκρατίας» και μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '40, η φυσική απομόνωση της περιοχής θα στήσει ένα σκηνικό απόλυτης αυθαιρεσίας, όπου ο ισχυρός ανενδοίαστα θα επιβάλλει τις επιθυμίες του. Η ακραία κρατική και παρακρατική βία της μεταβαρκιζικής περιόδου αφήνει το αποτύπωμα της, χωρίς ωστόσο να μνημονεύεται δημόσια ως τέτοια στην τοπική κοινωνία. Το βασικό και μόνο ηρώο της κοινότητας του Βασιλιτισίου που βρίσκεται στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας, μνημονεύει μόνο τους 68 στρατολογημένους ταγματασφαλίτες ως εθνικούς ήρωες κατά την περίοδο 1944-49.

Πώς μπορούμε να ερμηνεύσουμε αυτή την κλιμάκωση της βίας που παρατηρείται; Μπορεί η κλιμάκωση και η αποκλιμάκωση της βίας να είναι το βασικό εργαλείο που ερμηνεύει τις πράξεις των ανθρώπων; Είναι ίδια η βία από όπου και να προέχεται; Και ο αξιακός προσανατολισμός των ανθρώπων δε συνιστά ποιοτική διαφορά που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε την ανθρώπινη πράξη στην ιστορία; Η βία συνιστά το μέσο για την εξυπηρέτηση των στοχοθεσιών και των αξιών των ανθρώπων. Η χρήση της ως ερμηνευτικό εργαλείο της ανθρώπινης πράξης συσκοτίζει το γεγονός ότι οι κοινωνικές σχέσεις δεν είναι μηχανιστικές σχέσεις αιτιότητας, αλλά σχέσεις αξίας και σκοπού¹⁷⁹.

Η μετεμφυλιακή κυρίαρχη ιστοριογραφία επιχείρησε να ερμηνεύσει τη βία ως αντίδραση στην ανάπτυξη του ΕΑΜ στην περιοχή. Αλλά και πρόσφατες ιστοριογραφικές απόπειρες τοποθετούν τη βία ως κεντρική ερμηνευτική αρχή της ανθρώπινης πράξης. Η ποσοτική ανάλυση του Σ. Καλύβα¹⁸⁰, που περιλαμβάνει το σύνολο των ανθρωποκτονιών στη Μεσσηνία των σχετιζόμενων άμεσα με τη δράση των αντιμαχόμενων παρατάξεων κατά τη διάρκεια της κατοχής και αμέσως μετά την αποχώρηση των Γερμανών (τέλη Οκτωβρίου του 1944), τοποθετεί το Βασιλίτσι δεύτερο από τις πόλεις/χωριά με τον μεγαλύτερο αριθμό θυμάτων της «κόκκινης βίας» (68 θύματα στο σύνολο). Δεν καταγράφει ωστόσο τη βία στην περιοχή μετά τα τέλη του Οκτωβρίου του '44 και κυρίως μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, ενώ δεν αναδεικνύει το «πώς» των γεγονότων (η ανάλυση είναι ποσοτική), παραλείποντας οποιαδήποτε αναφορά στο γεγονός ότι οι 68 αυτοί θάνατοι δε συνέβησαν εντός του χωριού, αλλά 60 χιλιόμετρα έξω από αυτό, στην Καλαμάτα και στο Μελιγαλά. Η διαδρομή των 68 βασιλιτισιωτών από το ακριτικό χωριό τους στην Καλαμάτα και στο Μελιγαλά φωτίζεται μέσω της κριτικής ανάγνωσης των εργαλείων της ποσοτικής

¹⁷⁹ T. Bottomore, *Κοινωνιολογία*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1999.

¹⁸⁰ Για την ποσοτική μελέτη της εμφύλιας βίας στη Μεσσηνία στο Σ. Καλύβα, «Η γεωγραφία της εμφύλιας βίας στη κατοχική Μεσσηνία. Μια ποσοτική προσέγγιση». Στο Καρακασιάνης Ιωάννης (επιμ.). *Νότια Πελοπόννησος 1935-1950*. Αλφειός, 2009, σ. 1-19.

ανάλυσης. Ειδικά στην περίπτωση που τα τελευταία χρησιμοποιούνται για να ερμηνεύουν τις αναλυτικές κατηγορίες της «κόκκινης και μαύρης βίας» υπό το πρίσμα του συμψηφισμού.

Αν επιχειρήσουμε να «ψάξουμε» τους ανθρώπους που έδρασαν και δημιούργησαν την δικιά τους ιστορία μέσα από τις πράξεις τους, θα βρούμε ένα πολύχρωμο μωσαϊκό στοχοθετήσεων, προθέσεων και κινήτρων, άλλοτε έλλογων, άλλοτε ασύνειδων και ανέκφραστων. Επιπλέον θα παρατηρήσουμε επιλογές που υπαγορεύτηκαν *«από την αυτοπεποίθηση της ανθρωπίνης σκέψης ότι μπορεί να καταλάβει τον κόσμο και, έτσι, να τον ελέγξει, να τον διαχειριστεί, να τον αλλάξει»*¹⁸¹. Οι άνθρωποι που εντάχθηκαν στην Αντίσταση θέλησαν να συμβάλλουν στην απελευθέρωση του τόπου τους, αλλά ονειρεύτηκαν και μια πιο δίκαιη κοινωνία. Υπήρξαν και επιλογές κενές έλλογου νοήματος, καθώς υπαγορεύτηκαν από την αγωνία μιας δύσκολης επιβίωσης ή εκβιάστηκαν από πρόσωπα που είχαν την οικονομική ισχύ. Οι άνθρωποι που έζησαν κάτω από τις ίδιες συνθήκες δεν ανέπτυξαν τις ίδιες στρατηγικές επιβίωσης, δεν έκαναν τις ίδιες επιλογές, δεν κινητοποιήθηκαν από τις ίδιες αξίες. Το τελευταίο αναδεικνύει και τους βαθμούς ελευθερίας που έχουν τα υποκείμενα όταν βρίσκονται μπροστά στην απόφαση και στην επιλογή χάραξης πορείας ζωής. Οι πράξεις των διωκόμενων και των διωκτών, των αντιστασιακών και των δοσίλογων, ακόμα και όταν εκινούνται από τα ίδια κίνητρα όπως η φτώχεια τους, δεν μπορεί να αποτιμώνται με όρους συμψηφισμούς ή να θεωρούνται ομόλογες, καθώς εμφορούνται από διαφορετικό αξιακό προσανατολισμό. Οι συμπεριφορές τους έχουν άλλη νοηματοδότηση, οι αξίες που ενστερνίστηκαν είναι διαφορετικές, τα έργα που οικοδόμησαν χάραξαν ξεχωριστές πορείες ζωής.

Επιπλέον η βία που ασκήθηκε από τις διάφορες πλευρές δεν υπήρξε ομόλογη, ούτε ήταν αποτέλεσμα ατομικών διεκδικήσεων με τη μορφή βεντέτας. Η βία που ασκείται από την Αντίσταση έχει άλλα ποιοτικά χαρακτηριστικά από τη βία της Αντίδρασης. Η τελευταία δεν υπήρξε ούτε αυθόρμητη, ούτε αντανakλαστική απέναντι στην «κόκκινη βία». Αντιθέτως οργανώθηκε από την αρχή της ως θεσμική, καθώς βασίστηκε στις σχέσεις των τοπικών ελίτ με κρατικά ή παρακρατικά κέντρα εξουσίας. Αυτό δημιουργεί μια δεδομένη ασυμμετρία στην πόλωση που περιγράφουμε, γεγονός που θέτει τον πόλο του διωκόμενου στην συμβολική ή πραγματική ανυπαρξία.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να εστιάσει στην εμπειρία του διωκόμενου που η ιστορία τον τοποθέτησε στη θέση του ηττημένου. Η δράση και το βίωμα αυτών των ανθρώπων, όπως αποκαλύπτεται μέσα από γραπτές και προφορικές μαρτυρίες των ίδιων, καταδεικνύει τον τρόπο διάσωσης και ενσωμάτωσης τους σε μια κοινότητα που βίωσε ακραία πόλωση. Οι μαζικές ποινικές διώξεις και η εξορία σε βάρος εαμιτών, καθώς και η αναγκαστική εσωτερική μετανάστευση κυρίως προς τη πρωτεύουσα, αλλάζει τη δημογραφική σύνθεση της τοπικής κοινότητας.

Όσοι από αυτούς επιλέγουν να επιστρέψουν στον πατρογονικό τους τόπο έχουν να λύσουν το δύσκολο γρίφο της επιβεβλημένης συνύπαρξης των εναπομείναντων αντιμαχόμενων πλευρών στην τοπική κοινωνία κατά την περίοδο της μετεμφυλιακής «ειρήνευσης». Κάτω από αυτές τις συνθήκες θα επινοήσουν και θα επιστρατεύσουν εκείνους τους μηχανισμούς που θα τους επανασυνδέσουν με την κοινότητα, αλλά και την ευρύτερη μετεμφυλιακή, αφιλόξενη για αυτούς,

¹⁸¹ Π. Λέκκας, *Αφαίρεση και εμπειρία. Μια φορμαλιστική θεώρηση του ιδεολογικού φαινομένου*, εκδόσεις Τόπος, Αθήνα: 2012

κοινωνία. Δεν θα ξεχάσουν, αλλά θα απωθήσουν τραυματικά γεγονότα για να προφυλάξουν τους ίδιους αλλά και τους εξαρτώμενους από αυτούς. Θα ενεργοποιήσουν συγγενικά αλλά και ευρύτερα κοινωνικά δίκτυα για να μπορέσουν να ενσωματωθούν στις βασικές κοινωνικές λειτουργίες της κοινότητας. Θα προσπαθήσουν να φανούν χρήσιμοι για την οικογένεια τους, αλλά και την ευρύτερη κοινότητα. Θα ονειρευτούν ένα καλύτερο μέλλον για τα παιδιά τους.

Όλα αυτά συμβαίνουν πάνω σε ένα κοινωνικό καμβά που εικονογραφεί πολλούς παράλληλους κόσμους: ο κόσμος των γυναικών, παρά την υποβάθμιση της θέσης τους, φαίνεται καθορίζει σε σημαντικό βαθμό την πορεία των γεγονότων. Άλλοτε δυναμιτίζοντας την πόλωση και άλλοτε λειτουργώντας επουλωτικά. Ο κόσμος των παιδιών, κόσμος ενοποιημένος στο παιχνίδι, εγχαράσσεται από τις ρωγμές που οι ενήλικοι δημιούργησαν, από την επιβεβλημένη σιωπή, από τις ερωτήσεις που ποτέ δεν απαντήθηκαν.

Το σύνολο της κοινότητας θα βηματίσει μπροστά, το "εδώ και τώρα" θα εκδικηθεί, οι άνθρωποι θα συνυπάρξουν με τα τραύματα και τις απωθήσεις τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alanen L., «Γυναικείες σπουδές-σπουδές της παιδικής ηλικίας: αναλογίες, κοινά σημεία, προοπτικές» *Κόσμοι της παιδικής ηλικίας*, Δήμητρα Μακρυνιώτη (επιμ.), εκδόσεις ΕΜΕΑ, Αθήνα 2003.
- Ascenbrenner S., «Ο Εμφύλιος από την οπτική ενός μεσσηνιακού χωριού», στο L. Baerentzen, Γ. Ιατρίδης, Ole Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο 1945-1949*, Ολκός, Αθήνα 1992.
- Αντωνίου Γ., «Οι γιορτές μίσους και οι πόλεμοι της δημόσιας μνήμης (1950-2000): από το τραύμα των ηττημένων στο τραύμα των νικητών». Στο Ν. Δεμερτζής, Ε. Πασχαλούδη & Γ. Αντωνίου (Επιμ.), *Εμφύλιος πολιτισμικό τραύμα* (σσ. 215-249). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. 2013.
- Βλάχου, Μ.Ε, *Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στην αγροτική κοινωνία*. Πτυχιακή εργασία στο ΤΕΙ Καλαμάτας, Σχολή Τεχνολόγων Γεωπονίας, Καλαμάτα 2010.
- Bar Tal D., Causes and consequences of delegitimization. *Journal of Social Issues*, 46/1990, 65-81.
- Bottomore T., *Κοινωνιολογία*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1999.
- Brad S. Gregory, "Is Small Beautiful? Microhistory and the History of Everyday Life", *History and Theory* vol. 38, No. 1, 1999, σ. 100-110.
- Braudel F., *Μελέτες για την Ιστορία: Ιστορία και κοινωνικές επιστήμες. Η μακρά διάρκεια*, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, 1987.
- Braudel F., *Η Μεσόγειος την εποχή του Φίλιππου Β*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης Αθήνα 1993.
- Close David, Ελλάδα, *Επίτομη Ιστορία 1945-2004*, Αθήνα, Θύραθεν, 2005.
- Connerton P. Seven types of forgetting. *Memory Studies*. 2008;1(1):59-71. doi:[10.1177/1750698007083889](https://doi.org/10.1177/1750698007083889)
- Gallant W. Thomas, *Νεότερη Ελλάδα, Από τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, Πεδίο, 2017.
- Γαϊτάνης Α., *Το οδοιπορικό μιας ζωής*, Καλαμάτα, 2008.
- Γκοτσαμάνης Σ., *Αρχείο Γκοτσαμάνη. Η αποστολή μου εις το Βερολίνο*, Historia, 2016.
- Hobsbawm E., *Για την Ιστορία*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1998.
- Hondros L., «Η Μ., «Η Μ. Βρετανία και τα ελληνικά Τάγματα Ασφαλείας, 1943-1944» στο Σβορώνος Ν. – Φλάϊσερ Χ. (επιμ.), *Ελλάδα 1936-1944. Δικτατορία – Κατοχή – Αντίσταση*, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989.
- Judt T., *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αλεξάνδρεια Αθήνα 2012.

- Iggers G., *Ιστοριογραφία στον 20ο αιώνα*, Νεφέλη, 1999.
- Θεοδωρόπουλος Η., *Η Πηγάδα του Μελιγαλά*, 1998.
- Καλύβας Σ., «Η γεωγραφία της εμφύλιας βίας στη κατοχική Μεσσηνία. Μια ποσοτική προσέγγιση». Στο Καρακατσιάνης Ιωάννης (επιμ.). *Νότια Πελοπόννησος 1935-1950*. Αλφειός, 2009.
- Καλύβας Α., *Μεσσηνιακά και άλλα σε ευρύτερη ματιά. Στα χρόνια πριν, κατά, μετά την κατοχή*, Καλαμάτα 2005.
- Καραμανλής Κ. *Αρχείο, γεγονότα και κείμενα*, επιμ. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Αθήνα, Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή - Εκδοτική Αθηνών, 1995.
- Κλεφτόγιαννης Β., *Όπως τα 'ζησα. Μαρτυρία μιας βασανιστικής πορείας*. Αθήνα 1994
- Κράνιας Σ., *Οδοιπορικό ενός αγωνιστή*, Εκδόσεις Εντός, 2010.
- Κριμπάς Γ., *Η Εθνική Αντίσταση στη Μεσσηνία και τους γύρω νομούς*, β' έκδοση, Καλαμάτα, 2000.
- Κωστόπουλος Τ., *Η αυτολογημένη μνήμη. Τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνικοφροσύνη*, εκδ Φιλίστωρ, Αθήνα 2005.
- Λέκκας Π., *Η εθνικιστική ιδεολογία Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, εκδ Μνήμων, 1992.
- Λέκκας Π., *Αφαίρεση και εμπειρία. Μια φορμαλιστική θεώρηση του ιδεολογικού φαινομένου*, εκδόσεις Τόπος, Αθήνα: 2012
- Λυμπεράτος Μ, "Τα Γερμανικά Αντίποινα. Τα Τάγματα Ασφαλείας και ο ΕΛΑΣ", *Νότια Πελοπόννησος 1935-1950*, Γιάννη Καρακατσιάνη (επιμ.), Αλφειός-Σύνδεσμος Φιλολόγων Μεσσηνίας, 2009.
- Μαρξ Κ., *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986.
- Mazower Μ, *Σκοτεινή Ήπειρος: Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας*, μετάφραση: Κώστας Κουρεμένος, εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα 2013.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D., & Cherkasskiy, L., What is emotional intelligence and why does it matter? In R.J. Sternberg & J. Kaufman (Eds.), *The handbook of intelligence* (3rd Edition) (pp. 528-549). New York: Cambridge University Press, 2011.
- Μάγερ Χ. Φ., *Από τη Βιέννη στα Καλάβρυτα*, Εστία, Τρίτη έκδοση, Αθήνα 2004.
- Μάραντος Β., *Ζάγκα*, εκδόσεις Κοροντζή, Αθήνα 2017
- Μαργαρίτης Γ., *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2001-2002, Τόμος 1,2.
- Μπάλτα Ν., *Ελλάδα 20^{ος} αιώνας 1940-50*, Α' τόμος, *Η Καθημερινή*, 2017.

- Μούτουλας Π., *Πελοπόννησος 1940-1945 Η περιπέτεια της επιβίωσης του διχασμού και της απελευθέρωσης*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004.
- Μπέλης Κ., *Διονυσίου Πετράκου Αυτόγραφο Απομνημόνευμα (1940 – 1950)*, Τεκμήρια Ιστορίας 8, Αθήνα 2016
- Μπίζος Γ., *Οδύσσεια προς την ελευθερία, 1928-1964-Από το Βασιλίτσι Μεσσηνίας στην υπεράσπιση του Νέλσον Μαντέλα*, Καστανιώτη, Αθήνα 2010, σελ 37-46.
- Μπουγάς Ι., *Ματωμένες μνήμες 1940-1945. Κόκκινη Τρομοκρατία, Κατοχικός Εμφύλιος, Κόκκινη Απελευθέρωση, "Λευκή Τρομοκρατία" στη Νοτιοδυτική Πελοπόννησο. (Γαργαλιάνοι - Καλαμάτα - Μελιγαλάς - Πύλος -Πύργος)*, Πελασγός, Β έκδοση, Αθήνα 2009.
- Μπρούσαλης Κ., *Η Πελοπόννησος στο πρώτο αντάρτικο 1941-1945*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 2003.
- Μπρούσαλης Κ., *Οι ανυπότακτοι-Το δεύτερο αντάρτικο στην Πελοπόννησο*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 2008.
- Νικολακόπουλος Η., *Η καχεκτική δημοκρατία*, εκδ Πατάκη, 2001.
- Ξιάρχος Σ., *Η αλήθεια για το Μελιγαλά*, Καλαμάτα, Μάιος 1982.
- Plummer K., *Documents of life 2. An invitation to a Critical Humanism*, Sage Publications, London, 2001.
- Παπαδημητρίου Δ., «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949» στο Hagen Fleischer, *Η Ελλάδα, '36-'49 : από τη δικτατορία στον Εμφύλιο: τομές και συνέχειες*, εκδ.Καστανιώτης, 2000.
- Παπαδόπουλος Ν., *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου (1944-1949)*, ΓΕΣ, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, τ.2^{ος}, Αθήνα 1998.
- Παπαστεριόπουλος Η., *Ο Μωρηάς στα όπλα*, Εκδόσεις Έρευνα και Κριτική της νεοελληνικής ιστορίας, τ. Δ, Αθήνα 1965.
- Παπαστράτης Π., *Οι κυβερνήσεις εξορίας: ένα ευρωπαϊκό φαινόμενο*, στο Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Β Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1945. Κατοχή - Αντίσταση, τ. Γ1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007.
- Παπακωνσταντίνου- Μπελάς Κ., *Η Νεκρή Μεραρχία*, τ. Α', Γ' Έκδοση, Αλφειός, Αθήνα 2002.
- Παρτσακλός Α., *Ο ένοπλος δωσιλογισμός στη Μεσσηνία - Δράση και ποινική αντιμετώπιση*, Εταιρία Σύγχρονης Ιστορίας, Αθήνα 2020.

Πριόβολος Γ., *Εθνικιστική «αντίδραση» και Τάγματα Ασφαλείας, Εμφύλιος και αντικατοχικός πόλεμος 1943-1944*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2018.

Στεφανίδης Ι., *Η Δημοκρατία δυσχερής; Η ανάπτυξη των μηχανισμών του "αντικομμουνιστικού αγώνος" 1958-1961*. Μνήμων, 29, 199-241. 2008.

Τεμπελόπουλος Ε., *Η Χρυσοκελλαριά στη δίνη των γεγονότων της δεκαετίας του 1940*, Καλαμάτα 2008.

Τουλέλη Γ., *Οι Μπρούκληδες: Έλληνες μετανάστες στην Αμερική και μετασχηματισμοί στις κοινότητες καταγωγής 1890-1940*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 2020.

Τρικαλινός Χ., *Σταγόνες Μνήμης*, εκδόσεις Άπαρσις, Αθήνα 2021.

